DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

İSTANBUL TÜRK KALELERİ

prof: Albert GABRIEL

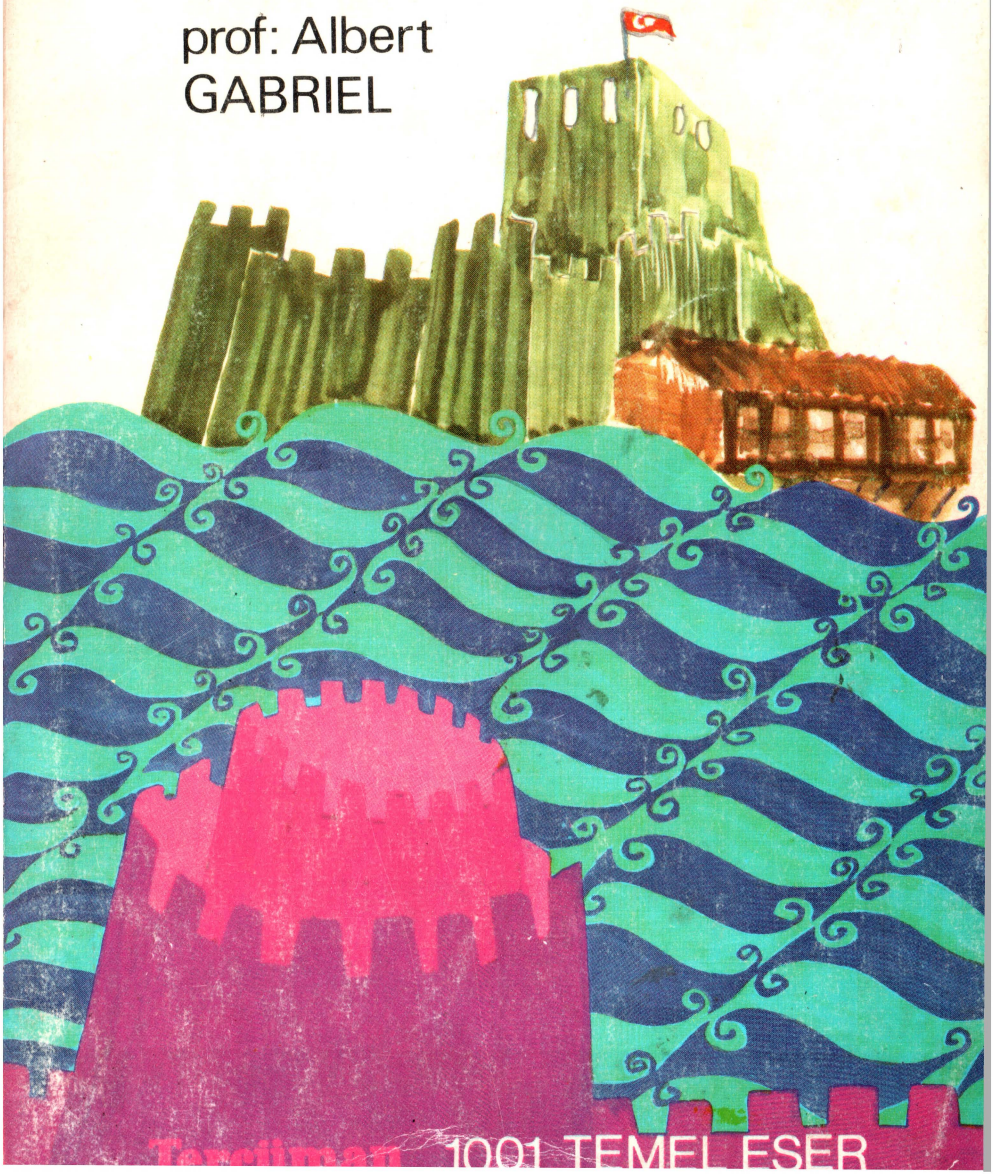

Tercüman 1001 TEMEL ESER

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bu ekitap ücretsizdir. Satılmaz.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tercüman
1001 TEMEL ESER

©

Yazan:
prof. Albert GABRIEL

Türkçeye Çeviren:
Alp ILC3AZ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tercüman gazetesinde hazırlanan bu eser Kervan Kitapçılık A. Ş. ofset tesislerinde basılmıştır

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1001 *Temel Eseri iftiharla sunuyoruz*

Tarihimize mânâ, millî benliğimize güç katan kütüphaneler dolusu birbirinden seçme eserlere sahip bulunuyoruz. Edebiyat, tarih, sosyoloji, felsefe, folklor gibi millî ruhu geliştiren, ona yön veren konularda "Gerçek eserler" elimizin altındadır. Ne var ki, elimizin altındaki bu eserlerden çoğunlukla istifade edemeyiz. Çünkü devirler değişmelere yol açmış, dil değişmiş, yazı değişmiştir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Gözden ve gönülden uzak kalmış unutulmaya yüz tutmuş **-Ama değerinden hiçbir şey kaybetmemiş, çoğunluğu daha da önem kazanmış-** binlerce cilt eser, bir süre daha el atılmazsa, tarihin derinliklerinde kaybolup gideceklerdir. Çünkü onları derleyip - toparlayacak ve günümüzün türkçesi ile baskıya hazırlayacak değerdeki kalemler, gün geçtikçe azalmaktadır.

Bin yıllık tarihimizin içinden süzülüp gelen ve bizi biz yapan, kültürümüzde "Köşetaşı" vazifesi gören bu eserleri, tozlu raflardan kurtarıp, nesillere ulaştırmayı plânladık.

Sevinçle karşılayıp, ümitle alkışladığımız **"1000 Temel Eser"** serisi, Millî Eğitim Bakanlığınca durdurulunca, bugüne kadar yayınlanan 66 esere yüzlerce ek yapmayı düşündük ve **"Tercüman 1001 Temel Eser"** dizisini yayınlamaya karar verdik. **"1000 Temel Eser"** serisini hazırlayan çok değerli bilginler heyetini, yeni üyelerle genişlettik. Ayrıca 200 ilim adamımızdan yardım vaadi aldık. Tercümanın yayın hayatındaki geniş imkânlarını 1001 Temel Eser için daha da güçlendirdik. Artık karşınıza gururla, cesaretle çıkmamız, eserlerimizi gözlere ve gönüllere sergilememiz zamanı gelmiş bulunuyor. Millî değer ve mânâda her kitap ve her yazar bu serimizde yerini bulacak, hiç bir art düşünce ile değerli değersiz, değersiz de değerli gibi ortaya konmayacaktır. Çünkü esas gaye bin yıllık tarihimizin temelini, mayasını gözler

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

önüne sermek, onları lâyık oldukları yere oturtmaktır.

Bu bakımdan 1001 Temel Eser'den maddî hiç bir kâr beklemiyoruz. Kârımız sadece gurur, iftihar, hizmet zevki olacaktır.

KEMAL ILICAK

Tercüman Gazetesi Sahibi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ö N S Ö Z

Bu eser, 1928 sonbaharından 1929 ilkbaharına kadar geçen süre içinde hazırlanmıştır. Boğaziçi kaleleri 1928 senesinde, 1929 senesi sonunda ise daha önceki yazılar hazırlanarak 1941 senesinde basılmıştır. Bunların bu kadar uzun bir zamanda neşredilmesinin sebebi şu şekildedir. Bu çalışmamızdan sonra iki müellif birbirini takip eden İki neşriyat yapmıştır. Bunlardan bir tanesi İngilizce olarak M. Sdney Toy tarafından neşredilen «The Castles of the Bosphorus» adlı eser olup «Archologia» adlı mecmuanın 80'inci sayısında 1930 senesinde çıkmıştır. İkincisi ise, Almanca olup 48 sayfalık bir araştırma şeklindedir. Yazarı M. Hans Högg'dır. Adı Türkenburgen an Bosporus und Hellespont» (Dresden 1932)'du,

Bu iki eserden bilhassa birincisinde bol fotoğraf vardır ve iyi hazırlanmıştır, Fakat bu her iki çalışmada da arkeolojik incelemeler çok iptidaidir. (1)

İngiliz müellifi çalışmalarını Boğaziçine tahsis etmiş, Yedikule ve diğer kalelerden hiç bahsetmemiştir,

Buna karşılık Alman yazar bu hususları bir iki fotoğ-

(1) M, S Toy çalışması 14 sayfa (s. 215-228) olup içinde metin dışında 20 şekil vardır. M, Högg çalışması ise 72 resim ihtiva eder, bunlar röloveler, krokiler eski gravürler ve fotoğraflardır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Rumelihisarı ile Anadoluhisar'ı arasında 800 m.'ye kadar iner. Bir diğer darlık da Anadolukavağı ile Rumelikavağı arasında olup genişliği 1.000 m. kadardır. Boğazın bazı yerlerinde yukarıdan ve aşağıdan gelen akıntılar dolayısıyla deniz trafiği çok zorlaşır; bilhassa orta kısımda bir kaynaşma vardır ki, buna şeytan akıntısı da denilir. Bu sebeplerden ötürü askerlik yönünden Boğaziçi, dünyadaki diğer boğazlardan (Cebelitarık, Mesina ve Pas-de-Calais)'den üstündür. Bu sebeplerden ötürü Boğazın her iki sahilini de elinde tutan bir devlet, bu iki yaka üzerine kuvvetli istihkâmlar inşa ettiği takdirde Boğaz geçilmez bir hale gelir. (1)

Eski çağlarda istihkamlar Boğaz'ın girişinde yer alır ve gümrük kolcularına karakol vazifesi görürlerdi. Cenevizlilere ait kalelerden iki tanesinin bugün bile kalıntılarına rastlamak mümkündür. Bu kaleler Türkler'in İstanbul'u işgalinden önce de vardı. Bu tarihten önce de acaba bu iki kaleden başka Boğazı müdafaa eden başka istihkâmlar da mevcut muydu? Gritoboulos'a göre II. Mehmed İstanbul'u kuşatmasından önce Theripia hisarını kuşatmıştır (2).

Şurası muhakkaktır ki, Boğaziçinde ortaçağ'da kaleler mevcuttu. Tournefort a göre, Grekler zamanında Boğazda iki tane hisar vardı. Bunlardan bir tanesi Asya, diğeri ise Avrupa yakasında olup, Boğazın en dar

(1) P. de Tchihatchef. (S. 14-15) tarafından ortaya atılan bu düşüncc 19 vüzyıl sonuna kadar önemini korumuştur. Hava kuvvetlerinin ve silâhların gelişmesiyle düşünce önemini kaybetmiştir.

(2) CRİTOBOULOS, Tarih I. XXXII (C. Müller Fragmenta Hist Graec tome V. 1 Paris 1870, S. 80 Burada yazar Stondion hisarının zaptından bahseder. Stondion manastırı Yaldızlı Kapının yanında yer almaktadır. Fakat bu hisarın kat'i yen bugün bilinmemektedir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yerini muhafaza ediyordu. Bizans imparatorluğunun çöküş senelerinde bu kaleler harabe haline gelmiş ve bundan sonra da bir müddet için şehre hapishane vazifesi görmüştür. (1)

Tournefort ve Necephore Gregoris'e göre Jean Cantacuzin (2) rakibi olan Jean Apoeauque tarafından bu hapishaneler İstanbul'un eski bir sarayına nakledilmiştir. Pierre Gyîli Boğaziçinin topografik araştırmasını yaparken unutulmuş kalelerden bahsetmektedir. İlerde göreceğimiz gibi Boğaziçinin orta kısmındaki hisarlarda hiç bir Bizans eserine rastlanmamaktadır. 13. asır ortalarına kadar Boğaz'daki istihkamlar, atak ve cesur gemicilerin geçmesine mani teşkil edebilecek bir durumda değildir. 1275 senesinde bir Ceneviz gemisi Blacherna Sarayı önünden Boğazın ortasına kadar çıkıp, Karadenize ulaşarak oradaki Yunan gemilerini yağma etmişti. Daha sonra bu gemi tekrar geriye dönmüş ve bir Katalan gemisine taarruz etmiştir. 13. asır başında 1302 senesinde birçok galerilerden meydana gelen bir Venedik donanması Boğazdan geçerek Haliç'e girmiştir. (3)

Boğaz'ın yukarı kısmındaki kalelerin Cenevizler tarafından 1350 senesinde ele geçirilmesiyle Boğazın muhafazası daha ciddi bir surette temin edilmiştir. Lâkin Türkler Boğaziçi kıyılarına geldikten sonra bu müdafaa sisteminde esasdan bazı değişiklikler yapmış-

(ı) To\urnefort «Relation d'un voyage du levant» II. p. 140
(2) Nicöphore Gr6goris Hist. Byz. XIV. 10 Bonn II p. 730
(3) Pachymere II, IV, 23 Bonn II S. 322, Manfroni.
Storia della marina İtaliana, t. I Livorno 1902-1903, s. 219 231

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lardır. 14. asırda Yıldırım Beyazıt, Asya kıyısında Anadoluhisarını inşa ettirmiş, İstanbul'un zaptından önce de II. Ahmed Avrupa yakasında Rumelihisarı'nı inşa ettirmiştir. Şehrin ele geçirilmesinden sonra her iki kale toplarla takviye edilerek Boğazdan geçiş devamlı kontrol edilmiştir. Kuzeydeki eski Bizans kaleleri de Türk askerler tarafından kullanılmaya başlanılmıştır. 15. ve 16. asırlarda Osmanlı imparatorluğunun kuvvetli olduğu senelerde Karadeniz'den hiç bir tehlike gelmiyordu. 17. asırda Anadoluhisarı'yla Rumelihisarı'nın büyük askeri kıymeti kalmamış ve Bağazın müdafaa sistemi de kuzey tarafına doğru kaymıştır. Kazak istilâlarına karşı konmak üzere IV. Murad tarafından Rumeli ve Anadolukavakları civarına yeni kaleler inşa edilmiş ve bu tarihten itibaren de kuvvetli topçu bataryaları sayesinde Boğaz düşmanlardan korunmaya başlanmıştır. (1)

(1) Lechavalier, Voyage de la Propontide et du Pont-Euxin, ch. X, XII (1, p. 65-73)
Buradaki istihkâmların birçoğu meşhur Baron de Tott tarafından yapılmıştır. (Cf. ses Mâmcires sur les Turcs et les Tartares, eo. de Maestricht. 1785 III, s. 322).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

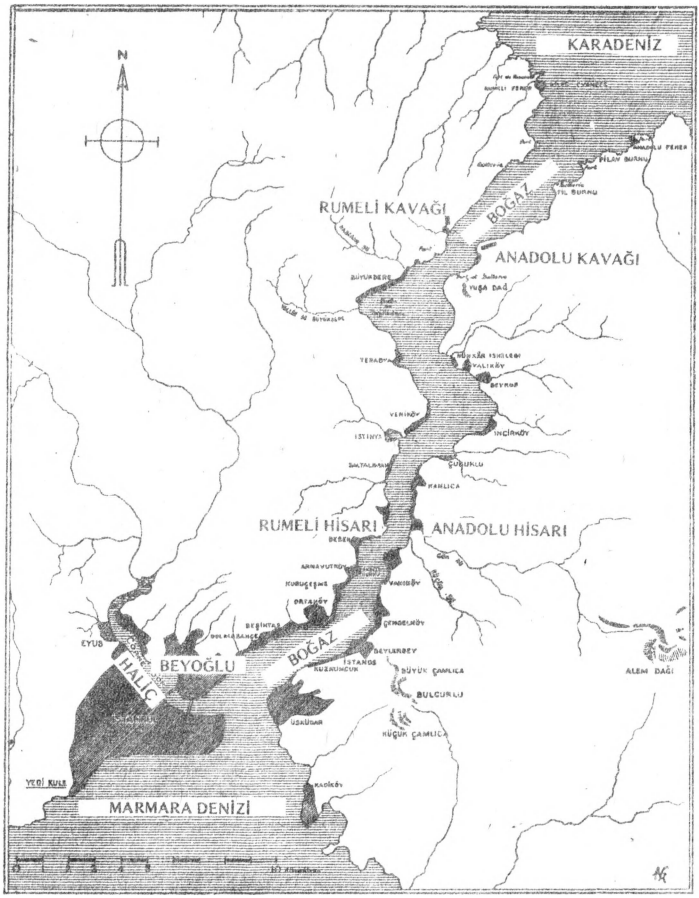

ŞEKİL 1 — Boğaziçi'nin savunması

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ANADOLU HİSARI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

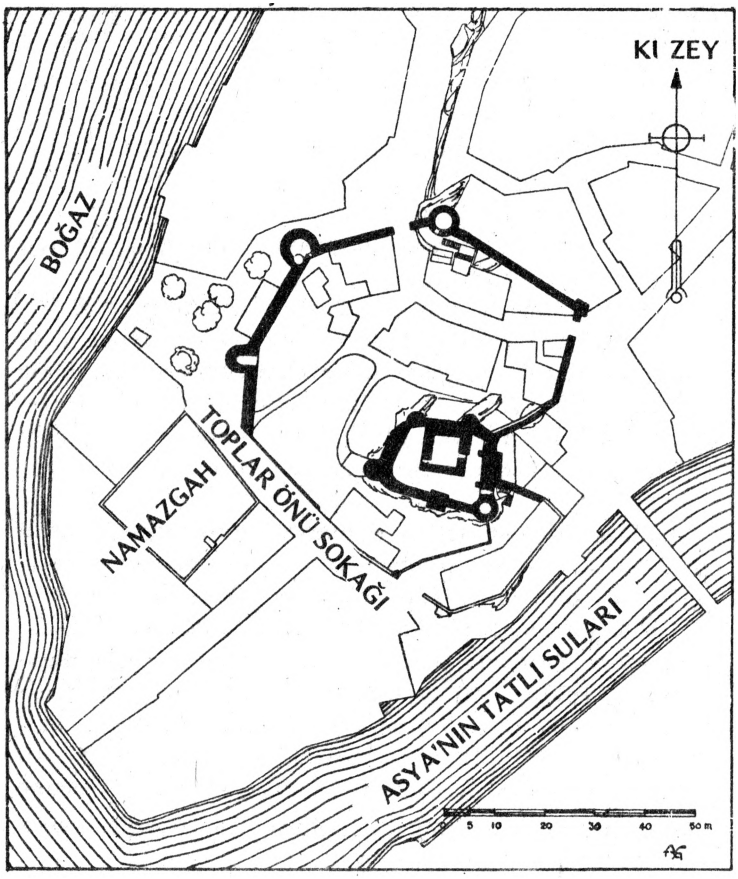

ŞEKİL 2 — Anadolu Hisarı yerleşme plânı

Anadoluhisarı (1), İstanbul Boğazı ile Göksu deresinin Boğaza karıştığı yer arasında uzanan, üçgen şeklindeki toprak parçası üzerinde bulunur. Burada toprak, nehrin yatağına (2) paralel kireç ve şist taba-

(1) Buna Anadoluhisar veya Anadoluhisarı da denebilir. Aynı şey Rumelihisarı ve Anadolukavağı için de varittir.

(2) Güneyinde Küçüksu ırmağı Asya'nın tatlı sularını Boğaza döker.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kalarını ihtiva eder. Hisarı teşkil eden muhtelif parçalar bu toprak üzerine kurulmuştur.

Hisarın civarı yüzyıllar boyunca manzarasını değiştirmiştir. Boğaz kıyıları da doğudan batıya yer değiştirmişe benzemektedir. Kalenin çok kenarlı dış duvarlarının vaktiyle daha kıyıda bulunduğunu gösteren pek çok belirtiler vardır.

Güneydeki meydan, Göksu'nun getirdiği killi çamur tabakası üzerinde toplanan dolma topraktan meydana gelmiştir. Kalenin güney-batı duvarında, daha önceleri, batı duvarının etekleri gibi kuzeyi takip etmekte olması ihtimali kuvvetlidir. Sonradan yükselen ve tesviye edilen meydanda bugün de mevcut olan namazgâh'ın (3) batı ve güneyinde, müteakip yıllarda evler kuruldu. Muhtelif plânların mukayesesi (şekil *2,* 3, 9) duvarların yapılışından itibaren denizden kazanılan sahanın genişliğini ortaya koymaktadır.

İstanbul Belediyesinin 1928 yılında ilk olarak giriştiği tamir faaliyeti sırasında bazı duvarlar sağlamlaştırılmış, bazıları da yıkılmıştır. Ayrıca surların içinde yapılmış olan evler de, umumî bir bahçe yapılmak üzere istimlâk edilmiş, aynı zamanda iskeleye giden yol genişletilmiş, ırmak üzerindeki ahşap köprünün yerine beton bir köprü konmuştu. Bütün bu değişikliklerin tek sorumlusu Belediye değildir.

Ancak tarihî bir eserin tamir ve ihyası işini, fena beton kullanan, eski duvarları yenileştiren mühendislerin eline bırakılmakla hatalı hareket etmiştir. I, II, III. resimler, Anadoluhisarı'nın köprü ve beton yol yapıl-

(3) Etrafı duvarla çevrilmiş ve dinî merasimler için kullanılan yere verilen isimdir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

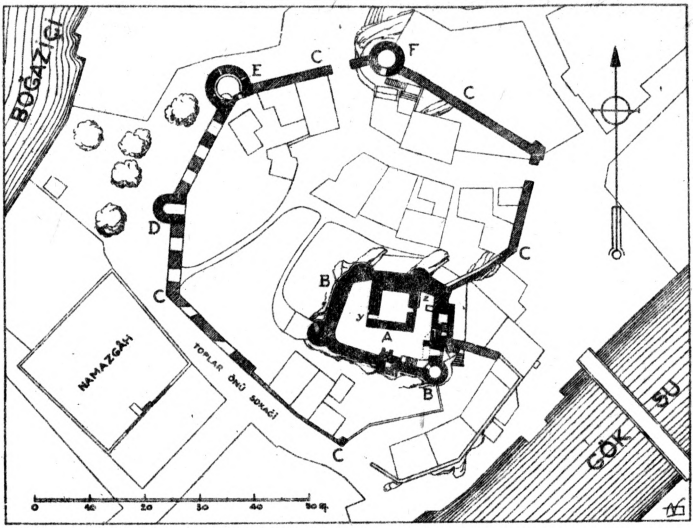

ŞEKİL 3 — Anadolu Hisarı'nın genel planı (1928 yılına göre)

madan önceki durumunu göstermektedir. Bu tarihte Hisar'ın güneyinde ve batısında hiçbir bina bulunmamaktaydı. Hisar'ın umumî silüeti, Asya kıyılarını çerçeveleyen tepelerin arasından daha açık bir şekilde çizilmekteydi.

Bununla beraber, yapılan bu hatalı tadil ve tamirlere rağmen. Hisar esas unsurlarını muhafaza etmiştir. Harap olan veya tamir edilen bütün bölümleri eski haline getirmek mümkündür.

Hisarın umumî durumuyla: 1 — B çevre duvarı ile A kalesi 2 — D, E, F kuleleriyle yanlarından korun muş C dış duvarları çevreler (şekil 3).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KALELER VE İÇ DUVARLAR

Kale ve iç duvarlar kayalık bir tepecik üzerine kurulmuştur. Beş metre yüksekliğinde olan bu tepecik etraftaki araziye hakimdir. Bu tepeciği teşkil eden kayalar, şurada burada bugün bile görülebilir, iptidai bir şekilde tesviye edilmiş ve doldurulmuş olduğu için kesiti üzerinde burasını tahmini olarak çizmek mümkündür (şekil 5). Asıl kalenin yerini, bir dereceye kadar iç çevre duvarlarının sahasını ve şeklini tayin ettiren bu tepecik olmuştur.

İlerde Hisar'ın tarihini tetkik ederken asıl kalenin ve iç duvarlarının bugüne göre pek iptidai bir müstahkem mevkiin esaslı bölümlerini teşkil ettiğini, dış duvarlarının ise, sonradan ilâve edildiğini göreceğiz. Plâna şöyle bir bakmak bu ihtimali hatırlatmakta, tahkimatın tahlili ve teknik incelemesi ise bu düşünceyi kuvvetlendirmektedir.

ASIL KALE: Asıl kule dikdörtgen şeklinde yüksek bir kuledir. Temelden sonra dört köşeye benzeyen bir zemin katı vardır ve bu kat küçük bir kemeele kubbelenmiştir. Bu yan kemerin üzerinde kulenin üst açıklığı bulunmaktadır.

Bugün kuleye Güney-batıdaki bir kapıdan girilmektedir (şekil 3). Fakat bu kapı sonradan açılmıştır. Eski zamanlarda, eski kalelerde 15. yüzyıla kadar de-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

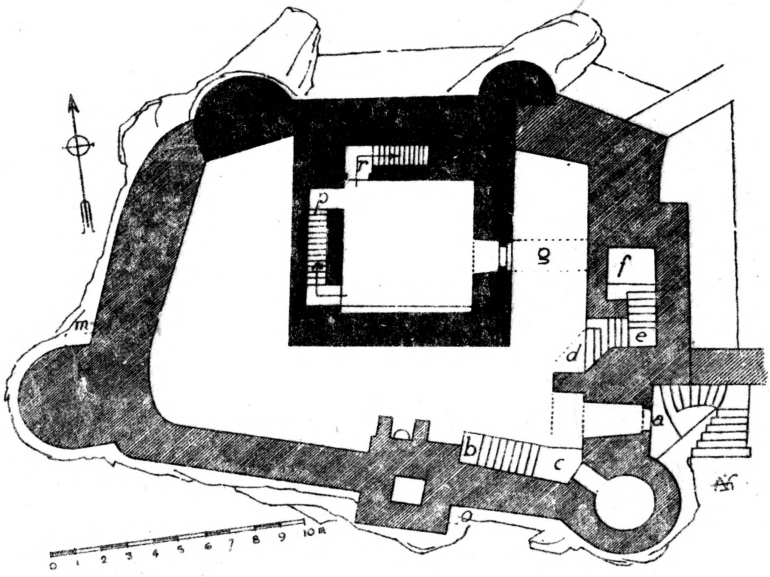

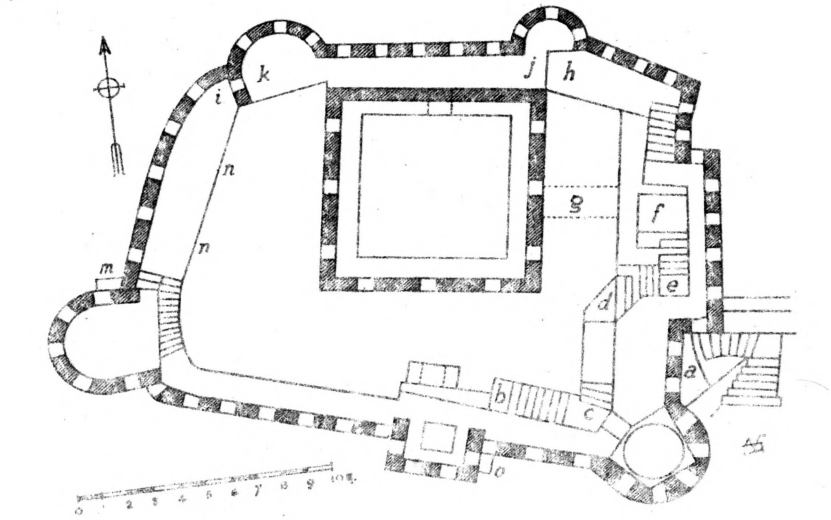

ŞEKİL 4 — Kule dış duvarlar ve alt bordum

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

vam eden usule uygun olarak alt katm dışarıyla doğrudan doğruya alâkası yoktu, Kuleye, birinci kat hizasında kuleyi iç kale duvarıyla birleştiren bir asma köprüden girilirdi (Şekil 4). Birinci kattan alt kata, batı duvarının içinde açılmış merdivenden iniliyordu.

Üst katlara ve son açıklığa nasıl geçilirdi? Son tamirat sırasında buraya çıkmak için bir demir merdiven konulmuştur. Belki o zaman da bu demir merdivenin yerinde basit ve tahta bir merdiven bulunmaktaydı. Fakat, kuzey duvarının içine yerleştirilmiş bir merdivenin bulunması da mümkündür. Gerçekten kuzeybatı köşesinde, ilk kat hizasında taşla örülmüş bir kapı izi görülmektedir. Bu kapı pekâlâ bir merdivene açılabilirdi. Kesitte üçüncü kata ve üst açıklığa çıkan bir merdivenin varlığını kabul ettim (şekil 5). Bu merdivenin ağzından itibaren, dört kenarından birbuçuk metre kalınlığında bir duvarla çevrilmiş, daire şeklinde bir yola geçiliyordu. Bu yolu da mazgallı duvarlar koruyordu.

Asıl kalenin ilk durumu böyle görünüyordu. Üst açıklığın üzerinin, muhtemelen 15. yüzyılda, kurşun ile örtülü ahşap bir çatı ile kapanmış olduğunu da ilerde göreceğiz. Kubbeli Z açıklığı kat'iyyen kestirilemeyen
bir devirde ve sonradan ilâve edilmiştir (şekil 3).

İÇKALE DUVARI: İçkale duvarı 2-3 metre kalınlığında, asıl kalenin kuzeybatı ile güneydoğu köşelerini birleştiren bir duvardır. İç çevre duvarını asıl kaleden ayıran şarampolün genişliği değişiktir. Burası, bu çeşit kalelerde sık sık görüldüğü gibi, iç kale duvarını yalnız üst taraftan sarar. Bu vaziyet, her zaman anî

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bir düşman hücumuna maruz olan kalenin kuzey duvarının fazla kalın olmamasının sebeplerini izah eder ve bu sebeplerin sonucudur.

Duvarlar gayrımuntazam bir beşkenar şeklindedir. Köşelerinden dördünün yanında yuvarlak kuleler vardır. Doğu ve güney kenarlarında ve herbirinin orta yerinde, bir tarafı ötekinden daha uzun bir yan çıkıntı bulunur.

Duvar üzerindeki yuvarlak yol, bir hizada olmayarak devam eder, mazgallar, kenar korkulukları bu yolu korur. Muhtelif yükseklikte olan bu yolların araları merdivenlerle bağlıdır. Köşe kulelerinin üzeri kurşun kaplı bir çatı ile örtülmüş olmaları muhtemeldir.

Yollar, kaleye saldıran bir düşmanın kuvvetini kıracak, yürürken zorluklar ve tehlikeler yaratacak bir şekilde hazırlanmıştır. Düşmanın A kapısını zorlayarak veya başka bir tarzda şarampole girdiğini farzedelim (şekil 4), o vakit düşmanın yapacağı iş asıl kaleyi zorlamak ve zaptetmektir. Çünkü orası, kaleyi koruyanların son sığınma yeridir. Fakat, düşman birinci kattaki tek kapıya yetişmek için b, c, d, e merdivenlerini geçmek zorundadır (şekil 4 ve 5). Halbuki, bu merdivenler asıl kaledeki askerlerin oklarına tamamiyle açıktır.

Düşman iç duvardaki yuvarlak yola ulaşsa bile F noktasındaki kapıdan uzakta bulunacaktır. Çünkü şarampol genişliğinde olan asma köprü kaldırılmış olacaktır. Diğer taraftan H ve t noktaları hakiki çıkmaz sokaklardır, yuvarlak yolun J ve K hizaları asıl kaleye gelir ve asıl kale buralara tamamen hakimdir. Top kullanılmasından önceki devirlere ait kalelerde genel-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

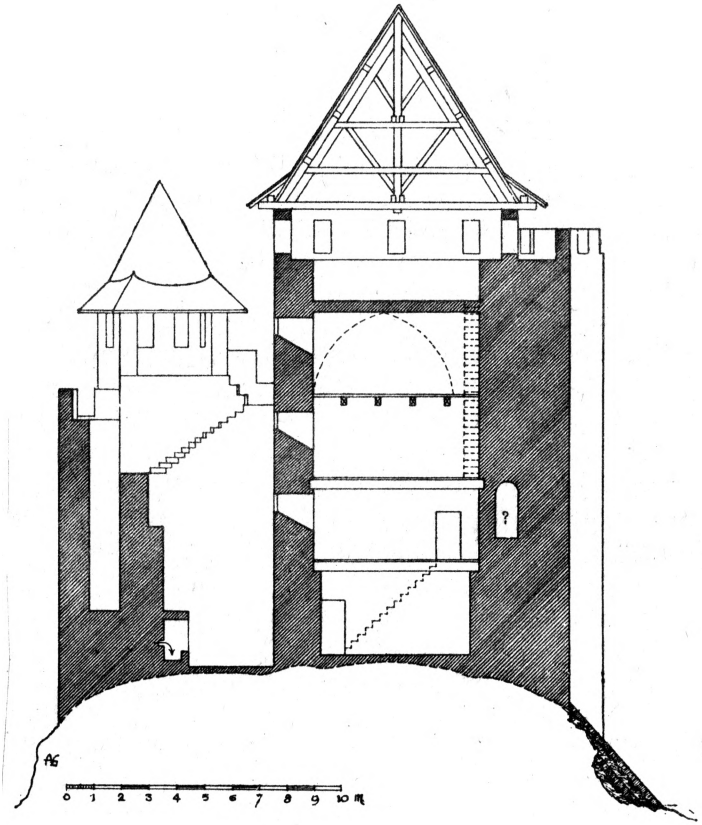

ŞEKİL 5 — Kuzey - güney kesit

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

likle kullanılan usûl de budur. Bu usûl 15. yüzyılda da kısmen devam etmiş ve ancak çok kuvvetli topların kullanılmasından sonra terkedilmiştir.

Hiç şüphe edilmemelidir ki, bu iptidai kalenin vazifesi, İstanbul Boğazı'nın Asya kıyılarına düşmanın çıkmasına ve yerleşmesine mani olmaktır. İç kaledeki P kapısının yeri batıdan gelen düşmanın gözünden saklı olduğu için çok güzel seçilmiştir.

Kapı içine oyulmuş bir merdivenden gidilir. Burası belki bir kapı mazgalıyla da korunmaktaydı. Dış duvar yapıldıktan sonra bu mazgalın faydası kalmadığı için yıktırılmış olacaktır, İlk. kapının güneybatıya, yani kalenin en tehlikeli yerine açıldığını ve duvarın içinde hazırlanmış bir merdivene geçit verdiğini kabul etmek güçtür. Çünkü, bu ihtimali düşündüren sebepler esaslı ve makûl sayılamaz. Kalenin (m) noktasında bir köşe mazgalı bakiyesinin ve fn, n) hattında (k) ile bağlanmış tuğla kavislerin ve tamir izlerinin görüldüğü doğrudur. Fakat (m) mazgalının varlığını izah etmek için böyle bir kapının varlığını kabul etmek şart değildir. Çünkü, buna benzer bir başka mazgal da o noktasında vardır. Bunların ikisi de diğer ölü açıları koruyan mazgallardır. Diğer kemerlere gelince; bunlar şarampolün zemini hizasında açılmış ve kalenin tadili sırasında duvarla örülmüş eski mazgallara ait olacaktır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

DIŞ KALE DUVARLARI

Bunlar çok kenarlı bir sur teşkil eder. Yanlarını kuleler korur. Kuzeydoğu ve güneydoğu taraflarında asıl kaleye bağlıdır. Kuzeyden güneye 80 metre, doğudan batıya 65 metredir. Güneyde duvarın bir kısmı yıkılmıştır. Bu duvarın yeri benim tespit ettiğim gibidir. Duvarlar, doğudan Göksu kıyısı üzerinden bir çı kartmaya karşı koyacak şekildedir.

Dış çevre duvarları ortalama 2 metre kalınlığındadır. Kuzeydeki kayalıkla çıkıntıya doğru yükselir. Onun için yol yatay denecek kadar düz olan civar topraklarına göre 3-7 metre yüksektir (bak. Pl. V, şekil 3, 4). Üzerleri mazgallı bir korkulukla biten duvarlar kuzeyde, kuzeybatıda, doğuda silindir şeklinde D, E, F kuleleri ile korunmuştur (şekil 3). Kulelerin üçü de geçidi keser ve yola hakimdir. Fakat, herbiri aşağıda özellikleri gösterilen aynı karakterlere sahiptir.

D k u l e s i : (şekil 6) — Silindir kısmının çapı 4,75 metredir. îki metre kalınlığında olan duvarın iç tarafında üst üste konmuş iki delik görülür. Son yuvarlak yol 4 metre yükseklikte ve sur üzerindeki yollara hakimdir.

E k u l e s i : (şekil 7, pî. V, 3) — D kulesinin plânına benzeyen bir plânla yapılmıştır. Çapı 7,5 metredir. Hâkim olduğu saha doğudan 9,5 ve batıdan 12

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ANADOLU HISAR

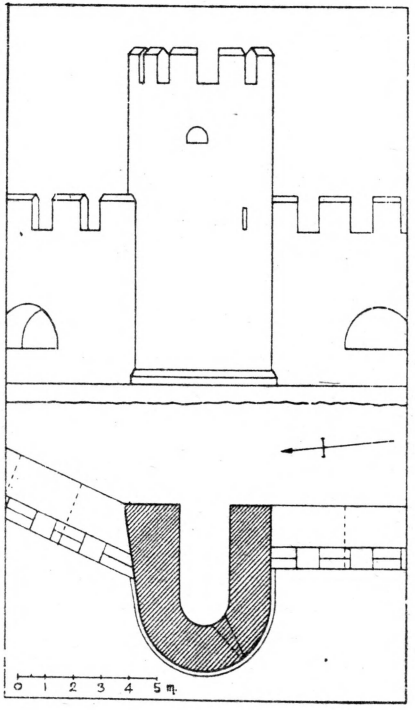

SEKİL 6 - D kulesi

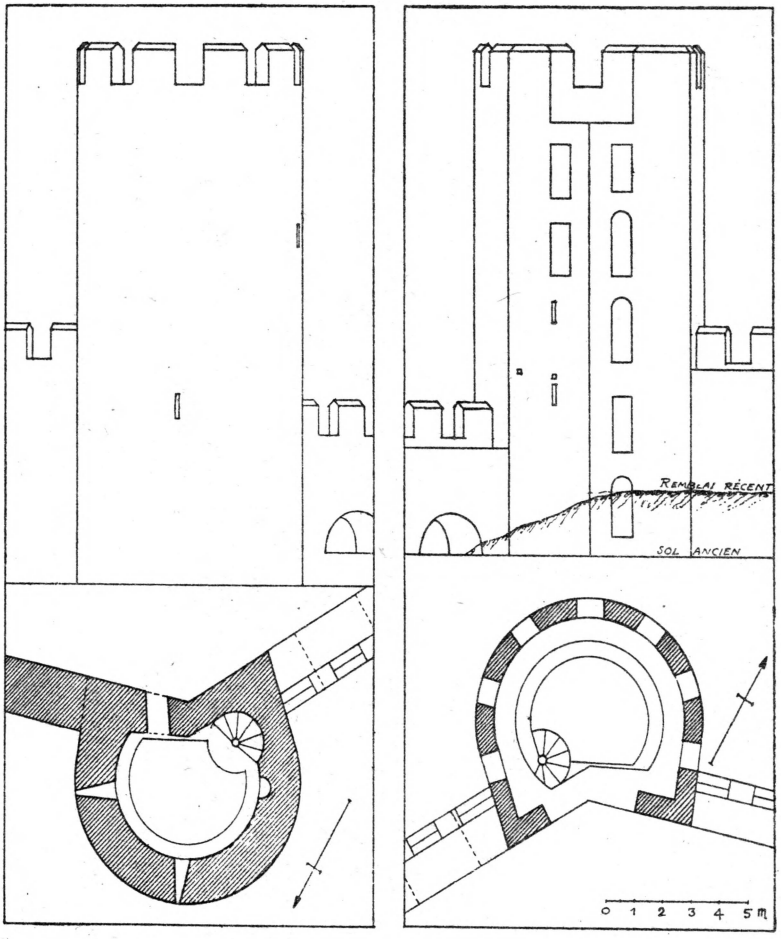

SEKİL 7 — E kulesi

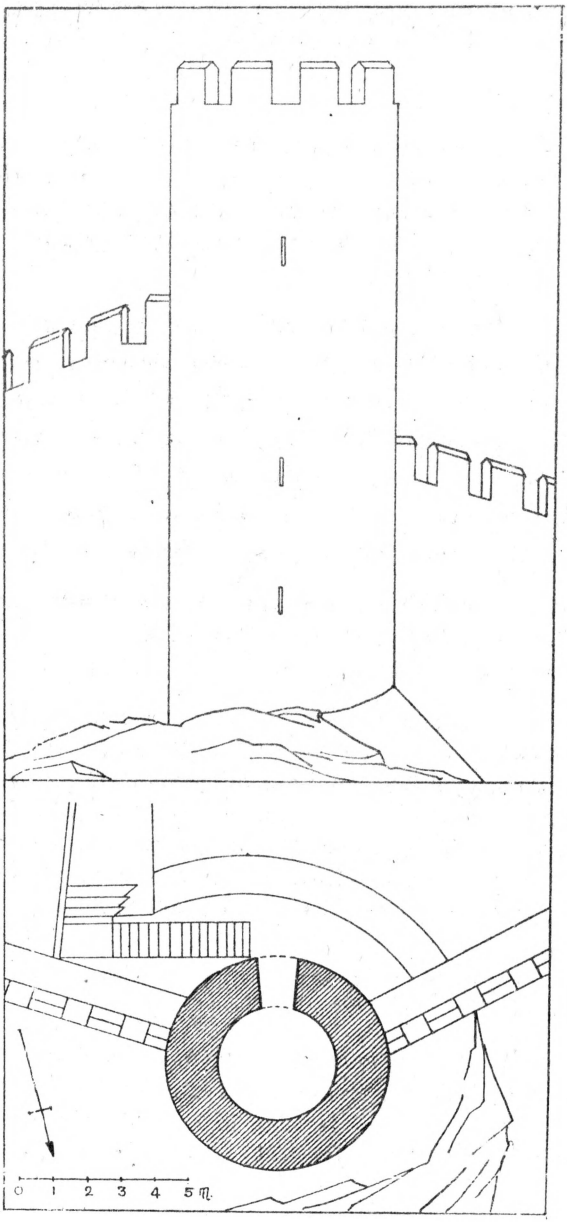

ŞEKIL 8 — F kulesi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

metredir. Direkler bu kuleyi dört kata bölmekteydi. Katlara, güney köşesinde bulunan tahta helezoni bir merdivenle inilip çıkılırdı. Her katta dışarıya doğru açık, dikdörtgen şeklinde delikler vardır. İlk katta bir de ocak vardı.

F k u l e s i : (şekil 8, pl. V, 4) — Kuzey köşede kayalık bir çıkıntı üzerinde, 6 metre çapında tam bir silindir şeklinde ve üstüste mazgallı bir korkuluğu koruyan bir açıklık vardır. Gövdesi üç kata ayrılmıştır. Aşağı kat yer katına kayalardan oyulmuş bir merdivenle bağlıdır. İki üst kat ise, doğu ve batıda toprak seviyesindedir. Batı duvar yolu tamamiyle yıkılmıştır.

Surun kuzeybatı köşesinde burç, piramit şeklinde basit tahkimata omuz vermiştir. Doğuda ve güneyde yan koruması yoktur.

Surun içerisine giren kapıların izleri çoktan kaybolmuştur. Evliya Çelebi yalnız doğudaki bir kapıdan bahsetmiştir. Fakat, mahallî gelenekler iki kapıya dair hatıraları muhafaza etmiştir. Kapılardan birisi kuzeybatıya, Boğaziçine doğru, öteki doğudan Göksuya doğrudur. Ben G ve H noktalarında (şekil 9) küçük birer kapı işaret ettim. Hiç şüphe yok ki, bunlar Rumelihisarı'nın kuzey ve güney kapıları gibi mazgalsız kapılardır. Yuvarlak yola çıkan merdivenlerden de iz kalmamıştır.

Dış arazi duvarlarında, duvarlar arasında birçok delik görülmüştür. Bazıları düz, bazıları verev olan bu delikler top namlusu delikleridir. Güneybatı ve güneydeki deliklerin top namlusu delikleri olduklarından

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

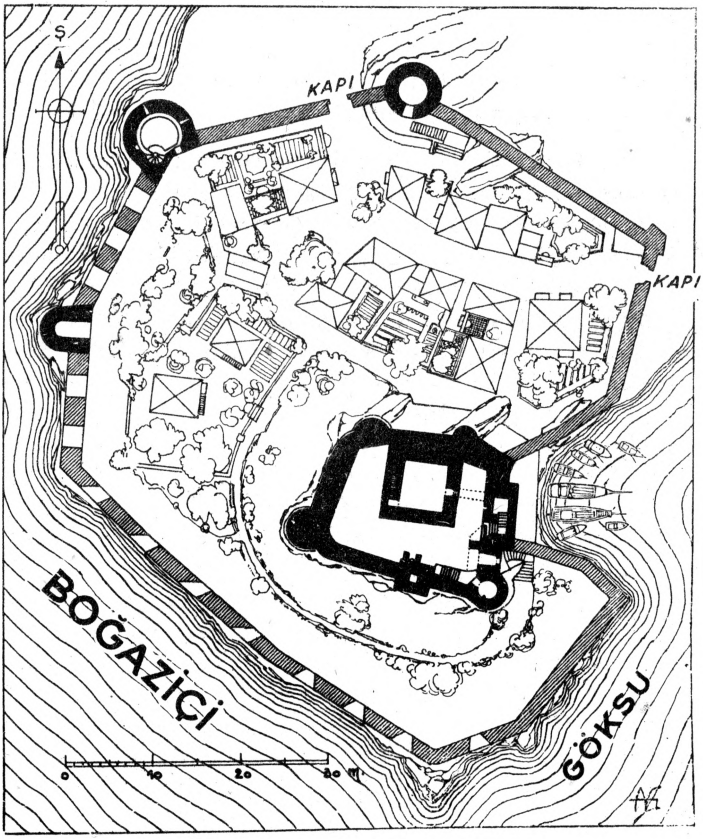

ŞEKİL 9 — Tamir edilmiş şekli

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

şüphe edenler olmuştur. Fakat, güneybatıdaki bu delikler için tereddüt yersizdir (1).

Bugünkü şekil birçok değişmelerin sonucudur. Bu değişmelerin birçoğu pek yenidir. Fakat, hisar levhasının genel görünşü üzerinde ve plânda tespit ettiğim gibi, duvar kaidesinde birçok top deliklerinin bulunduğu muhakkaktır. Asıl kalenin honi ve ehram şeklinde çatıları olduğunu haklı çıkaracak delilleri ilerde kaydedeceğim (şekil 9-2, pl. A).

(1) Burada duvarı çevreleyen sokak «Toplarönü» sokağı adını taşır, Budan başka, Evliya Çelebi Anadolu Hisarı'nda deniz kenarına yerleştirilmiş olan topların yalnız Rumelihisarı istikametine değil, Akıntıburnu'na doğru da. yani güneybatı istik amelinde de ateş ettiğini kay deder.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İNŞAAT

(YAPIM)

Kalenin muhtelif parçaları çabuk ve basit usûllere göre sağlam yapılmıştır. Asıl kalenin duvarları blok taşlardandır. Aralan harçla doldurulmuştur. Şurada burada tuğla kısımlar da vardır. Aynı şekil iç çevre duvarında da devam eder. Güneybatı kalesinin kaide-

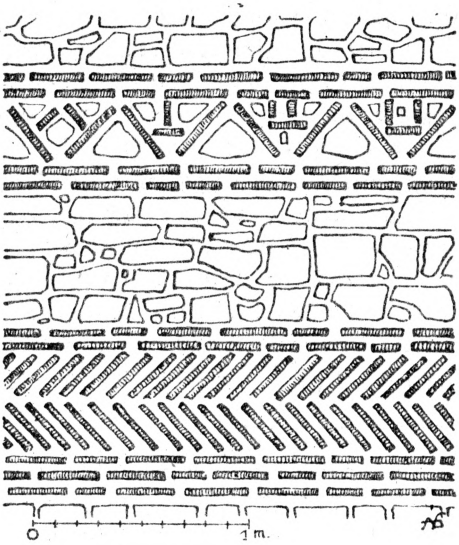

ŞEKİL-10

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sinde tuğlalar balık kılçığı şeklinde birbirini takip eden iki sıra halindedir (şekil 10). Fakat bu mütevazi dekor ancak birkaç ayak kadar devam eder. Tuğlaların boyları çeşitlidir. 6x25 santimetre, 4x33 santimetre, 3x38 santimetre. Üç ve dört santimetre kalınlığı olan tuğlalar daha çoktur (1). Çok kalın olan ek tuğlaların kalınlığı beş santime kadar çıkar.

Asıl Hisar'ın büyük salonunu örten duvarda ve kemerlerde, batıda iptidai bir şekilde iç kale duvarlarının kaidesine açılan kemerlerde de tuğlanın kullanıldığı görülüyor. Fakat, bu duvar örüş tarzı binanın yapılış zamanına dair kesin bir fikir vermez ve herhalde kalenin Bizans menşeli olduğuna bir delil teşkil etmez. En eski Osmanlı abidelerinde buna dair birçok misaller vardır ve aynı teknik asrımıza kadar devam etmiştir. Tazyiki azaltmak ve çatlaklardan sakınmak için araya gömülmüş yatay tahta parçalarının kullanılması bu türdendir. Doğu inşaatçıları bunları en eski zamanlardan bugüne kadar kullanmışlardır.

1928 tamirinden evvel asıl Hisar'ın kuzey yüzü üzerinde bir duvar tümseğinin bakiyesi, bizim fotoğraflarımızda görünmektedir (Pl. V. 1) Aşağı yukarı 45 derece meyilli olan bu çıkıntı adi taştan yapılmış, 30-40 santimetre kalınlığında bir ikinci duvardan başka birşey değildir ve kalenin kaidesindeki kaya kitlesi üzerine istinat ettirilmiştir (2). Bu yokuşu, toprak ve çakıl

(1) Yalnız bir tarafı görünen bu tuğlaların dikdörtgen şeklinde olmayıp kare şeklinde olduklarına hükmedilir.

(2) Duvarların bazı yerlerinde üstüste yapılmış iki tahkim duvarı var. dır. Bunlardan İkincisi birincisini tamamen kaplar. Bu tümsek, duvar, ların kaidesini koruyordu. Çıkarma teşebbüslerini güçleştirmek için yapılmıştı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

taşları, taş kırıntıları ile doldurmuşlardır. Aşağı yukarı düz kalan kısmını da taş kaplamışlardı. Son tamirat bu kısmı tamamiyle yok etmiştir. Bunun yapılış tarihi, ne zaman olursa olsun, dik duvarlardan sonradır. Onu himaye etmek için Bizans ustalarına tamamen yabancı olan, fakat Müslüman doğu askerî mimarlığında sık sık kullanılan bir usuldür.

Asıl Hisar'dan surlara geçilirse buradaki duvarların biraz evvel işaret ettiğimizden bir parça farklı olduğu görülür. Taş dizileri arasında küçük taşlar daha aralıklıdır, tahta zincirler daha çoktur, tuğla kullanılmamıştır. Top deliklerinin kemerleri tuğladan yapılmayıp kesme taşlardan yapılmıştır. Bütün bunlar bizi asıl Hisar'ın çok kenarlı dış surlarının aynı zamana ait olmadığı neticesine götürür (1) Biraz sonra kaydedeceğimiz tarihî olaylar da bu görüşü kuvvetlendirmektedir.

Yukarıda asıl hisarın, iç kale duvarlarının, kulelerin bir çoğunun ve surun üç kulesinin, aşağıda tespit edeceğimiz bir tarihte ahşap ve üzeri kurşun tabakalarıyla örtülü bir çatıya sahip olduklarını kaydetmiştik. Bütün bu çatılardan, bize inşaları hakkında bir fikir verebilecek hiç birşey kalmamıştır.

(1) A. Dumont tarafından yazılmış «Anadoluhisan'nın ön yazısında birçok eski eser kalıntısından bahseder.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

TARİHÇE

Anadoluhisarı'nın hiçbir yerinde bir Bizans kalesine benzer en ufak bir işaret yoktur. Yalnız Hisar'dan çok uzak olmayan bir yerde, kıyı üzerinde Chalcedoino sakinlerinin kazandığı deniz zaferiyle meşhur Nausekleia sitesinin bulunduğu biliniyor. Pierre Gylli'nin, Tursun Bey'in Anadoluhisarı'na verdiği yenice sıfatını «Neo castrum» diye (1) tercüme edişi, kaleyi bir Bizans kalesi olarak kabul etmek için yeterli bir belge olamaz. 16. Yüzyılda Hoca Sadettin efendi kaleye «Ak çahisar» (2) diyor ki, bu isim herhalde kalenin yeni olduğu zamanlarda, duvarlarının vadiye akçıl bir benek şeklinde aksetmesinden ileri gelmiştir. Kalenin manzarası, bir üçüncü ismi, «Güzel Hisar» (3) yahut «Güzelce Hisar» (4) adını kazandıracak kadar güzeldir. Teknik tetkikler üzerine bu hususlar da eklenin-

11) Yeni kale.

/2} Hoca Sadettin Efendi'nin «Tâc-ül TevArih» isimli eseri, İstaıbul, 1297, s. 417.

(3) Nişancı Mehmet Paşa Tarihi, İstanbul 1920, s. 114.

(4)Aşık Paşazade Tarihi, basıldığı yer: Leipzig. 1929, s. 61.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ce, Anadoluhisan'nın (1) Rumelihisarı'ndan önce yapıldığını çürütecek hiçbir delil kalmaz.

Bütün tarih yazarları bu noktada birleşmişlerdir. Fakat, içlerinden bir çoğu kalenin yapılışını Yıldırım Beyazıt zamanına götürürler. Ötekiler de, bir hata sonucu olarak, Fatih Sultan Mehmet zamanında yapıldığını kaydederler (2).

Evliya Çelebi de Yıldırım Bayazıt tarafından yapılan bu kalenin, sonradan Bizanslı tarihçiler tarafından, kasten Fatih Sultan Mehmed'e maledildiğini söylemiştir

Kalenin yapılış zamanı ve yapılma sebepleri Aşık Paşazade tarihinde kesin olarak mevcuttur. Tarihte in-

(1) Bugün birçok yazarlarda, İstanbul'un fethinden önceki devirlerde yapılmış Türk şehirlerim, ne pahasına olursa olsun, Bizans malı gibi göstermek çabası görülmektedir. Birçok Osmanlı ve Selçuk camılerine haksız olarak, eski Bizans kiliseleri gözüyle bakılmaktadır. S. Toy, Anadoluhisarı'nın bir Bizans kalesinden başka birşey olmayacağını ileri sürüyor. İlimde macera yaratmaktan başka bir değeri olmayan bu iddianın hiçbir delile, belgeye veya kitap yazısına dayanmaması esef cdilecek bir hususlur. Bundan başka, Ducas'ın bir cümlesi, kalenin Türk kalesi olduğuna şüphe bırakmayacak kadar kuvvetlidir. İkinci Mehmet tarafından Rumelıhisarı'nın yapıldığı sırada, büyük Bizanslı tarih yazarı, Fatih'in bu kaleyi, ceddinin yaptırdığı kalenin karşısına inşa ettirdiğini açıkça yakmıştır.

(2) Hammer de kaleye dair kesin birşey söylemeden, kalenin İkinci Mehmed tarafından Rumelihisarı'ndan önce yapıldığını ve Güzel Hisar adını aldığın» kaydeder. Yazar daha sonra Avrupa'lı savaş esirlerinin buraya kapatıldıklarını, bu yüzden de «Kara Kale» adını aldığını ilâve eder. Bu iki kaleyi birbirine karıştırmaktan ileri gelen bir hatadır. Hammer, Anadoluhisarı'nın inşasını birinci Mehmed'e maletmişti. Lucas'nın meşhur cümlesinde kullandığı kelimeye tam büyükbaba mânası verilecek olursa, aynı hataya düşmek mümkündür. Birinci Melımed, İkinci Mehmed'in büyükbabasıdır. Yıldırım Beyazıt ise. büyükbabasının babasıdır. Halbuki Ducas, İkinci Mehmed'in büyükbabasından bahsetmek istemiştir.

(3) Evliya Çelebi, Seyahatname I, S. 168.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

şaatın 793 (1390— 1391) tarihinde yapıldığı belirtilmiştir. Aynı tarihte şöyle denilmektedir: «Yıldırım Beyazıt 793 (1390—1391) de İstanbul'a geldi. Kocaeli'nde Yoros'u aldıktan sonra Yahşi beyi Şile kalesini almak için gönderdi. Kendisi de Boğazkesen'de Güzelcehisar (1) namı ile anılan bir kaleyi yaptırdı.»

Nişancı Mehmed Paşa da bundan biraz farklı bir tarih verir: Hicri 797 (1394—1395). Aynı zamanda Osmanlı Sultanı ile Bizans imparatorunun arasındaki münasebetleri de etraflı bir şekilde açıklar (2).

Kale Moğol istilâsından önce bitirilmiştir. Çünkü Beyazıt'ın mağlûbiyeti ve Timur elinde esaretinden sonra, mağlûp Sultan'ın büyük oğlu Süleyman bir müddet Anadoluhisarı'nda oturmuştur.

Ne Birinci Mehmed, ne de İkinci Murad kalelerin vaziyetini değiştirdi. 15. yüzvılın ilk yarısında kaleler Beyazıt'ın yaptırdığı gibi kaldı. 1452'de İkinci Mehmed Avrupa yakasına Rumelihisarı'nı yaparken Beyazıt'ın Hisarı'na, Avrupadaki kalede yaptığı gibi, bir hisarpeçe ilâve ettiğini Tursun bey kaydeder. Rumeli Hisarı'nın bu hisarpeçesi, doğu kulesinin eteğinden İstanbul Boğazı kıyısına Kadar uzanan mazgaldan ibarettir. Anadoluhisarı'nın bulvarı da aynı prensibe uvularak yapılmıştır. Ve aynı ihtiyacı karşılar. Aynı alçak çavra, aynı top delikleri .. Aralarında şu fark vardır: Rumelihisarı'nda yan

(1) Âşık Paşazade tarihi, S. 61

(2) «Niğbolu savaşından sonra Yıldırım Beyazıt Güzel Hisar'ı 797'de yaptı. Kale bitince Sultan, İmparatora bir elçi göndererek İstanbul'un anahtarını istedi Aşağıdaki esaslar dahilinde uyuşuldu : İmparator beş sene cizye vermeyi ve Galata'daki Müslümanların orada mescid yapma hakkını ve Galata'ya bir kadı gönderilmesini kabul etti. Kavaklı Yenice'siinde oturanlar bu semte gelip yerleştiler.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kuleler Asyadaki kaleden daha çoktur. Ve hakim olduğu saha daha geniştir. Teknik, Anadoluhisarı'nın tıpkısıdır. Bu bulvar, asıl kale ve iç kale duvar gruplarının belli vasıflarına biraz aykırı olarak yapılmıştır. Kalenin iki kısmı arasındaki 50 yıllık fasıla, kullanılan madde bakımından, iki kulede göze çarpan ufak tefek değişiklikleri göstermek için kâfidir.

Yıldırım Beyazıt tarafından kurulan kalenin ilk plânı nasıldı? Asıl kale ve iç kale duvarlarının tam bir kul teşkil ettikleri apaçık meydandadır. Üzerine bu kalenin kurulduğu kayaların Göksu ağzında bir adacık teşkil ettikleri farzolunabiîir. Belkıde çamurlarla meydana gelmiş olan bu toprak parçası o zamanlar henüz su altındaydı. Bu takdirde bir hendeğin, inşaatı ihtiva eden kayaları tecrit etmiş olması muhtemeldir. Herhalde ilk haliyle Anadoluhisarı buradan karaya çıkarak Anadolu'ya girmek isteyen bir düşmana karşı koyacak bir savunma rolü oynamaktaydı. Bu şartlar içerisinde sulh zamanında kalede, asıl kaleye yerleşmiş, zayıf bir garnizon varlığına inanılabilir.

1452'de İkinci Mehmed tarafından emredilen değişiklikler, Anadoluhisarı'nın kudretini inanılmaz şekilde artırmıştır. Rumelihisarı ile beraber bu kalenin hedefi, boğazdan transit deniz nakliyatını menetmektir. Yani kale bir savunma vasıtası olmaktan çıkmış, taarruz vasıtası halini almıştır. Diğer taraftan, durumun 17. asra kadar böyle kaldığı ve Evliya Çelebi tarafından verilen izahatın, İkinci Mehmed tarafından kaleye verilmiş nizama uygun olduğu kabul edilebilir: «Kalenin içerisinde dizdarın ve askerlerin oturdukları yerler vardır. Kalede, hepsi Kocaeli sancağından olmak üzere, 200 timar neferi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ve barut depoları vardır. Su kenarındaki topları Rumelihisarı ve Akıntıburnuna çevrilmiştir. Kalenin önünde Fatih Mehmet Han tarafından yapılmış bir cami vardır. Başka bir abideye (1) rastlanmaz.» Rumelihisarı'ndan

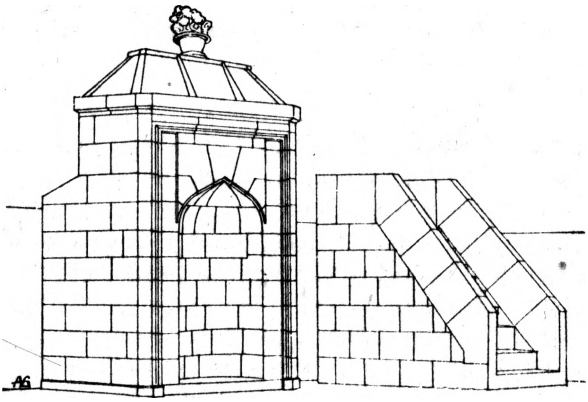

ŞEKtL 11 — Mihrab ve namazgah minberi

bahsederken asker evlerinin surun içerisinde kale ile beraber yapıldığını göreceğiz. Bundan, Anadoluhisarı'na da bu tadilâtı yapan ve bu garnizonu yerleştirenin İkinci Mehmed olduğu neticesi çıkar. Hiç şüphe yok ki, bir çok defalar tamir edilen küçük ahşap evler 1928 tamirine kadar varlığını muhafaza etmişti.

Bu mülâhazalardan İkinci Mehmed'in bulvarı yaptırdığı, ona toplar yerleştirdiği ve bu suretle değişen kaleye önemli bir garnizon koyduğu ve duvar dışında bu

(1) Fvliya Çelebi, Seyahatname I, S 467

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yüzden bir cami (1) inşasına mecbur olduğu neticesini çıkarmak mümkündür.

Daha sonraları güney tarafındaki toprak seviyesi yükseltilerek tesviye edildiği vakit bir de namazgâh ilâve edildi. Bugün bu namazgâhın mihrabı ve minberi ile duvarından bir kısmı mevcuttur (şekil 11). Mihrabın stiline göre bu camiin 17. yüzyıldan önce yapıldığı anlaşılır (2).

Şimdi teferruata ait bir noktayı izah etmek kalıyor. Bugün asıl kale bir taraça ile kapalıdır, iç ve dış kale duvarlarının muhtelif kuleleri mazgallı bir korkulukla çevrimiştir. Halbuki, 17. ve 19. asra ait muhtelif resimlerde İç kalenin ve bir çok kulelerin üzeri ehram ve piramit şeklinde çatılarla örtülüdür. Sandy, Melling ve Pertusier'in resimlerinde (şekil 12) Rumelihisarı'nın hakim kuleleri böyle gösterilir. Bunların üzeri kurşun kaplı, ahşap çatılardır, İkinci Mehmed tarafından bu şekilde yapılmıştır (3).

(1) Hadikat-ül Cevamı'nin II. cildinin 163. sayfasında bu caminin tasviri vardır. Bu camide Sultanın mahfili vardı, imamları ile hademesinin maaşları Ayasofya vakıflarından ödenirdi.

(2) Namazgâh topların yanında yerleşmiştir. Hadikat-ül Cevami'de tarih verilmeden bundan bahsedilir. Cilt II.. S. 162

(3) Halbuki 1330'a doğru İstanbul'a gelen İngiliz ressamı Allom, Anadoluhisarı'nın güzel bir manzarasını yapmıştır. Buradaki kulelerde çatı yoktur. Bu resim çok üstad işidir fakat ötekiler kadar hakikate uygun değildir. Fakat, ressamın Orta Çağ'a ait bu kadar esaslı ve pıtaresk bir unsuru resimden çıkardığını kabul etmek yerinde olmaz. Şu halde, Anadoluhisarı'nın büyütülmesi ve 19. Asra kadar kalan çatıların yapılmasını İkinci Mehmed'e atfedebiliriz. Muhtelif resimlerin mukayesesi, yukarıda söylediğimiz gibi, bu çatıların 1830'a doğru ortadan kaybolduğunu kabul etmemize imkân verir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

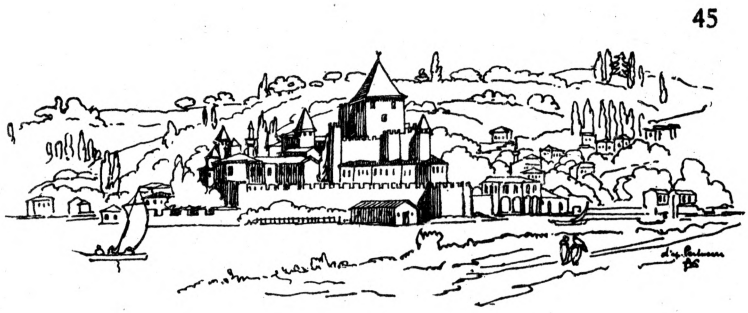

ŞEKİL 12 — 1825 yılında Petrusier'e göre Anadolu Hisarının resmi

Zamanla askerî kıymeti kalmayan Anadoluhisarı, bazı resimlerin bize aslına yakın olarak gösterdikleri romantik bir manzara aldı. Ahşap evler dış surlara dayandı ve onu çevreledi. Tırmanan otlar ve vahşi nebatlar duvarları, iç kaleyi ve taraçayı sardı. Bu suretle 20. yüzyıl başlarında başkentin kibar halkı her cuma Hisarı görmeye gelirlerdi (1).

(l) İç kalenin çatısının ehram şeklinde olduğuna şüphe yoktu. İç ve dş duvarların çatılarının şekli ise şüphelidir. Yalnız bulvarın kuzey kulesi tam bir silindirdir. Diğerlerinin birçok düz cepheleri vardır. Burnlar da konik çatılarla mı örtülüydü? Mümkündür. Fakat bu çatıların düz yüzlere uygun olması icabeder Ben çatıları kalenin plânına uygun yapılmış konikler olarak kabul ettim. Resimler üzerinde gösterilen çatılar takribi ve şematiktir. (P 1. A. ve şekil 5 kesiti)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

RUMELİHİSARI
«Boğazkesen Kalesi»

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

RUMELİHİSARI (1)

(Boğazkesen Kalesi)

Rumelihisarı, esas itibariyle, gayri muntazam çevrelenmiş burçlardan meydana gelmiştir. Yuvarlak olarak çapları, kuzeyden güneye 250 ve doğudan batıya 125 metreyi bulur. Bu saha, denize doğru dik bir meyille inen tepelerin üzerine yayılır. Bugün deniz kıyısında bulunan rıhtım ve kaldırım yeni yapılardır. İlk zamanlarda Rumelihisarı'nın doğu tarafındaki duvarları kısmen boğazın suları ile yıkanırdı (2).

Kuleler değişik şekil ve büyüklüktedir. Bunlardan üçü A, B, C (şekil 14) cüsseleriyle diğer bütün kısımlara hâkimdir ve surun kalan diğer parçalarını tamamiyle ayrı üç ana burç teşkil eder. A burcu kuzeyde, C burcu güneyde, B burcu doğuda, sahilde yükselir. A ve C kulelerini birleştiren duvar çizgisi düz hattan biraz inhiraf eder. Bu duvar, A ve C kulelerinin işgal ettiği iki tepecikten meyilli olarak boğaz kıyısına kadar inerek vadiyi doldurur (3); C kulesinden VI numaralı kuleye doğru giden beden duvarı da doğudan batıya

(1) Rumelihisarı (Rumeli Şatosu) : 15. Yüzyılda Türkler, Balkan Devletlerine komşu toprak parçasına bu ismi verirlerdi.
(2) Bu şekilde taştan yapılmış bir iskele de 18. Yüzyılda Melling'in yaptığı Boğaziçi gravürlerinde görülmektedir. Bu duvar keçi yoluna benzemekteydi.
(3) VI. P 1 'daki iki resme bakınız.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

doğru çok meyillidir. VI numaralı kulenin kuzeyinde sur duvarı yön değiştirir ve beden duvarının bir parçası güney—kuzey yönünde B kulesine kadar uzanır. B ve A kuleleri arasında, toprak arızaları dolayısıyla, şekil daha karışıktır ve bir takım girintili ve çıkıntılı açılar meydana getirir.

B kulesinin önünde bugün ancak bir hisarpeçe (barbakan) kalmıştır. Ne hendek ne de alçak duvar parçaları mevcuttur. Hisarpeçe, doğudan hisara girilen b kapısını koruyordu. A burcunun doğusunda başka bir kapı vardır ki birincisi bu burcun doğusunda, İkincisi kuzeyindedir. (eee) diye adlandırılan birçok düz merdivenler hisarın zeminini kalenin devriye yoluna bağlar.

Sur içindeki alanda ahşap evler bulunmaktadır ve bunların arasında eski inşaatın yegâne izi olan tuğla minarenin kalıntısı yükselir. Bu minarenin yanı da daire şeklide bir sarnıcın duvarları görülmektedir. Surun batısında, vadinin dibinde bol akan bir su ile beslenen f/l f/2, f/3 çeşmeleri vardır.

Rumelihisarının umumi tertibi ve taksimi bundan ibarettir. Onun gayrı muntazam plânının çizilişinin ilham ettiği fantazi izaha ilerde tekrar temas edeceğim. Gerçekte, ilk bakışta görüldüğü gibi, kale bedenlerinin ve ana kulelerin çizilişi, toprağın arızasına uyularak meydana gelmiştir.

Sur içindeki ahşap evlerin —bugün kaldırılmıştır— hepsi eski yapılardır. Fakat, ilerde göreceğimiz gibi, kalenin inşası sırasında yapılmış olan ilk ikamet-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

gâhların yerindedir, Fakat kaleden sonra yapılmıştır. Surun duvar ve kuleleri ise bütünüyle oldukça iyi muhafaza edilmiştir ve surun eski haline döndürülmesi kolaydır. (P1. B) (ı)).

(l) Rumelihisarı 1918'de Maximilien Zürcher isminde İsviçre'li bir mimar tarafından hafif bir restorasyona tabi tutulmuştur. Bu hakiki bir restorasyondan çok, kalenin bazı kısımlarındaki fazla toprakların temizlenmesinden ibaret kalmıştır. Üç büyük burcun ahşap külahlarının yeniden yapılması düşünüldüğü sırada savaşın sonu işleri durdurmuştur. Eu çatıların yokluğuna kimse teessüf etmese gerektir. Zira, böyle yeniden yapılan işlerde, eski tertibat pek doğru olarak inşa edilse bile, nadiren mesut bir sonuç elde edilebilir. Kale içindeki ahşap binaların da arkeolojik gerçeklere uymak için yıktırılması çok defa düşünüldü Tarihi geleneği yaşatan bu ahşap yapıların yıkılması hâta olurdu. Yaln ız yeni bina yapılması önlenilmeliydi.

BEDEN DUVARLARI

Rumelihisarı'nın beden duvarları, her iki yüzü düz ve dik olan ve değişik kalınlıkta bulunan som kârgir yapıdır.

Bir hücum halinde en çok tehlikeye maruz olan duvarlar, A ve B burçları arasındaki batı duvarlarıydı. Bütün bu cephe üzerinde, beden duvarının aşağı yukarı sabit olan kalınlığı beş metreyi bulur. Güney cephesinde arazi çok çukur olduğundan yaklaşmayı pek güçleştiriyordu. Burada beden duvarlarının kalınlığı üç metreye indirilmişti. Kayaların sarplığının savunma gücünü arttırdığı bütün yerlerde duvarlar bu üç metre kalınlığı muhafaza ederler. Boğazın sahiline doğru, hisarpeçenin koruduğu yerde bile duvar kalınlığı 4—5 metre kadardır.

Beden duvarlarının tepesinde bir devriye yolu vardır. Hareketini takip ettiği toprağa 5—10 metreden hakim vaziyettedir. Bazı, çok dik meyilli yerlerde bu taş kademeler halindedir. Bu suretle, güney duvarının bütün uzunluğunca bedenin üzerinde devamlı bir merdiven vardır.

Dışarı tarafında, devriye yolu 80 santimetre kalınlığında ve 2 metre yüksekliğinde dedanlı (mazgal koruyucusu) bir korkulukla himaye edilmiştir. Ortalama olarak mazgalların açıklığı 80 santimetredir ve 1,5—2 metre eninde, iki akıntılı ve yassı tuğla ile örtülmüş

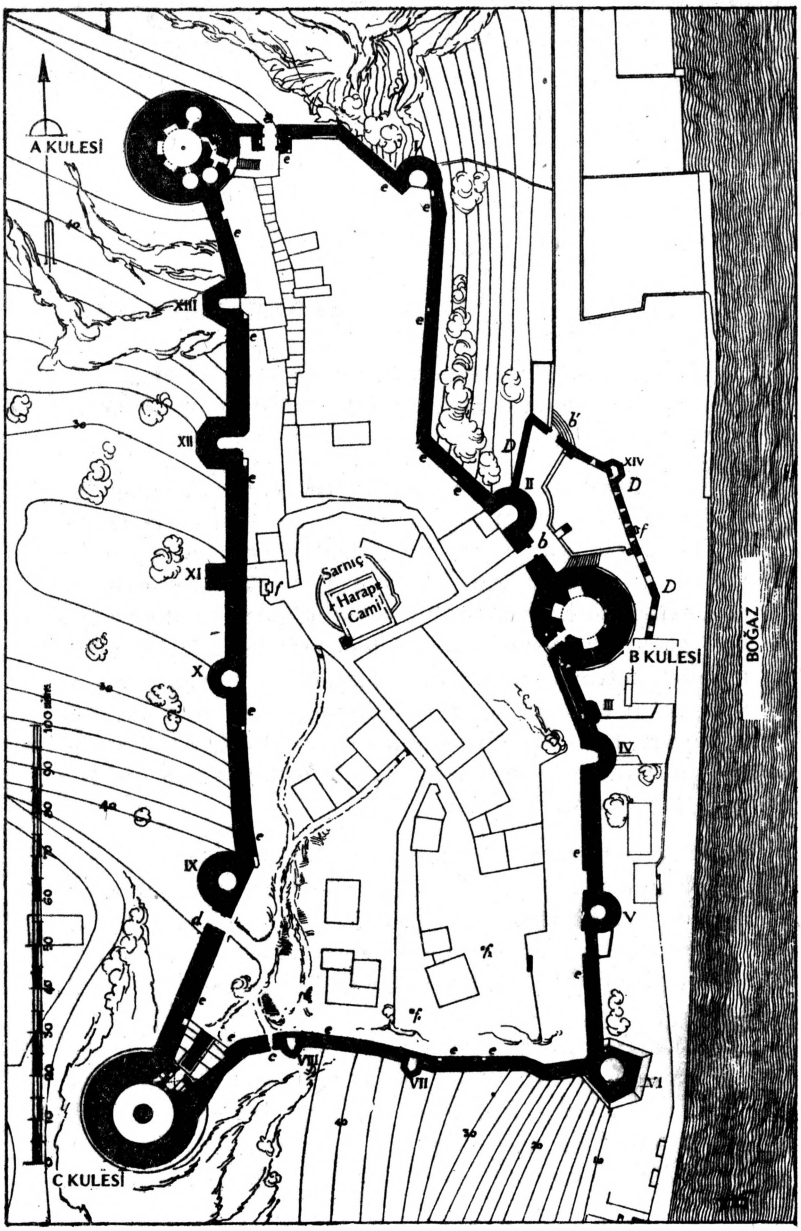

ŞEKİL 14 — Anadolu Hisarının şimdiki durumu

duvarlarla ayrılmıştır. Hali hazırdaki örtü yenidir. Fakat duvarların inşa tarzına göre, eskisinin tertibinin de aynı olması muhtemeldir.

Tahkim edilmiş kuşatma duvarı boyunca birçok merdivenler yerleştirilmiştir. Genişlikleri ancak 80 santimetre ile bir metre arasında olan ve beden duvarının içinde bulunan bu merdivenler, devriye yolu ile kalenin zemini arasında doğrudan doğruya ve çabuk bir ulaşım sağlıyordu. Bunların sayısı 18'dir (1).

Doğudaki hisarpeçeden bugün ancak kuzey kısmı kalmıştır. Güneyde bu bölüm polis karakolu yapılmak için yıkılmıştır. Çizdiğim plân kesin olarak aslı gibi değilse bile, ilk şeklinden çok uzak değildir (2).

Ortalama 2,50 metre kalınlığındaki beden duvarı kuzeyde II sayılı burca dayanıyor ve intizamsız, çok açılı bir şekil çiziyor. Onun mazgallı bir korkulukla himaye edilmiş bulunan devriye yolu, hisarpeçenin iç zeminine 2,50 metre ile 5 metre yüksekten hakim bulunuyor. Dipte ve beden duvarının yarı yüksekliğinde yarım daireli kemerler şeklinde ve değişik genişlikte top

(1) Kalenin plânında e, e, e, ile gösterilen (şekil 14) bu merdivenlerin bu kadar çok olması, devriye yolunun kulelerle sık - sık kesilmesi ve yakın iki bölüm arasında ulaşımın ana kulelar tarafından menedilmiş bulunması dolayısıyla ağır ve güç idi. Filhakika ikinci kulelerden birine girmek ve orada bulunan kapı, merdiven, müteharrik köprüler gibi engelleri aşmak gerekirdi. Beden duvarına yapıştırılmış olan merdivenleri çoğaltmakla, savaşçılara, kalenin hücuma uğramış olan kısmına sür'atle yetişmek imkânı verilmiş oluyordu.

(2) Hisarpeçe'nin güneye doğru biraz daha yayılmış olması mümkündür. Ancak, güneydoğudaki çok köşeli kuleyi çevrelemiş clacağını sanmıyorum. Kuşatma duvarının cephesı bu kesimde tamamiyle serbest olduğundan, alçak bir duvara hiçbir başlangıç veya dayanak izi arzetmiyor. Evliya Çelebi'nin seyahatnamesindeki bir pasajının (Cilt I, S 454) farzettirebileceği gibi, birinciden başka bır hisarpeçe'nin mevcudiyeti ihtimal dahilinde görülmüyor.

mazgalları sıralanmıştır. Yalnız bir kapı (b), kuşatma duvarının cümle kapısına (b) uygun olarak basık kemerlidir. Bir tek yan takviye kulesi bulunan XIV sayılı burç ise iki katlı ve çok köşelidir.

Tursun beyin hisarpeçe dediği işte bu barbakandır. Aynı kelime hisarpeçe şeklinde Evliya Çelebi tarafından kullanılıyor ve şüphesiz aynı kuleye bu ad veriliyor. Tursun bey, hisarpeçenin duvarında 20 kapı açıldığını ve herbirinin karşısına büyük çapta taş gülleler atan bir top yerleştirildiğini söylüyor. Sonra, boğazın öbür tarafındakine (Anadoluhisarı) de bir hisarpeçe ilâve edildiğini ve Türk topçusunun geçide hakim olduğunu belirtiyor. Hisarpeçe kelimesinin Fransızca askerî bir teknik terim olan Barbacane ile tercüme edilmesinin yerinde olduğuna hiç şüphe kalmıyor (1).

Yirmi kapıya gelince, bunların top mazgalları oldukları şüphesizdir. Esasen bunlardan, şekilleri değişikliğe uğramış, bir kaçı halâ mevcuttur. Ve hisarpeçenin bütünü gözönünde bulundurulursa yirmi sayısı mübalâğalı değildir (2).

(1) Peçe kelimesi Acemcede hayvanlardan bahsedilirken kullanılınca, küçük anlamına gelmektedir. Türkçe karalığı yavrudur. Tam kelime mânâsı da "kapıyavrusu»'dur. Böylece Hisarpeçe küçültülmüş hisar demektir.

(2) Nicolo Barbaro, bu kıyıdaki topların gücünden bahsederken «O kadar kuvvetliydi ki, geçmek isteyen her gemiyi batırabilirdi» diyor. (Det hier, Monumenta Hungaricac Historia\ Budapast S. D. XXII, 1, 696) Donado Da Lezze'de Tursun Beyin top sayısına yakın olarak 18 topun varlığından bahsediyordu. (Historia Turchesca, ed. I., Ursu. S. 17). Venedikli yazar Jorga da, bu hisarpeçe'nin büyük çapta 18 top ihtiva ettiğini yazıyordu

K A P I L A R

Kale bedenlerinde açılmış olan beş adet a, b, bl, c, d kapısından (şekil 14) ilk dördü Evliya Çelebi tarafından anlatıldığı gibi her biri şu isimlerle adlandırılmıştır: Birincisi Dağ kapısı a, İkincisi Dizdar kapısı b, üçüncüsü Hisarpeçe kapısı b1, dördüncüsü Sel kapısı c. Evliya Çelebi J kapısından hiç bahsetmemektedir.

Bu kapıların herbirinin özellikleri şunlardır:

Dağ k a p ı s ı — (Şekil 16). Basık kemerli olan kapının üstünde surun devriye yolu seviyesine açılan dörtgen şeklinde bir'maşukili ile mücehhez bir mazgal vardır. Kale duvarının dik sathından biraz çıkıntılı olan bu mazgal, yarım daireye pek benzeyen, kırık hatlı bir tuğla duvar üzerindedir. Kapının üstünde duvarın içine yerleştirilmiş dikdörtgen biçiminde bir taş vardır ki, bir kitâbe için konulmuş olan bu plâkaya hiçbir yazı hakedilmemiştir. Bu kapının iç tarafında, bugün modern bir duvarla çevrilmiş, üzeri tonozlu nöbetçi yeri vardır. Bu kapının, daha önce de buna benzer bir duvarla korunmuş olması muhtemeldir.

Kapının a noktasında, devriye yolunun genişliğinde 2,5 metre ebadında kare bir nöbetçi kulübesi yükselir (şekil 19, kesiti şekil 16'da görülmektedir). Bu bir veya daha çok sayıda nöbetçi alabilir ve kapının üzerinde bulunan devriye yolunu sahanın geri kalan bölümünden ayırır.

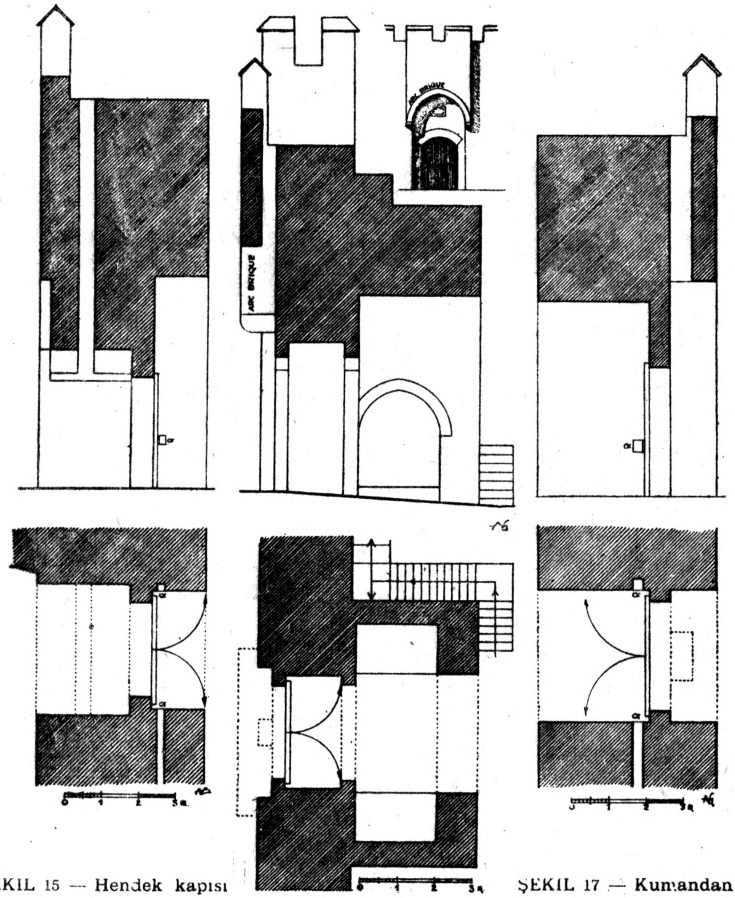

ŞEKİL 15 — Hendek kapısı

ŞEKİL 17 — Kumandan kapısı

ŞEKİL 16 — Dağ kapısı

D i z d a r k a p ı s ı — (Şekil 17). Dizdarın ikametgâhının hemen bu kapının yanında olması muhtemeldir. Evliya Çelebi'nin bu kapıya bu ismi vermesi bundan dolayı olabilir. Basık kemerli açıklıktan evvel baş kemeri tuğla ile örülmüş yarım daire şeklinde tonoz vardır. Buna, yassılığına konmuş, üç sıra tuğladan meydana gelen bir kemer silmesi refakat eder. Tonozun içinde, suyun devriye yolu seviyesine açılan bir yatay mazgal yerleştirilmiştir. Demir levhalarla kaplanmış olan kapı kanatları, bir yatak içine yerleştirilmiş olan yatay bir direkle kapatılabilirdi. Bunun için direğin ucunu kemerin öbür ayağındaki oyuğa sokmak kâfi gelirdi.

H i s a r p e ç e K a p ı s ı (Barbakan kapısı) — Hisarpeçenin beden duvarında açılmış, basık kemerli sade bir kapıdır. Kapının eşiği rıhtım seviyesinden iki metre yüksektir (Pl. XI, 1). Geniş kademelerden meydana gelen halihazırdaki merdiven yenidir ve hiç şüphesiz rıhtımın inşasından evvel, boğazın sahiline doğru inen bir rampanın yerini almıştır.

Esasen bu açıklık, b1'inkinden üç metre yukarda bulunan b kumanda kapısından başka birşey değildir, İki seviye arasındaki irtibat hisarpeçenin iç tarafına konmuş olan merdivenlerle temin edilir. Büyük bir kısmı yeni olan bu merdivenlerin tam şekilleri bilinmeyen eski basamakların yerine inşa edildiğine şüphe yoktur.

S e l K a p ı s ı (Şekil 15) — Bunun tertibatı b kapısınınkinin aynıdır. Fakat, 40 santim genişliğindeki yatay mazgal, açıklığın iki tarafındaki duvar kenarının arasındaki bütün uzunluğu işgal ediyor. Kapının ka-

natlarının gerisinde b kapısındaki kapatma sistemlerinin aynı vardır. Evliya Çelebi, Sel kapısının daima kapalı bulunduğunu söyler (1).

Duvarın güç geçilebilen bir noktasına açılan d kapısı, özel bir savunmaya sahip bulunmayan basit bir gizli kapı idi. Esasen a, b, c kapılarında, o zaman mutad olan ihtiyat tedbirlerinden hiçbirisine rastlanmamaktadır. Herhalde, her bir kapının savunması en tesirli surette A, B, C burçları tarafından temin edilmekteydi. Bunların müteaddit katları bu methallere yaklaşmayı kontrol altında tutuyor ve savunuyordu.

(1) Evliya Çelebi bu kapıya demir pencereli diyor. Penceresi demir parmaklıklı mânâsına gelmesi muhtemeldir. Kapının yalnız bir tek açıklığı bulunduğundan ve bu yerde duvarda hiçbir pencere bulunmadığından, bunu demirli açıklık şeklinde tercüme etmek doğru olur. İhtimal ki, açıklığın bütün genişliğini kaplayan yatay mazgaldan buraya bir dişli demir sürgü iniyordu. Bu dişli demir sürgü daima indirilmiş vaziyette olduğu için Evliya Çelebi'nin işaret ettiği gibi, kapı kapalı kalmaya mahkûm idi.

B U R Ç L A R

İlerde geniş bir şekilde bahsedeceğimiz üç, A, B, C burçlarını şimdilik bir tarafa bırakalım. Daha az önemli olan diğer kuleler, beden duvarının muhtelif şekil ve eb'addaki normal yan atış yerleriydi (Şekil 14-19).

On üç kuleden yalnız birisi dikdörtgen (XI), altısı çokkenarlı (III, V, VII, VIII, XII, XIII), altısı da daire (I, II, IV, V, IX, X) şeklinde idi. Hisarpeçenin sadece tek kulesi (XIV) çokkenarlıydı. Kulenin plânlarının çizilmesinin, pek ciddi bir tetkik ve muhakeme mahsulü olduğu görülmüyor. Bu kulelerin yuvarlak veya çok kenarlı olmaları, savunma bakımından bir önem taşımazdı.

Plânları ne olursa olsun, bütün kulelerin devriye yoluna hakimiyeti azdır (2—3 metre). 7—8 metreyi bulan bazı önemli seviye farkları, arazinin meyli gereği olarak, bir kulenin dibinde beden duvarının inmesinden husule gelir. Herhalde kabul edilmiş olan esas belli hakimiyetli kuleler prensibi olmuştur.

Bir taraftan da AB mesafesi üzerindeki kulenin diğer çevirme (ihata) duvarlarınınkinden daha sık olduğuna işaret olunabilir. Kütle halinde hücuma maruz dalabilecek yegâne kısımda kısa cepheler kaidesi tatbik olunmuştur. Bu hareket tarzıyla hisar çapraz ateş ve hücumlardan korunuyor ve düşmana hiçbir ölü açı

bırakılmıyordu, III kulenin dışında bütün devriye yolu çıkıntıları birbirinden ayrı olarak bulunuyordu. Ba-
21 kulelerin bütün yüksekliklerinde içleri boştu (I, II, IV, XII, XIII. kuleler). Veya yalnız alt kısımları devriye yolunun altında açıktı (VII. VIII. kuleler). Diğer» ieri (V, ÎX, X, XI. kuleler) bir veya bir kaç dairevi veya dikdörtgen şeklinde katlara sahipti (î).

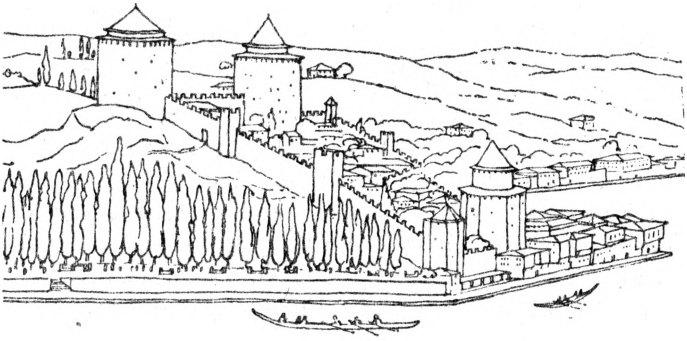

ŞEKİL 18 — Melling'e göre Rumeli Hisarı

Bölümlerden birindeki devriye yolu üzerine düşmanın girdiğini farzedelim. O, orada dar bir alan üzerinde, civar kulelerdeki savunıma kuvvetlerinin ateşine maruz kalırdı. Diğer taraftan, eğer yanındaki bölüme geçmek isterse, kapılarıyla, iç merdivenleriyle ve kaldırılan köprüleriyle başlı başına bir savunma sistemine sahip olan bir kuleden geçmek zorunda kalırdı.

(1) Katların arasındaki döşeme ve kirişleri bugün yok olmuştur. Fa kat duvarlarda bunların yerleri görülmektedir.

İlerde göreceğimiz üzere Â, B, C ana burçları koni şeklindeki külâhlarla örtülüydü. Bunun böyle olması hiçbir tartışmaya yol açabilecek mahiyette değildir. Fakat ikinci derecedeki kulelerden yalnız güneydoğudaki çok kenarlı VI. kulenin kurşun kaplı bir ahşap çatı ile örtülü olduğu tahmin edilmektedir. Diğerleri bugünkü gibi mazgallı bir korkulukla bitiyordu. Daha doğrusu, bu çeşitli belge ve metinlerin karşılaştırılması ile elde edilen bir sonuçtur.

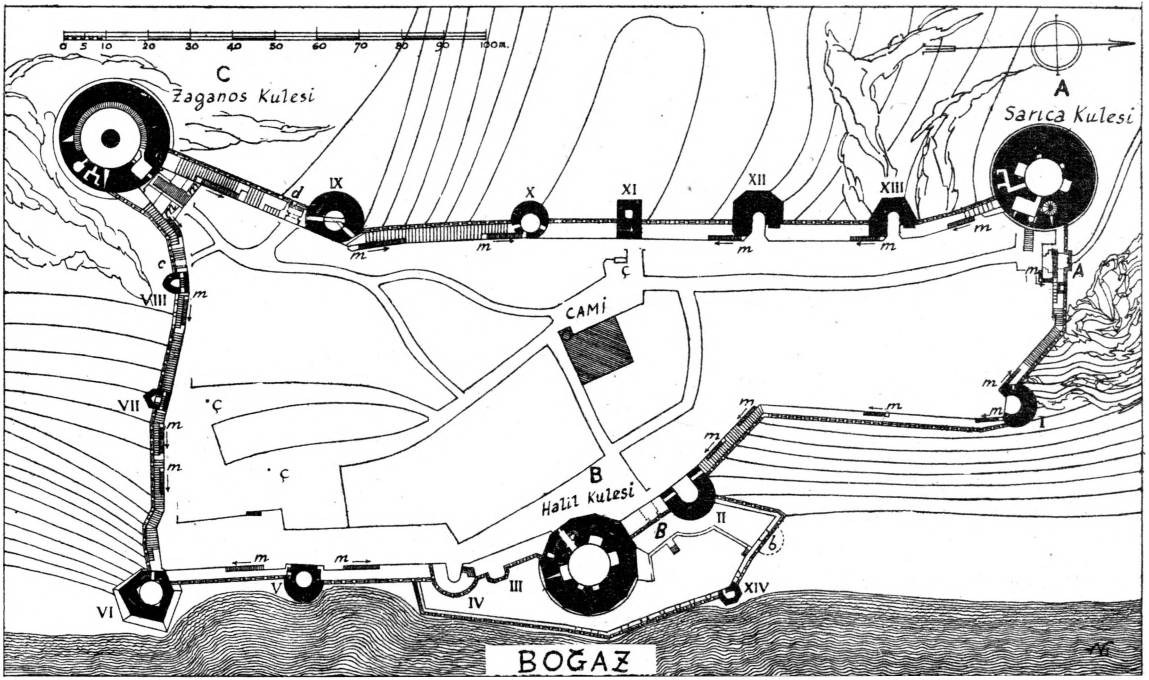

^EKIL 19 — Rumeli Hasarı : Devriye yolu üzerindeki bölümün plânı

Her ne kadar A, B, C kulelerinin her biri ayrı ayrı birer plâna göre çizilmiş ise de, her üçü de aynı maksatlar için inşa edilmiş olduğundan, teferruata varıncaya kadar, birbirlerine çok benzeyen yerleri vardır:

1) Eb'adları eşit değilse de, ikinci deredeki kulelerle kıyaslandığı zaman, aynı derece büyüklüğe sahip oldukları görülür. Aşağıdaki tabloda, bunların dıştan çaplarına, orta boşluk çaplarına, kule duvarının kalınlığına, en yukarıda iç kale külâhının (tanbur) çapma, bu külâhın duvar kalınlığına ve nihayet kulenin bütün yüksekliğine ait olan rakamları gösteriyorum:

A Kulesi

Kulenin dıştan çapı	23,80 m.
Orta boşluğun çapı	9,80 m.
Kule duvarının kalınlığı	7,00 m.
Son iç kale külâhı (tanbur) nın dıştan çapı	14,50 m.
İç kale külâhınm kalınlığı	2,50 m.
Kulenin bütününün yüksekliği	28,00 m.

B Kulesi

Kulenin dıştan çapı	23,30 m.
Orta boşluğun çapı	10,00 m
Kule duvarının kalınlığı	6,00—6,50 m.

Son tanburun (iç kale külâhı)	
dıştan çapı	15,50 m.
Tanbur duvarının kalınlığı	2,80 m.
Kulenin bütün yüksekliği	**22,00** m.

C Kulesi

Kalenin dış çapı	: 26,70 m.
Orta boşluğun çapı	: 14,70 m.
Kule duvarının kalınlığı	: 5,00—7,00 m.
Son tanburun dıştan çapı	: 20,40 m.
Tanbur duvarının kalınlığı	: 1,00 m.
Kulenin bütün yüksekliği	: 21,00 m.

Bu kuleler orta çağda, doğuda yapılmış burçların en kudretlisidir. Bunların ölçüleri, Fransa'daki Coucy burcundakilere yaklaşmaktadır, Violet le Duc, Coucy burcu hakkında şöyle der: «Fransa, Almanya ve İtalyada bilinen en büyük burçlar bu devin yanında birer çubuk gibi kalır» (1).

Rumelihisarı'nın inşasından bir kaç yıl sonra Fatih Sultan Mehmed, Yedikulehisarı'nın yapısında daha küçük nisbetier kullanacaktır.

2) Her kulenin ortasında bütün yüksekliği boyunca çeşitli katlara bölünmüş silindir şeklinde bir boşluk bulunur. Yalnız A kulesinde kirişler ve kısmen döşemeler halâ yerindedir. Halbuki B ve C kulelerinde hiç bir ahşap kısım kalmamıştır. Fakat yatay bölmeler, kirişlerin duvar içindeki oyuklarından tespit edilebilmektedir.

(1) Dictionnarie raisonne de I'architecture Fıançaise.

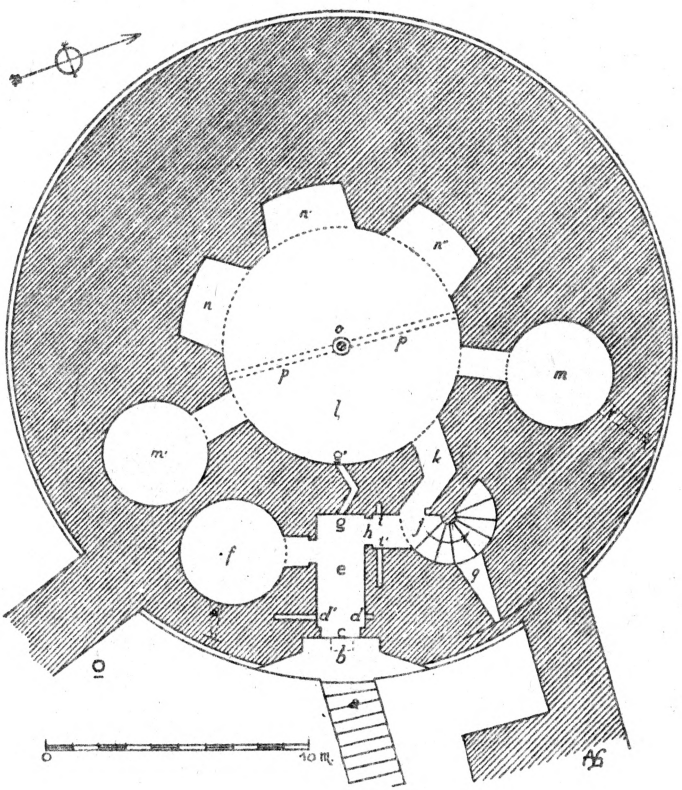

ŞEKİL 20 — RUMELİ HİSARI
A kulesi
(Alt kat)
a) Merdiven, b) Mazgalın projeksiyonu, c) Sürgülü kapı, e) Kemerli koridor, f) Kemerli yuvarlak salon, g, ğ) Dinlenme kanalı, j) Merdiven başlangıcı, k) Merkez avluya giden kıvrıntılı geçit, m, m) Kemerli salonlar, n. n, n) Kemerli gözetleme yerleri, o) Eski sütun, p) Ana destek, q, r, s) Mazgallar

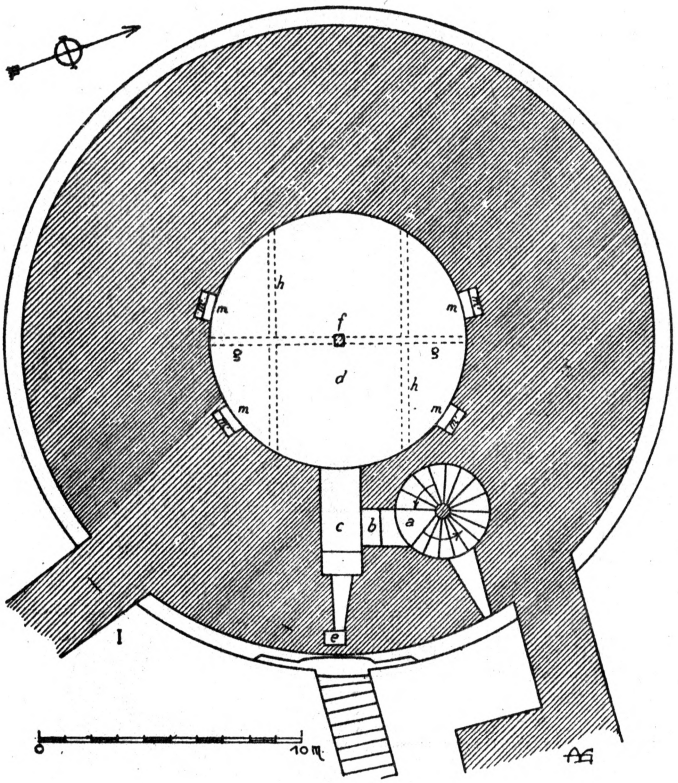

ŞEKİL 21 — Birinci kat : a) Merdiven sahanlığı, b) Basamaklar, c) Kemerli geçit, d) Merkez avlu, e) Magzal, f) Ağaç direk, g, h) Direk, m) Kemerli gözetieme yeri, m) Havalandırma bacaları

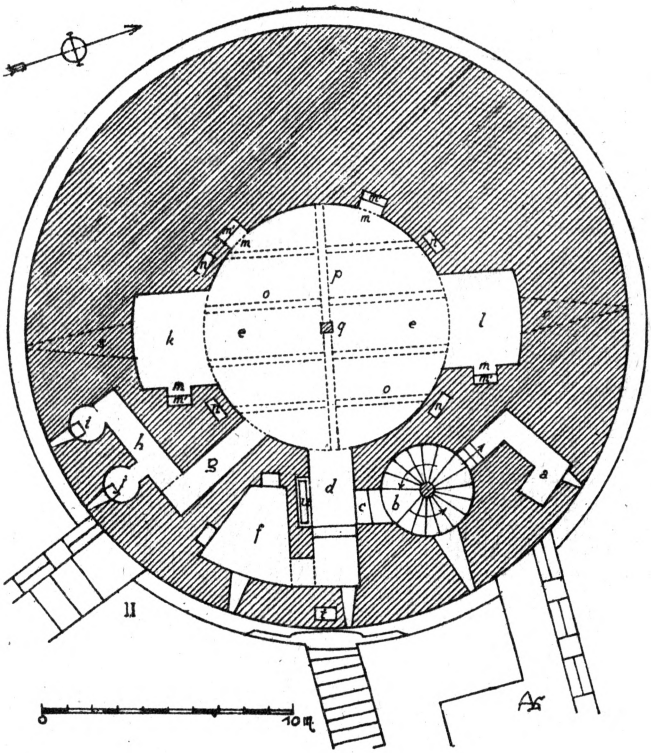
k
e
g
e
l
o
p
o
h
m
h
m
h
m

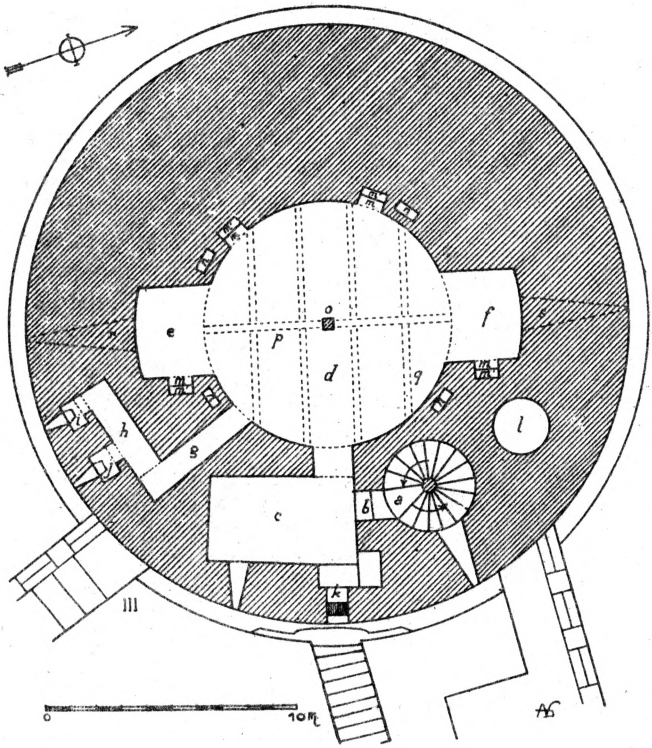

ŞEKİL 23 — Üçüncü kat a) Merdiven sahanlığı, b) Basamaklar, c) Kemerli salon, d) Merkez salon, e, f) Kemerli gözetleme yeri, g, h) Helâlara giden koridor, k) Mazgal, İ) Sarnıç, m) Havalandırma bacası yanında gözetleme yeri, n) Alt katların havalandırma bacaları, o) Ağaç direk, p, q) Petroller, r, s) Duvar örülmüş mazgallar

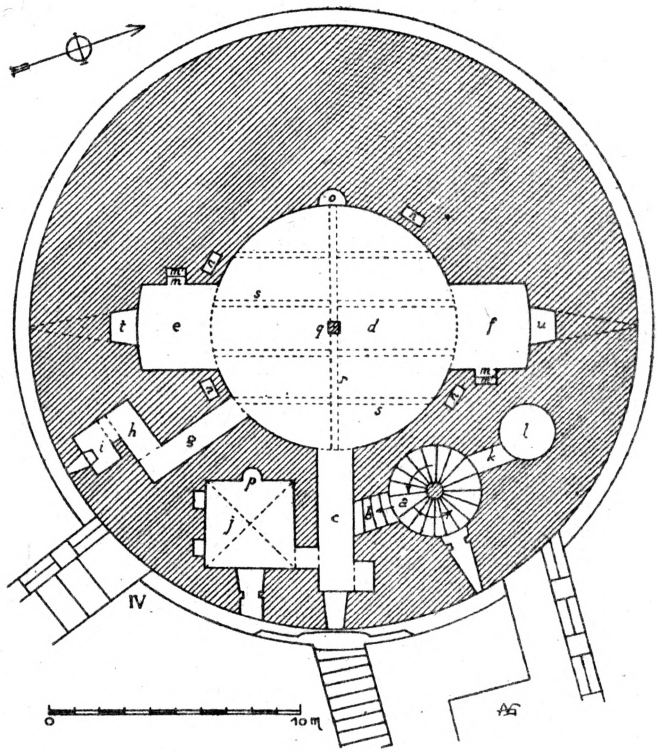

ŞEKİL 24 - RUMELİ HİSARI
A kulesi
(Dördüncü kat)
a) Merdiven sahanlığı, b) Basamaklar, c) Orta salona (d) vc (j) salonuna uzanan koridorlar, e, f) Kemerli gözetleme yerleri, j) Kemerli salon, k) (l) sarnıcına giden koridor, m, n) Havalandırma bacaları, o, p) Ocaklar, q) Direk, r, s) Potreller, t, u) Duvarla örülmüş mazgallar

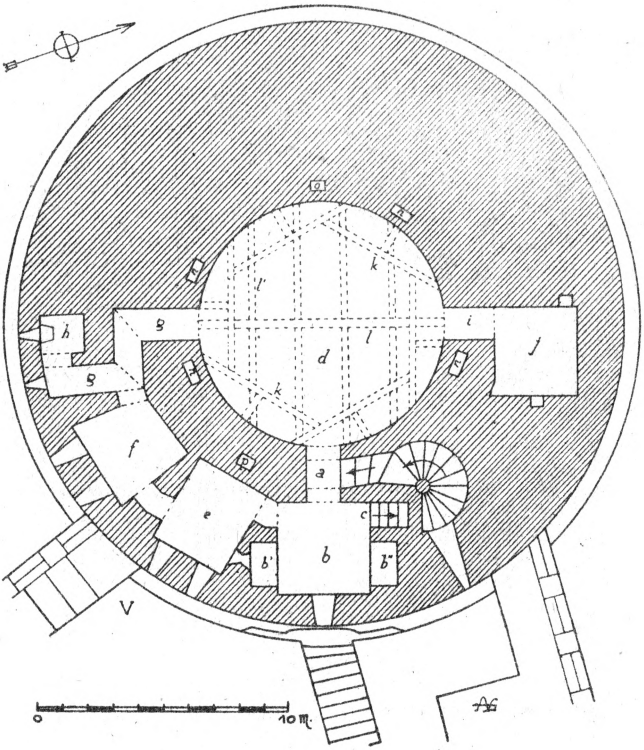

ŞEKİL 25 — Beşinci kat. a) Merdiven başı, b) Kemerli orta Salon, c) Al tıncı kata çıkan merdivenin sahanlığı, e, f) Kemerli salonlar, g, ğ) Hela koridoru, i) (j) salonuna varan koridor, k) Taşıyıcı kalaslar. I, i) Pot. reller, n) Havalandırma bacaları, o, p) Duman bacası.

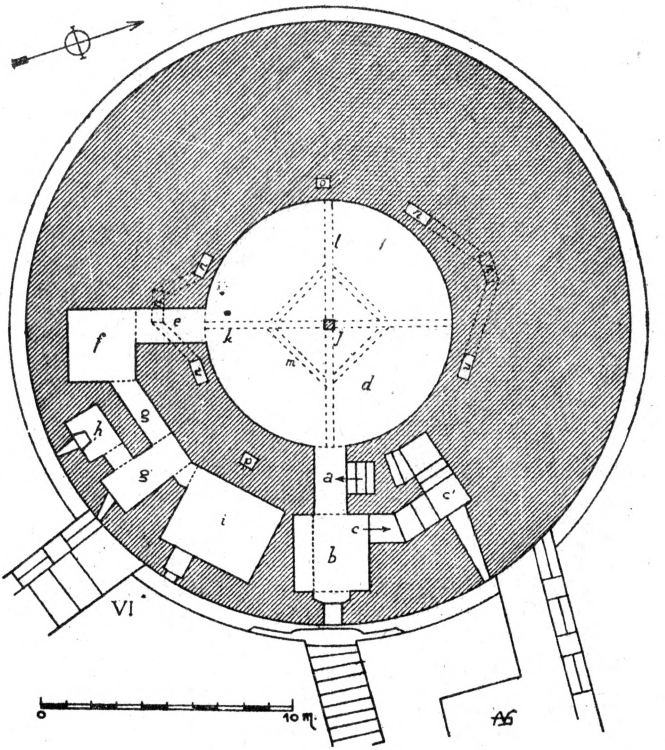

ŞEKİL 26 - RUMELİ HASARI
A kulesi
(Altıncı kat)
a) Beşinci kattan gelen merdivenin başı, b) Kemerli salon, c, ç) Yedinci kata çıkan merdiven, d) Orta salon, e) Kemerli salona varan koridor g, ğ) Helâlara giden koridor, j) Kemerli salon, i) Direk, n) Havalandırma bacaları, o, p) Duman bacaları

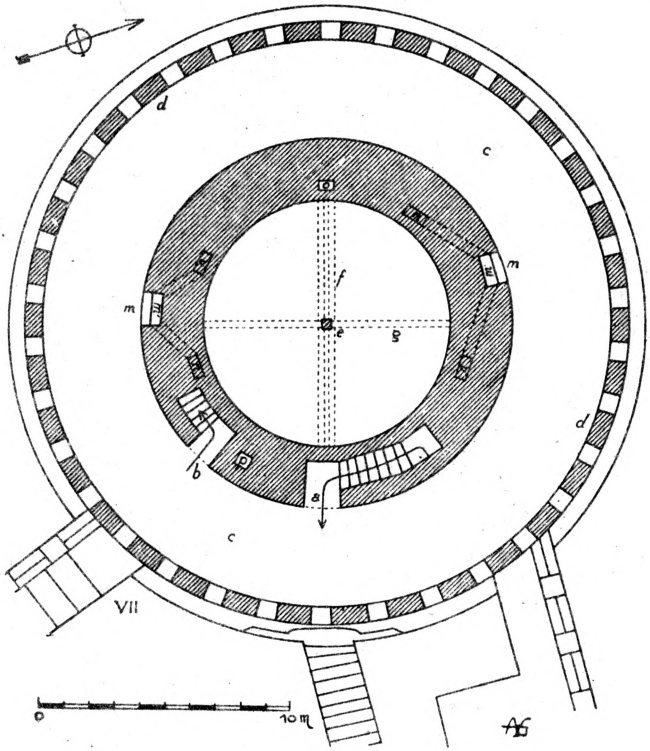

ŞEKİL 27 — Yedinci kat : a) Altıncı kattan gelen merdivenin sonu, b1 Yedinci kata giden merdivenin başlangıcı, c) Halka şeklinde galeri, d) Korkuluk, e) Ağaç direk, f, g) Potreller, m, mî Havalandırma bacasının ağzı, o, p) Duman bacaları

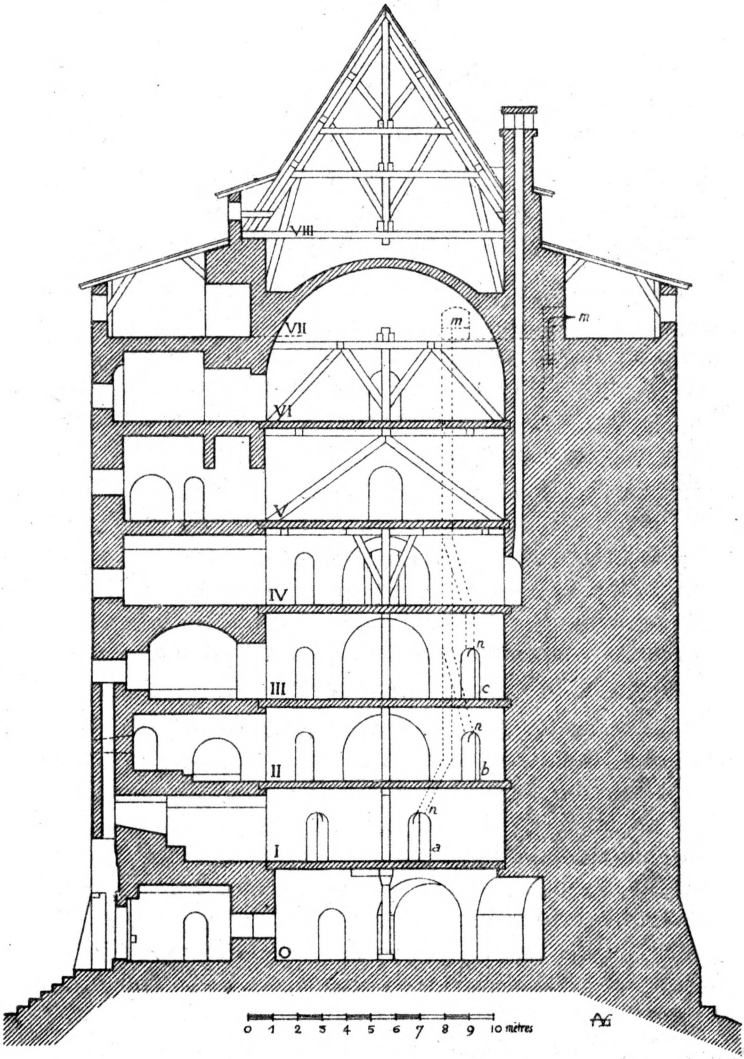

ŞEKİL 28 — RUMELÎ HİSARI
A kulesi
(Yandan kesit)
(n) havalandırma bacalarının (a - b/- c) başlama noktaları ve yedinci katta sona erdikleri (m) yer.

3) Üç burç, hisarın diğer kısmından tamamen müstakildir ve bunların herbiri B kulesinin zemin seviyesinde açılmış veya A, C kulelerinde zemine bir merdivenle bağlanmış, daha yüksek bir seviyede birer tek kapısı vardır. Bir burcun içi ile komşu devriye yolu arasında doğrudan doğruya hiçbir irtibat yoktur.

4) Her katta duvarın içine üzeri basık beşik tonozlu derin hücreler yapılmıştır. Bu boşlukların esas maksadı duvar kısmını hissedilir bir surette azaltmaktı. Muhtelif biçim ve eb'atta, üzeri tonozlu tâli odalar, yukarı katlarda hisarın iç tarafına doğru dağıtılmıştır. İnşaat tarzı, lâğım ve makinalarla atılan mermilere karşı kulenin duvarını zayıflatmamak için yapılmıştır.

5) Her burç halka şeklinde bir devriye yoluna sahip olup kulenin ortasında içeri çekik bulunan silindir şeklindeki iç kalenin (tanbur) etrafını çevreler. Bu tanbur da, tepesinde dar bir devriye yoluna sahiptir ve mazgallı bir korkulukla çevrilmiştir.

6) Her üç kule de aynı şekilde örtülüydü. Kulenin esas bedeni üzerindeki devriye yolunun üstünde, direklerin bir ucu korkuluğun üzerine dayanan diğer ucu da tanburun duvarının içine giren, tek akıntılı bir çatı mevcuttu. Tanbur ise konik bir külâhla örtülüydü. Bu ahşap akşamdan hiçbir eser kalmamıştır. Fakat duvarın üzerinde bunların uçlarının girmiş olduğu delikler mevcuttur. Diğer taraftan metinler Rumelihisarı'nın birçok kulelerinin, bilhassa A, B, C kulelerinin kurşunla örtülü olduğunu belirtiyorlar. Nihayet XVIII. ve XIX yüzyıl gravürleri bu çatıların tertibatı hakkında birbirine uyan bilgi vermektedir.

Biz, araştırmalarımız için ana kulelerde, en sadık ve açık görünen Mellingin resimlerini takip ettik (1).

Herhalde çatının akıntısı, merkezî koninin merteklerine saplanmış temdit mertekleriyle elde edilen açık bir eğilim göstermektedir. Anadoluhisarı'ndaki gibi Rumelihisarı'nın çatıları da 1830 yılma doğru ortadan kalkmıştır.

7) Her kulede küçük teferruat aynıdır. Bugün kapatılmış olan dar mazgallar merkezî odaları hafif bir surette aydınlatıyordu. Küçük pencereleri bulunan etraftaki küçük odalar daha az karanlıktır. Duvarın kalınlığı içine yerleştirilmiş pek az ocak bacalarına rastlanır. Bunlardan başka, dörtgen kesitli hava bacaları, her kattaki hücrelerden başlayarak tepedeki devriye yolunun zeminine kadar uzanır. Bu bacaların, muhtelif katlardaki savaşçılar arasında irtibat teminine, emirleri ulaştırmaya ve havalandırmaya yaradığı tahmin edilebilir.

Bu çeşitli benzerliklerin yanısıra bazı farklar da göze çarpar:

1) A ve C kuleleri silindir şeklinde olduğu halde B kulesi oniki kenarlı bir prizma şeklindedir. Bununla beraber her üç kulede de üst kuleler silindirdir.

2) A ve B kulelerinde dış cidar ve orta odaların cidarları birbiri içinde daireler şeklindedir. Yani bun-

(1) Bir yandan A ve B burçlarının diğer yandan da öbür ikisinden daha sivri olan C çatısının meyil farklarını itibara aldık. Melling tarafından iki muhtelif gravürde gösterilmiş olan bu meyil farkı bir resim hatası olarak izah edilemez. Bu, diğer iki burca nazaran daha kalın olan kulenin çapı ile taştan bir merkezî dayanak noktasının varlığını ispat edebilir.

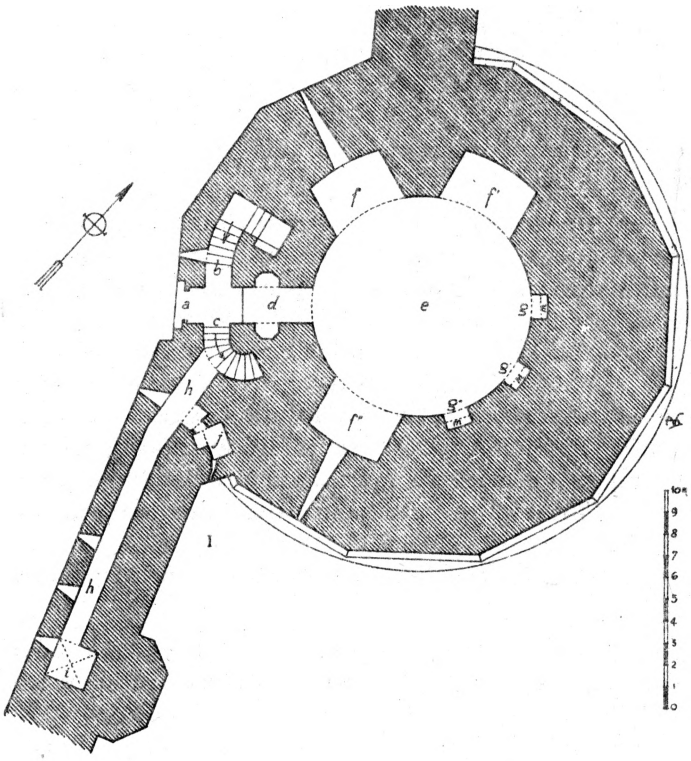

ŞEKİL 29 — RUMELİ HİSARI

B kulesi

(Birinci kat)

a) Kapı, b) (O) katından gelen merdivenin varış noktası, c) Birinci kata çıkan merdivenin alt başı, d) Kemerli geçit, e) Orta salon, f, f, fl Kemerli girintiler, g, ğ g) (m) Havalandırma bacalarının başlangıç noktaları, h) Kemerli geçit, ı) Kemerli salon, j) Gözetleme odası.

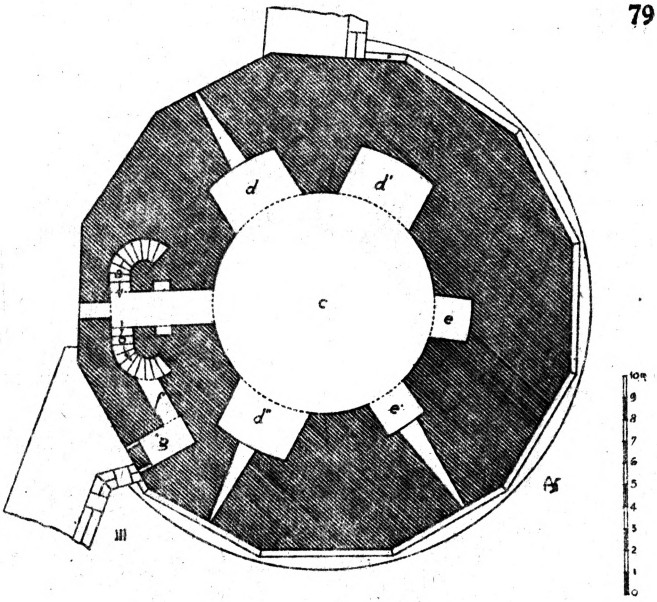

şEKİL 30 — Üçüncü kat; a) ikinci kattan gelen merdivenin varış nok tası, b) Dördüncü kata çıkan merdivenin alt başı, c) Orta salon, d, d, dı Kemerli geçitler, f) Geçit g; Gözetleme odası

lar iki daire olup birincisinde oniki kenarlı bir çokkenar ve İkincisinde bir daire vardır. Bundan duvar kalınlığının sabit olduğu neticesi çıkar. Buna mukabil C kulesinde, her biri içinde olan dairelerin merkezlen birbirinden bir metre mesafededir. O suretledir ki, duvar kalınlığı 3,5 metreden yedi metreye kadar değişir. Bu simetrisizliğin izahı şöyledir: En kalın duvar kuzey batı kısmına tesadüf eder ki, orada arazi hissedilip derecede yatay ve düz olup düşmanın hücumuna müsait

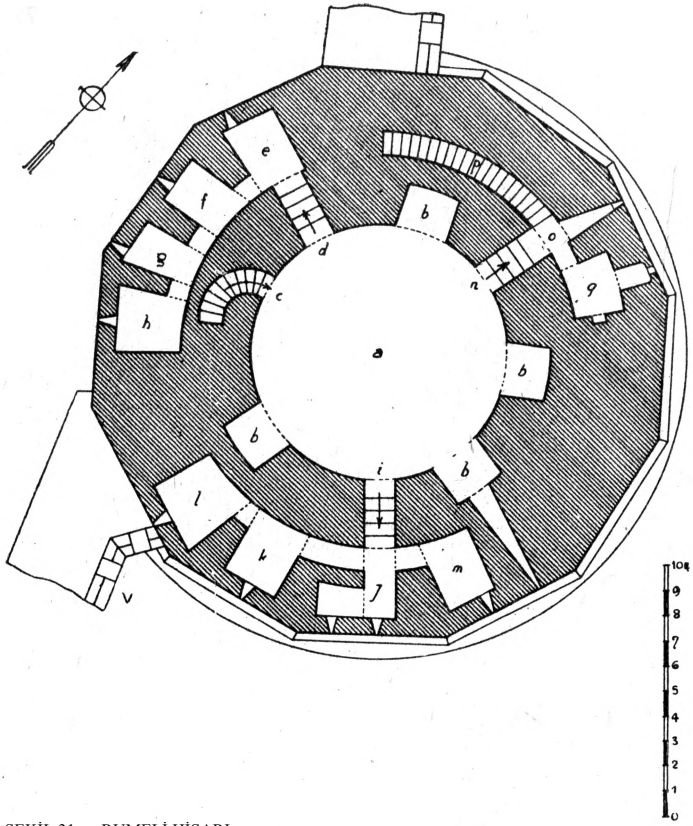

ŞEKİL 31 — RUMELİ HİSARI
B kulesi
(Beşinci kat)
a) Orta salon, b) Girintiler, c) Dördüncü katı beşinci kata bağlayan merdiven, d) e, t, g, kemerli salonlarına giren merdiven, ı) J helalarına ve k, l, m kemerli salonlarına giden merdiven, n, o) q kemerli salonuna giden merdiven, p) Halka şeklindeki salona giden merdiven

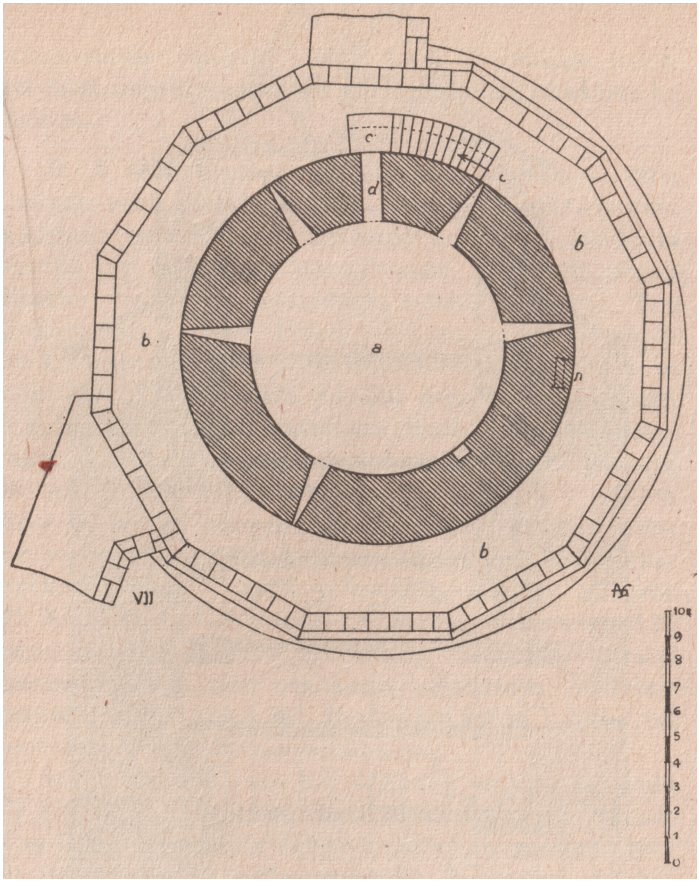

ŞEKİL 32 — Yedinci kat
a) Orta salon, b) Halka şeklindeki galeri, c, c) b galerisini yedinci ka» bağlayan merdiven, d) Yedinci kattaki a salonunun girişi

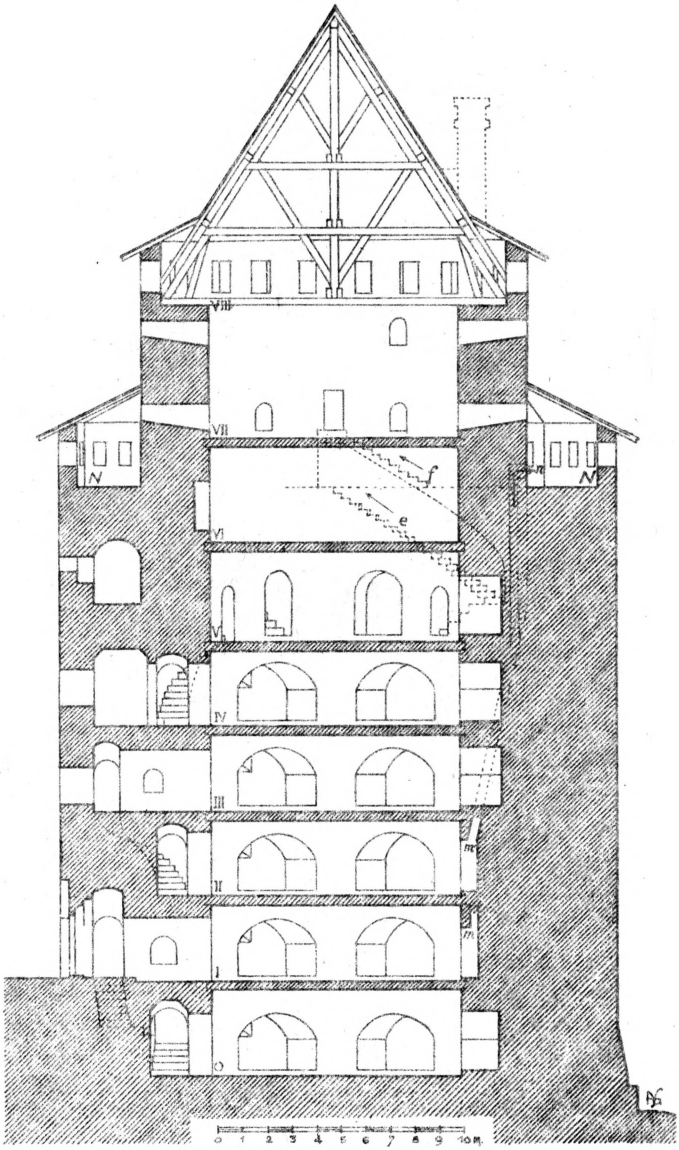

ŞEKİL 33 - RUMELİ 'HİSARI
B kulesi
(Kesit)
e1 *n.* asma katına giden ve yedinci katta *f.* merdiveni ile birleşen merdiven, m, ra) n noktasında, bulunan havalandırma bacalarının başlangıç noktaları

bulunuyordu .Halbuki güney doğu bölümünde toprağın fazla meyilli olması her türlü taarruzu imkânsız kılıyordu.

3) A ve B burçlarında merkezî salonların kiriş tertibatı uzun direklerin kullanılmasını gerektiriyordu. Kirişlerin bulunduğu A burcunda esas kiriş, alt katta başlıklı bir taş sütuna dayatılmıştır. Üst katta ahşap direkler, bağlar ve makaslarla temin edilmiştir. Tek kirişler, çift kirişler, birkaç kirişten meydana getirilen mürekkep kirişler vs. gibi kombinezonlar büvük ve kalın eb'attaki kirişlerin adedini asgariye indiriyordu. B kulesinde kiriş tertibatından hiçbirisi kalmamıştır. Fakat, izlerden, önceleri yedi kirişin bulunduğu açık bir şekilde tesbit edilmektedir. C kulesinde iç boşluk diğer iki burca nazaran daha büyüktür. Burada silindir şeklinde örme bir kıvrıntı, dipten son kata kadar merkezî boşluğun aynı mihverini takiben yükselir (P1, XX, 3 ve 4). Kaidesinde 3,80 metre ve tepesinde 3,25 metre çapında olan bu kıvrıntının üzerinde, birbiri üzerine konmuş olan beş katın kirişlerinin delikleri kesitte görülür (şekil 36). Merkezden çıkan kirişler bu kıvrıntıya ve dış duvara sokulmuştu.

4) A burcunda son kat tuğladan ve küre şeklinde bir kubbe ile örtülüdür. Bu 1918 de restore edilmişti. B ve C kulelerinde bir kubbe başlangıcını gösteren hiçbir işarete tesadüf edilmemektedir. Buna göre son kat ahşap çatı ve kurşunla örtülüydü (1).

(1) Bu fark Evliya Çelebi tarafından da teyid edilmektedir. Tasvirinin bir yerinde A burcuna kule değil «Kubbe-i âzım» ismini veriyor Halbuki B ve C burçları için kule deyimini kullanıyor. (Evliya Çelebi, Se yahatname S. 454)

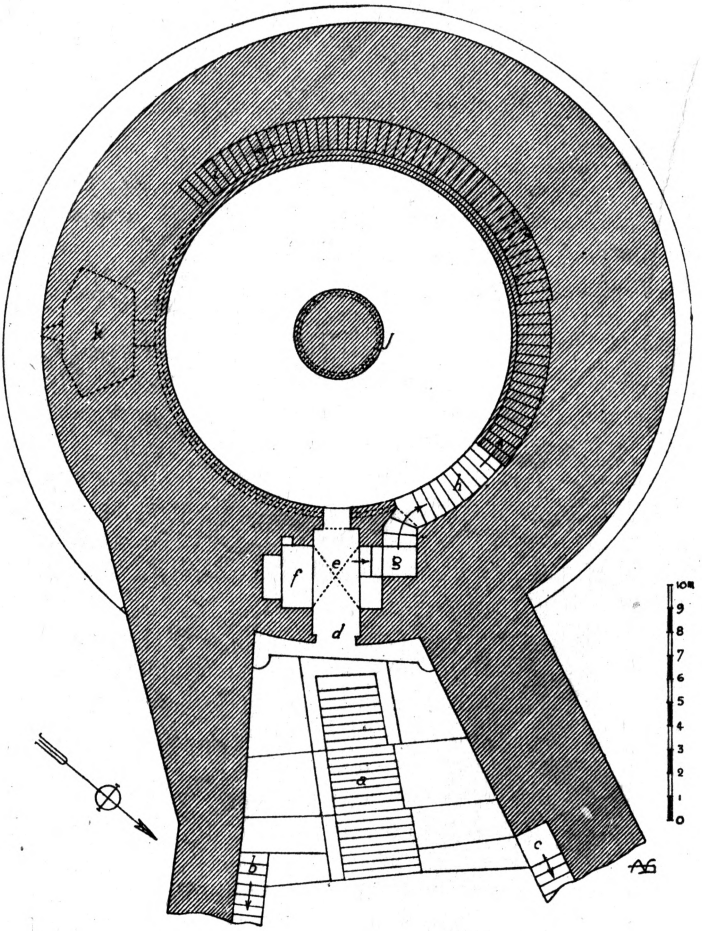

ŞEKİL 34 — RUMELİ HİSARI
C kulesi
(Alt kat)
a) Kuleye giriş merdiveni, b, c) Nöbet yerine giden merdiven, d) Kapı, e) Kemerli avlu, f) Girinti, g, h, i) Birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü katlara giden merdivenler, j) Orta direk, k) Birinci kat salonu

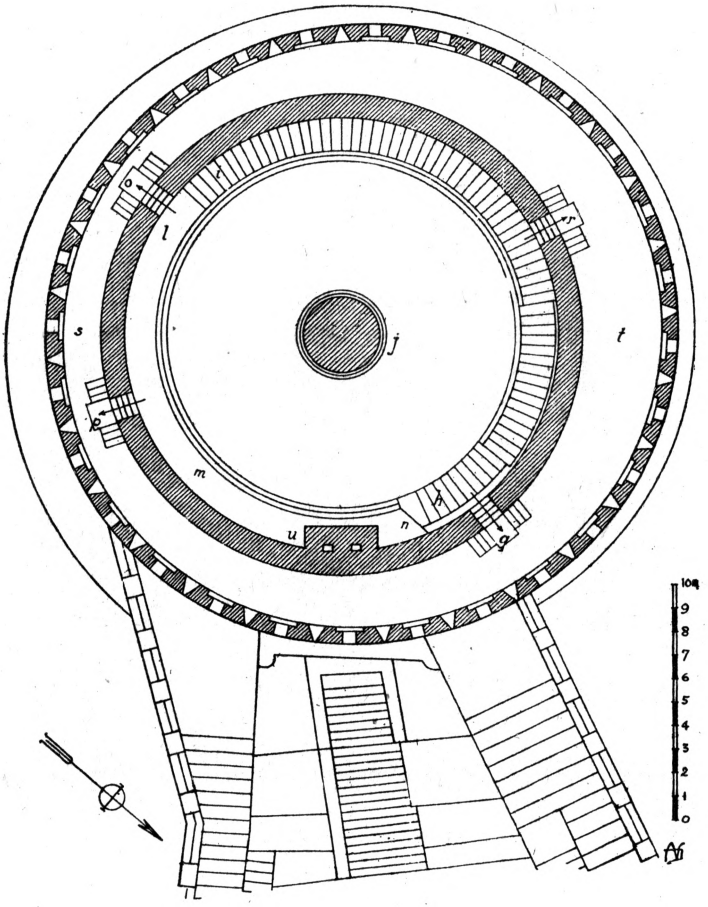

ŞEKİL 35 — RUMELİ HİSARI
C kulesi
Halka şeklinde galeri katının plânı
(Bakınız : Şekil 36 — Beşinci kat)
h, i) Birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü katlara giden helezoni merdiven, l, m, n) Duvar, o, p, q, r) Dördüncü katı halka şeklindeki galeriye (s - k) bağlayan merdivenler, u) Ocak

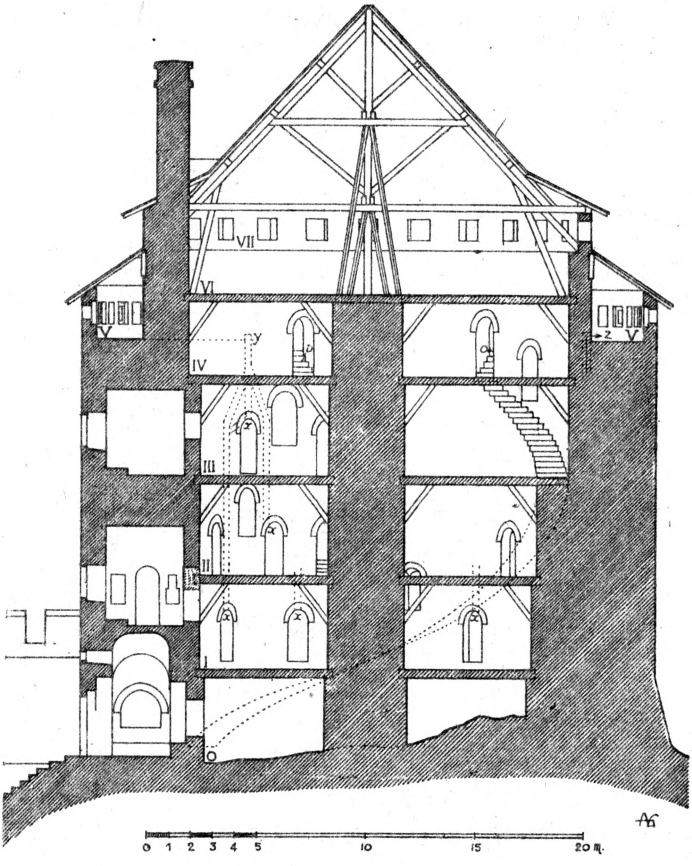

ŞEKİL 36 — BUMELİ HİSARI
C kulesi
(Kesit)
4) Helezoni merdivenin üst ucu, o, p) Dördüncü katı beş asma katla birleştiren merdiven, x) Beşinci galeride y ve z noktalarında sona eren havalandırma bacaları

5) Merdiven sistemi bir kuleden diğerine değişmektedir. A kulesinde helozoni bir merdiven giriş seviyesini yedinci kata bağlar, oradan üç parça düz bir merdiven dairevi devriye yoluna kadar çıkar. Buradan tanburun (içkale; mazgallarına, duvar kalınlığı içine yerleştirilmiş hekzoni birer merdivenle çıkılır. En üst-aşağı kattan, her biri üzerinde bulunan beş kata, girişin sağ ve soluna karşılıklı olarak yerleştirilmiş düz ve yuvarlak merdivenlerden çıkılır.

Altıncı ve yedinci katlara, duvar kalınlığı içerisine yerleştirilmiş helezoni birer merdivenle çıkılır. En üstteki kısımlara, tanburun duvarına, dış cidarına dayanmış bir merdivenle varılırdı, C kulesinde, girişten itibaren helozoni bir merdiven dördüncü kata çıkar, oradan da dört düz merdivenle yuvarlak devriye yoluna erişilir. Beşinci katla tamburdaki mazgallar devriye yoluna kâgir ve ağaç merdivenlerle çıkılmıştır. Ancak bugün bunlardan hiçbiri kalmamıştır.

Üç burcun genel özelliklerindeki benzerlik ve ayrılıklar bundan ibarettir. Bu mukayeseli izah, bizi her. biri için ayrı bir niteliklerini açıklama zorunluğundan kurtaracaktır. Plânlar, kesitler ve şekillerle beraber verilen izahat, her kulenin bütününü ve özelliklerini açık surette gösterecektir.

A burcunun oldukça iyi bir halde muhafaza edilmiş olduğuna ve bütün kiriş tertibatının ve son katı örten tuğla kubbenin halâ mevcut bulunduğuna işaret olunacaktır. Yalnız, kurşun kaplı ahşap çatı külahı 1830 yılına doğru yıkılmıştır. Aynı şeyler B ve C burçlarında da yok olduğu gibi, bunların döşemeleri de tamamen mahvolmuş bulunduğundan bu iki kule üzeri acık birer kuyu manzarası arzetmektedir.

YAPI

Hisarın duvar yapısının bütününün tetkiki, çabuk bir yapım sistemini ortaya koymaktadır. Duvarların görünen yüzlerinde basit bir şekilde düzeltilmiş moloz taşları yatay tabakalar halinde örülmüştür. Taşların gavrimuntazam tarafları, bol bir horasan kireç harcıyla

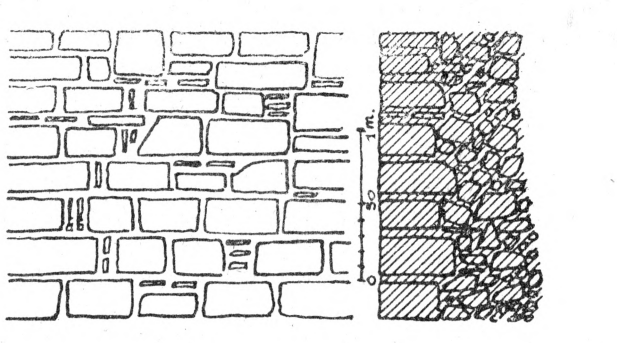

ŞEKİL 37 — Kale bedenlerinin inşa tarzını ve malzemesini gösteren resirr

yedirilmiş, şurada burada tuğla ve kiremit parçaları ile kamalanmıştır. Çizdiğimiz kroki (şekil 37) beden duvarının normal duvar inşa tarzını göstermektedir Örülmüş iki cidar arasındaki iç kısım muhtelif eb'atta moloz taşlarıyla horasan ve kireç harcından vücuda gel-

miş bir blokajla doldurulmuştur. İkinci derecedeki kulelerde de bu tarz inşaattan ayrılmamışlardır. Bazı bağlantı yerlerinde tuğla hatılların kullanılması ve tuğla kamaların az çok büyük miktarda kullanılması, kullanılan aceleci usulün mahiyetini asla değiştirmez. Yalnız A, B, C esas burçlarıyla güneydoğudaki çok kenarlı ve en önemli tâli kulede (VI. kule), duvar inşa tarzına dair bazı özelliklere işaret olunabilir.

A B u r c u — (Şekil 38). Duvar örgüsü beden duvarlarındaki tarza yaklaşır. Yani bazan da tuğla hatıllarında intizam yoktur. Kullanılan tuğlaların kalınlığı 4 cm. ve boyarı 28 cm.'dir. İçteki kemer ve kubbelerde de aynı model tuğla kullanılmıştır. Muhtelif cephelerde oldukça önemli tabaka farkları vardır. Kuzey, doğu ve batı cepheleri değişik yükseklikte moloz tabakalarıyla örülmüştür. Eski binalara ait olup, burada tekrar kullanılmış taşlar da pek çoktur

B B u r c u — (Resim 38 B). Prizmanın muhtelif cepheleri arasında duvar örgüsünün önemli değişiklikleri görülür. Kuzey, doğu ve batı yüzleri muhtelif yükseklikteki moloz taşı tabakalarından örülmüştür. Tekrar kullanılmış eski yapı taşları pek çoktur. Krokimiz doğu cephesinin bir kısmının detaylarını göstermektedir (Pl. XİX,2). Üstünde taşın ve tuğla hatılın görünüşü oldukça muntazamdır (Pl. XIX, 3). Bu tarzda güney, güneydoğu ve güneybatı cephelerinde, pek az yontulmuş moloz taşların tuğla hatılsız ve gayri muntazam bir surette kullanıldığı daha kaba ve iptidaî bir örgüye rastlanır.

Birbirinden bu kadar farklı iki örgü tipinin, inşaatın iki ayrı devresine ait olduğuna şüphe yoktur. Aslen

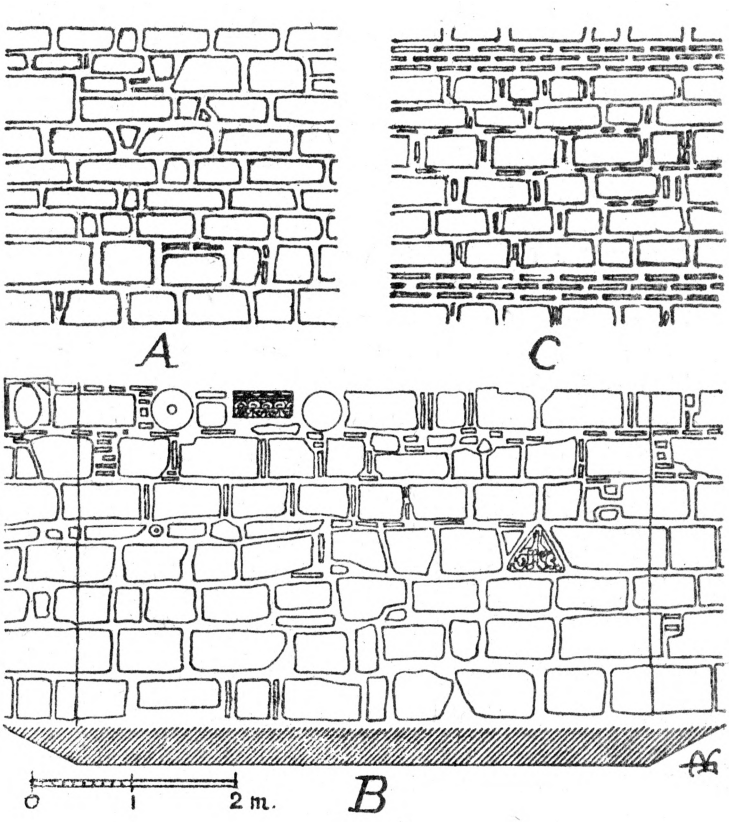

ŞEKİL 38 — Kulelerin inşaat tarzını ve malzemesini gösteren kesit

Bizans işi olan bu burcun tahrip edilmiş kısımlarının Türkler tarafından tamir edildiği düşünülebilir mi? Bu ihtimalin kabulü mümkün değildir. Bu sonuca varabilmek için, şimdiye kadar yapılmamış olan birşeyi yapmak, yani örgünün daha itinalı bulunduğu kuzey ve doğu cephelerindeki iki tezyini panoyu daha dikkatle incelemek kâfidir (şekil 39). Her pano bir kare çerçeve içinde ve moloz zemin üzerinde tuğladan yapılmıştır ve zikzaklı şekiller ihtiva etmektedir. Birinde, tuğlalardan Arapça kûfî yazıyla «Allah» kelimesinin merkezî bir kare etrafında, dört defa yazılı olduğu görülür. Diğerinde ise, pek çok tuğlası eksik olduğu için doğru bir tamamlama yapmak mümkün değilse de, herhalde buıiu «Muhammed» şeklinde okumak uygun olur

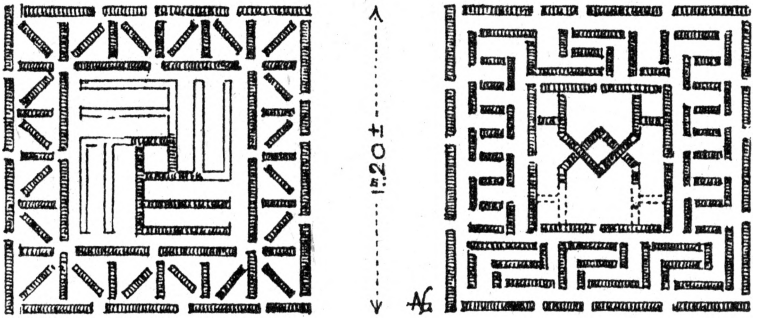

Fig. 39. —

ŞEKİL 39 — B kulesindeki panolar

Bunlar B burcunun Türk eseri olduğunun şüphe götürmeyen delilleridir. Bu kısmın en ihmal edilmiş

tarafı, bir deprem sonucu meydana gelen tahribatın tamiri için yapılmış olan yeni inşadan kalmadır.

C B u r c u — (Şekil 38 c). Kaidesi A kulesininki gibi örülmüştür. Fakat silindir kısmın bütün yüksekliğince moloz taş ve tuğla hatıl tabakaları açık bir surette görülmektedir. Panoların yükseklikleri değişiktir. Ortalama altı kat moloz taşı duvar vardır. Tuğla bağlantıları üçer kat tuğladan meydana gelir ve 4X28 eb'adındaki tuğlalardan meydana gelen her tabakanın ara ı-ında 4—5 santimetre kalınlığında harç tabakası vardır.

Bu örgü tarzı yalnız duvarın dış cidarında kullanılmıştır. İçerde rnutad olan tip görülür: Kabaca yontulmuş moloz taşı ve taş kamalar.

VI. K u l e (pl. XIX, 4) — Bunda tuğla hatıllarla moloz taşının oldukça muntazam bir surette birbirini tamamladığı görülür (yukarıda olduğu gibi 4X28 cm. eb'adındaki tuğla ile 4 santimetre kalınlığındaki harç tabakası).

Böylece beden duvarlarında olduğu gibi kulelerde de tuğlanın, değişik oranlarda taşa karıştığı, fakat bütün hallerde kullanılan taşların küçük hacimde olduğu, bol harçlı kalın bağlamalar kullanıldığı görülür. Tuğlaların hepsinin 28 santimetre boyunda ve 4—5 santimetre kalınlığında olduğu görülmektedir. Başka yapıların yıkıntılarından alınarak kullanılmış olan taşlar, bazan söylendiği kadar, çok değildir. Bunlar silmeli ve kabartmalı mermer parçalarından ibarettir (1).

(1) 1918 restorasyonunun Hisarpeçe içinde topladığı sütun ve başlıklara gelince, bunların nereden geldiği ve nerede kullanılmış olduğu bilinmemektedır.

Bir istisna olarak önemli bir tek Bizans parçası yapıya dahil edilmiştir: Sütûn parçaları ile A kulesinin merkezindeki döşeme kirişlerini tutan sütun kaide ve B kulesinde giriş silmeli çerçevesinden başka bir şey zikredilemez (pl. XX, 2).

Kemerler değişik şekillerde çizilmiştir: Yarım daire, basık, kırık veya gemi teknesi biçimleri gibi. Yarım daireli kemerle kırık kemerin hemen yanyana kullanılması Selçuk ve doğu geleneğinin Bizans usûl ve formülleriyle zenginleştîrildiği Osmanlı mimarisinde, kemer şekillerinin arkeolojik bir kriter teşkil edemiyeceğini bir defa daha ispat etmiştir.

Tezyinatlı hiçbir kemer yoktur. Yalnız C kulesindeki kapının basık kemeri beyaz mermer ve gri kalker taşlarla yapılmıştır.

Doğrama ve ahşap işinden yalnız A kulesinin düşemesi kalmıştır. Fakat B ve C kulelerindeki duvarlarda bulunan kiriş oyuklarından, bunların da birincisine benzer olduğu anlaşılabilir. Evvelce bu üç kulenin de ahşap kirişlerle örtülü olduğunu yukarıda söylemiştik. Rumelihisarı'nda tatbik edilmiş olan inşa tarzı homogen bir bütün teşkil eder ve esas kulelerin duvar yapılarında rastlanan hafif farklar teferruata ait bulunur. Bu ufak tefek değişiklikler, hiçbir zaman, bazı yapı kısımlarının Bizans aslından olduğunu hükmetmeye sebep olamaz. Bunların izahını şantiyenin teşkili ile iş bölümü bahislerinde göreceğiz.

K î T Â B E

Hisarda, Arapça olmak üzere sadece bir kitâbe vardır. O da mermer üzerine hâkedilmiş ve C kulesinin kapısı üzerinde duvarın dışına yerleştirilmiştir (pl. XIX,1). Bu 0,70 metre uzunluk ve 0,25 metre yüksekliktedir, Kitâbe iki satır halinde nesih yazı ile, kabartma olarak hâkedilmiştir (1).

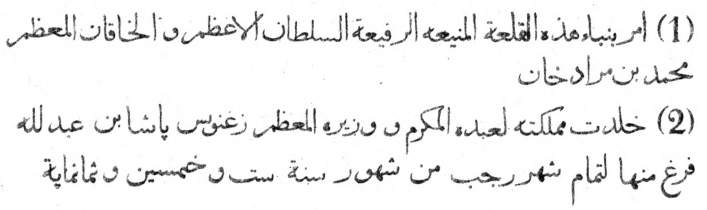
(1) أمر بنباء هذه القلعة المنيعه الرفيعة السلطان الاعظم و الخاقان المعظم
محمد بن مراد خان
(2) خلدت مملكته لعبده المكرم و وزيره المعظم زغنوس پاشا بن عبد الله
فرغ منها لتمام شهر رجب من شهور سنة ست و خمسين و ثمانماية

Kitâbenin tercümesi şudur: «Bu sarp ve yüksek kalenin inşasını Sultan el azam ve Hakan el muazzam Muhammed bin Murad Han emretti. O'nun memleketi ve kulu ve mükerrem veziri Zağanos Paşa bin Abdu-

(1) bunun metni ilk defa Halil Ethem CF.İdem) tarafından «İstanbul'da En Eski Osmanlı Kitabesi» başlıklı yazıyla izah edilmiştir. (Tarihi Os manî Encümeni Mecmuası, II, 1327).

lah hakkındaki lûtfu ilânihaye payidar olsun. 856 senesi recep ayında tamam oldu.» (Temmuz—Ağustos 1452)

Zağanos Paşa, Fatih devrinde önemli rol oynamıştır. Bir kızını almış olduğu Sultan Murad tarafından sürgün edilmiş bulunan bu paşa, tahta geçer geçmez II. Mehmed tarafından çağrılarak vezir tayin edilmiştir. Kalenin inşası sırasında padişahın gözündeydi. İlerde Hisarın tarihini incelerken bu kitâbenin nasıl izah edilmesi gerektiğini göreceğiz (2).

•2) Chalcocondylas (Bonn, S. 283 ve 327) der ki : Zağanos Paşa, Fatih'in kızkardeşiyle evlenmiş, fakat Trabzon'un zaptı esnasında da Prenses Anna ile evlenmiştir. Rum asıllı olduğu şüphelidir lorga'ya göre. Arnavut olduğu söylenir. Halil Ethem'e göre ise, Zağanos kelimesi bir çeşit şahin anlamındadır. Acemce Zağan kelimesinden Osmanlıca'ya geçmiştir. Zağanos Paşa'nın babası Abdullah da bir esirdi. Zağanos Paşa'nın mezarı Balıkesir'de olup, yaptırmış olduğu cami bu asrın başlarında bir depremde yıkılmıştır

HİSARIN TARİHİ

Boğazın Asya sahilini ele geçiren II. Mehmed, İstanbul'u muhasara etmeden önce Karadeniz boğazının kontrolünü elinde bulundurmak ve şehrin buradan yardım alabilmesini önlemek zorunda olduğunu göz önünde bulunduruyordu. Binaenaleyh, Anadoluhisarı'nın karşısında, yani boğazın en dar yerinde, Rumeli yakasında kuvvetli bir Hisar inşası ile bu geçidi iki kalenin karşılıklı ateşi arasına almaya karar veriyordu. Rumelihisarı'nın temelinin atılması, Bizans imparatorluğunun çöküp mahvolmasına sebep olacak son dramın bir başlangıcı gibi görünmektedir. Konstantiniye şehrinin muhasarasını anlatan muasır tarihçiler, az çok tafsilâtlı olarak, şehrin kapısı önünde bir Türk Hisarının inşasını anlatmaktadırlar. Bu kaynaklardan alman ve hisarın arkeolojik incelemesi ile karşılaştırılan bilgiler, II. Mehmed'in projesinin nasıl gerçekleştiğini adım adım takip etmeye ve bu fevkalâde teşebbüsün bazı özelliklerini tespite imkân vermektedir.

Sultan Mehmed 1451 yılı kışının başında Valilere işçi, usta ve kireç söndürecek amele toplamalarını, mahiyetini ve yerini gösterdiği inşaatın baharda başlatılmasını emretmiştir (1). Emirler, harfi harfine yerine getiriliyor ve 1452 martı sonunda bizzat Padişah inşaat

(1) Ducas, S. 237 ve devamı

yerîndedir. Çok hızlı çalışma sonunda işler dört ayda ikmâl ediliyor ve Ağustos ayının sonunda Hisar, garnizonu ve topçusu ile mücehhez olarak kendisine verilen görevi yerine getirmeye hazır bir halde bitiriliyor.

Yeni kalenin mevkii evvelden tespit edilmiştir. Ducas o, «Anadoluhisarı'nın karşısında, vaktiyle Fonca adı verilen bu burnun üzerinde Sosthenion isimli yerde yükselecektir» diyor (2).

Boğazın burasında eski zamanlarda olduğu gibi Bizans çağında da hiçbir savunma tertibatı olmadığını evvelce işaret etmiştim. Bundan dolayı, Nicephore Gregoras'ın otoritesine dayanarak Lethe Kulesi'nin burada bulunduğunu söylemeye imkân yoktur. Bu burnun üzerinde vaktiyle mevcut bulunan yegâne abide Hermaion idi ki, evvelden tamamiyle yıkılmış olduğunu kabul etsek bile XV. yüzyılda ondan pek az bir şey kalmış olması icap eder. Muhtelif metinlerin bahsettiği Saint—Michel kilisesinin daha güneyde, bugünkü Arnavutköyü mevkiinde olması gerekiyor (3).

Binaenaleyh II. Mehmet hisarını çıplak bir arazi üzerinde ve hiçbir eski yapıdan istifade etmeksizin temelden inşa etti. Kalenin kapısının incelenmesi, başka belirtiler olmasa bile, tekniğin tecanüsünü göstermek suretiyle bizi bütün tarihî mütalealara uyan bir

(2İ Ducas, S 241, 21.
Sosthenion'un karşılığı İstinye'dir.
(3) Bu mevki tayini tartışma konusu ise de birtakım müellifler tarafından kabul edilmiştir. Mutlak olan birşey varsa, Rumelihisarı'nın asla bu mukaddes mabedin» yerine inşa edilmemiş olmasıdır. Schlumberger bunu hiçbir delile dayanmadan ileri sürüyor. (G. Schlumberger, I.l siege et la prise Constantinopole — İstanbul'un Muhasarası ve zaptı S.24)

sonuca vardırır. Esasen Ducas'ınki gibi açık ve doğru bilgileri bol bol ihtiva eden vakayinamenin Fatih'in bir Bizans yapısından istifade etmiş olması konusunu sükûtla geçiştirebileceği nasıl kabul edilebilir

İnşaatın tarihî ve devam süresi hakkında müelliflerin ekserisi az çok birbirine uygun bilgiler vermektedirler: Şantiye Mart'ın başında kurulmuş ve inşaat yaz avları zarfında, ihtimal 1452 Temmuz'unda yani dört ayda tamamlanmıştır.

Çalışmaya katılmış olan ırgat, amele ve ustaların miktarı açık mübalâğalara sebebiyet vermiştir (1).

Asıl yapı işlerine gelince, ilerde şantiye teşkilâtını incelerken göreceğimiz gibi, Ducas'ın verdiği 1.000 usta, ve 2.000 ırgat sayısı yüksek olmakla beraber azamî bir rakam olarak kabul edilebilir. Buna kireç söndürücüler malzeme taşıyıcıları da ilâve etmek gerekir (2). İnşaat başlamadan şantiyeye muhtelif malzemenin depo edildiği görülmüştür. Anadolu ocaklarından çıkarılan taşlar, Nikomedya ve Pontus ormanlarından tedarik olunan ahşap malzeme. Şimdiki Çubuklu civarına tesadüf eden yerde tesis edilen oniki kireç ocağından bol miktarda kireç istihsal edilmişti. Bu şartlar içinde ve çalışmaların sür ati bakımından 3—4 bin işçinin doğ-

(l) Sadeddin, yardımcı ve muhafız askerlerle beş bin ameleden bahsediyor. Beş bin rakamı şüphesiz usta ve ırgatların tümüdür. Evliya Çelebi şüpheli konuşuyor: «Sultan. Edirne'den binlerce usta ve işçi getirtti» diyor. (Seyahatname, S. 453). İşçilerin idaresine ait sözleri sırf hayâl eseri gibi görünüyor. Hammer, Ducas'ın metnini yanlış tefsir ederek altı bin ameleden bahsediyor. (Hist. de L'empire Ottoman, II, — Osmanlı Tarihi, S. 370. Schlumberger, bu sayıyı 15 bine kadar çıkarıyor ve bu rakamı nereden bulduğunu açıklamıyor (Siege de Costantinople, S. 25).

(2/ Ducas'a göre, bu kireç söndürücülerinin sayısı belli değildir

rudan doğruya veya vasıtalı olarak Rumelihisarı'nın inşaatına katıldıkları kabul edilebilir.

Başlangıçtan itibaren, Padişah işe pek faal bir şekilde iştirak etmiştir. O, yalnız Hisarın yerini tesbit etmekle kalmıyor, inşaat sahasında kazıklar çakılmasıyla plânın tatbikine bizzat riyaset ediyordu. Daha ileri giderek tasavvur ettiği hisarın bir krokisini de çiziyordu.

Bir savaş adamı olan II. Mehmed, Kuleler, kapılar, hisarpeçeler gibi muhtelif kısımlarının önem ve yerlerinin tayini hususunda, arazinin durumundan usaca faydalanarak hisarın genel şeklini tespit için gerekli bilgilere sahip bulunmaktaydı. Critoboulos'un Fatih Sultan Mehmed hakkında kullandığı övücü sözler sırf dalkavukluk eseri olmayıp, İslâm dünyasında birçok misallerine rastlayabileceğimiz, bunun tam aynı veya benzeri gerçek vak'aların olduğu gibi naklinden ibarettir.

Teşebbüsün tamamı üzerinde yüksek nezareti muhafaza etmekle beraber, Padişah sorumluluğun bir kısmını Devletin üç büyük adamına veriyordu.

Gerçi, Critoboulos işlerin bu suretle taksiminden açık bir surette bahsetmiyorsa da müellifin bir pasajından bunu anlamak mümkündür. Buradaki sözlerden Sultan'ın yalnız sahildeki sur duvarlarının inşasına nezaret işini üzerine aldığı anlaşılmaktaysa da, daha açık ve tam olan Ducas'ın metni, üç ana kule müstesna olmak üzere, bütün duvarları ona atfetmektedir. Bu metin her bakımdan daha makul görülmektedir.

Ducas tarafından sayılan kuleler hiç şüphesiz A, B, C burçlarıdır. Sadrazam Halil Paşa, sahildeki çok-

kenarlı B burcunun inşasına memur edilmiş ve daire şeklindeki C burcu da Zağanos Paşa'nın nezaret ve sorumluluğu altında inşa olunmuştur. Gerçekten bu son burcun kapısının üzerinde mevcut olan Arapça kitabede işin Zağanos Paşa tarafından yapıldığına ve onun bu işe malî yardımı da bulunduğuna dair hiç bir telmih bile yoksada Sultan'ın isminin yanında Zağanos Paşanın adının buluması başka ne suretle izah edilebilir?

Şu halde Saruca Paşaya da A kulesi kalmaktadır. (Eski Türk müverrihleri bu zattan bahsetmiyorlar. Onun ismi ancak batılılar gibi, Ducas'ın eserinden faydalanmış olanlarda geçiyor ve Rumelihisarı'nın inşasında onun rolünden bu müellife atfen bahsediyorlar). Ne Halil Paşa'nın eseri olan B burcunda, ne de Saruca'nın eseri olan A burcunda hiçbir kitâbe mevcut değildir. A kulesinin kapısının üstüne kitâbe yazılmak üzere bir mermer levha konmuşsa da buna hiçbir yazı hâkedilmemiştir. Yalnız Zağanos'un isminin zikredilmesi onun padişahın teveccühüne mazhar bulunması hayret edilecek bir husus değildir. Bu, herhalde İslâm âleminin ve bilhassa Türklerin eski geleneklerine uygundur.

Arkeoloji bakımından, bu hususi bir alâka arzeder. Üç burcun tertip farkları ile inşaattaki teknik usûllerin yekdiğerine nazaran hafif bir surette değişik olmalarını izah ediyor. Bunların herbiri için, hepsinin bazı özel gelenekleri olan menşelerine göre bir araya toplanmış amelelerle bir nevi müstakil birer şantiye kurulmuş olduğu anlaşılıyor. Her ne olursa olsun, hisarın bütününün Türk işi olduğu şüphesizdir ve A, B kulelerine Rum menşei isnad eden nazariye kesin olarak reddedilmelidir.

Şu halde 1452 yılı ilkbaharında herşey hazırlanmış ve kesin vazifesi açık bir surette tespit edilmiş bulunuyordu. O zaman adet olan törenle işe başlanıyor. Otağı Hümayun hisarın ortasındaki bir yere kuruluyor ve Padişah da orada hazır bulunuyor. Müneccimler eşref saati tayin için gereken hesapları yapıyorlar. Verilen işaret üzerine her tarafta birden işe başlanıyor. Buna aralıksız ve üstün bir faaliyetle devam olunacaktır (1).

Gayet doğru ve müspet olan hadiseleri bazı menkıbeler, ilâveler süslemiştir. Fatih'in hisarın çevresini bir sapanla bizzat çizdiği elbette doğru değildir (2). Kendi eliyle bir kaç taş getirdiyse de, bu gayret göstermek hususunda sembolik bir hareket olmaktan öteye geçmez. Fakat, doğru olan taraf, Padişah'ın projenin tatbikine doğrudan doğruya iştirak ettiği ve en ufak teferruatı dahi bizzat kontrol ettiğidir. Tursun Bey «Fatih bütün zevklerini ve avlarını inşaatı kontrol etmek için feda etti» diyor. Efendilerinin gözleri önünde, Halil, Saruca ve Zağanos paşalar, kendi şantiyelerine nezaret ve faaliyette birbirleriyle yarış ediyorlardı. Gemiler aralıksız bir şekilde Anadoludan taş, tuğla, kireç, kereste vesair malzeme taşıyorlardı.

Ustalar ve ırgatlar, imparatorluğun her tarafından, doğudan, batıdan, Anadoludan ve Rumeliden gelmişlerdi. Bu işçi ordusu ırk bakımından çok değişiktiler. Kalifiye ustalar bakımından Türklerin çoğunlukta oldukları kabul edilebilir.

(l) Tursun Bey, Tarihi Ebul-feth, S. 40
Pusculus III., S. 231.

Ducas'a göre, asıl ustaların sayısı bini buluyordu ve herbir ustaya iki ırgat hizmet ediyordu. Her nekadar bu bin sayısı çok yüksek görülüyorsa da, ekserisi duvarcı olan bu adamlar kalenin her tarafına, içerdeki ve dışardaki işlere dağılmışlardı. İç ve dış yüzlerin çevre tutarı takriben iki bin metreyi bulmaktadır. Binaenaleyh, bin ustanın şantiyede birbirinden iki metre aralıkla ve aynı zamanda çalışması mümkündü. Bu şematik bir anlayıştır ki, şantiyenin gerçek teşkilâtı bundan çok az farklıdır. Bin ustanın aynı zamanda çalıştırılmış olmasını gerçeğe aykırı telâkki etmek doğru olmaz. Doğrudan doğruya inşaatta kullanılan ırgatlara gelince, bunlar hizmet ettikleri ustaların yanında devamlı olaıak durmuyorlardı. Taş, harç, iskeleler, döşemeler vesaire için lâzım olan keresteyi taşıyorlardı, bazı taşların kaldırılmasına ve yerlerine konulmasına yardım ediyorlardı. Herkesin kargaşalığa sebebiyet vermeden çalışabilmesi için, bütün bu kimselerin faaliyet gösterdikleri sahanın hisarın çevre duvarlarının sınırlarını çok aşması gerekiyordu. Zaten disiplin çok sıkıydı ve adalet muntazam olarak yerine getiriliyordu. Usta grupları kadılarıyla beraber gelmişlerdi ve Padişah idam hükmü verebiliyordu. Buna karşılık en iyi ve hızlı çalışanlara büyük ödüller vaadedilivordu.

Daha basit bir iş olan beden duvarlarının inşası, alelâde duvarcı ustalarına arşınla verilityorduysa da, hususi işler. Meselâ kuleler, kapılar ve bilhassa ana burçların plânları daha karışık olduğundan ustabaşlarının bulunmasını zaruri kılıyordu. Bunlar da, batının ortaçağdaki magister operisleri gibi, usta loncalarına bağlı işçilerdi. Bunlar hakkında metinlerde hiçbir bilgi yoksa da, aynı şantiyelerde çalışan ustalar arasında ta-

bii olarak bir görev ve ünvan sırası meydana geliyordu. Herhalde, işlerin bugün anladığımız manada mimarlara ve mühendislere verildiği iddia olunamaz. Mimarlık görevini, bir dereceye kadar, Padişah üzerine alıyordu. Çünkü kalenin umumî tertip ve tanzimini o tespit etmişti. Ancak şüphe yokki bazı teferruatın yerine getirilmesi için işi teknisyenlere bırakmaya mecburdu. Zağanos, Saruca ve Halil paşalar da yüklendikleri ve masraflarını ödedikleri işlerin sevk ve idaresini salâhiyetli ustabaşılara bırakmak zorundaydılar. İşte Rumelihisarı'nın muazzam şantiyesinin umumi teşkilatı böyle olsa gerekti.

İnşaatın bazı kısımlarında bir batı tesiri görülüyor. Bilhassa A, B, C burçlarında, çatı tertibatının, Bizansınki de dahil, doğu ile hiçbir ilişiği yoktur. Bunlar istisnasız terasla örtülüdür. A burcu tümüyle batıdan gelme bir tip üzerine tasavvur edilmiştir. Zira Tursun bey buna Frengi Kule (Avrupa tarzı kule) ismini veriyor (1). En akla yakın gelen faraziye, Türk ustalarının Cenevizlilerin yaptıkları Galata surlarından ilham almış olabilecekleridir Rumelihisarı için seçilen ve tatbik edilen model, belki şimdi Galata Kulesi denilen ve o za~ mandanberi bir çok değişikliğe uğramış olan ve fetihten evel üzerinde konik bir külahı bulunması muhtemel olan Cenevizlilerin İsa Kulesi'nden başka birşey olmaması gerektir.

Sonuna kadar usul ve nizam içinde devam ettirilen işler, civardaki hıristiyan ahali tarafından hiçbir za-

(l) Tursun Bey, Tarihi Ebul-feth, S. 40

man ciddî bir surette sekteye uğratılmamıştır. Gerçi böyle bir teşebbüs anlaşmaların şekline ve ruhuna aykırı idiyse de, Bizans İmparatoru bu teşebbüse kuvvetle karşı koyabilecek güce ve kuvvete sahip değildi. İmparator, korkak protestolarına Fatih tarafından verilen kesin ve sert cevaplar karşısında eğilmekten başka bir şey yapamadı (2).

Şurada burada Türklerle Rum köylüler arasında hadiseler çıktı, fakat silâhsız ve yardımsız köylüler son derece disiplinli bir askerî kuvvete karşı ne yapabilirlerdi? Türklerin yağma ve fena muamelede bulunmuş oldukları rivayeti tarih yazarları tarafından mübalâğa edilmiş gibi görünüyor.

Rumelihasarı'nın bugün elimizde tam rölöveleri bulunduğu cihetle Bizanslı tarihçilerin onun tertibatını nasıl tahrip ettiklerini ve çoğu mübalağalı olmak üzere, duvar kalınlıklarına ve kulelerin yüksekliklerine dair verdikleri ölçüleri araştırmak faydasızdır. O zamana ait Türk ve Bizans tarihlerinin hiçbirinde Fatih'in kalenin plânını, isminin kufi harflerle yazılışı şeklinde yaptırdığına dair bir ifadeye veya telmihe rastlanmıyor. Bu masalı ilk uyduranın Evliya çelebi olduğu anlaşılıyor. Evliya Çelebi şöyle diyor: «O, Rumelihisarı'nı Muhammed isminin kûfi harflerle yazılış şekli üzerine inşa etti. Bakınız nasıl: Dağın tepesinde bulunan yedi katlı büyük kubbe mim harfini teşkil ediyor.

(2) Evliya Çelebi tarafından zikredilen menkıbeyi hatırlatalım (Seyahatname I, S. 453 — 454). Fatih, Kostar.tin'den bir öküz derisi büyüklüğünde bir bina inşası için müsaade talep ediyor ve alıyor. Fakat, deri ince şerit halinde kesilip ve birbirine eklendiği zaman bütün hisarın Çevresinin uzunluğuna eşit geliyor.

Dizdar Kapısı'nın hisarpeçesi ha'nın yerini işgal ediyor, Aşağıda deniz kenarındaki çok kenarlı büyük kule ikinci mim'i teşkil ediyor. Durmuş dede tekkesinin yanındaki çarköşe barubakan da dal harfini gösteriyor.» Bu izah tarzı, Evliya Çelebi tarafından uydurulmuş bir fantaziden ibarettir (1).

Plânın şekli, toprağın arıalarına, hisarın taarruz ve savunma rolünün gereğine uygundur. Hakikat efsâneden daha çok caziptir. Ancak, geçmişte olduğu gibi gelecekte de seyyahlar ve rehberler hakikatten ziyade pitoresk ekzotizme meraklı olan büyük halk kütleleri için, Rumelihisarı'nın mimari muammasını hatırlatmaya devam edeceklerine şüphe yoktur.

İnşaat biter bitmez, Rumelihisarı, Firuz Ağa'nır. kumandası altında 400 kişilik bir garnizonla takviye edildi. Askerler, hisarın içinde inşa edilmiş ahşap evlere yerleştirildi.

Ortada, bugün üst kısmı yıkılmış olan minaresi ile birkaç izi kalmış duvarı bulunan cami yükseliyordu. Bundan başka, hububat, erzak ve cephane depoları tesis edildi.

Hisar, savaş malzemesi bakımından bol bir şekilde donatıldı. Critoboulos'a göre «oraya her nevi esliha, mermiler, oklar, mızraklar, harp ve muhasara kalkanları yerleştirildi. Kulelerin, beden duvarlarının ve hisarpeçelerin mazgallarına, taş mermiler atmak için irili ufaklı havanlar konuldu. Büyük toplar ise, sahildeki kale

(1) Evliya'nın başka keşifleri de vardır : Mehmed kelimesinin ebced hesabıyla karşılığı 92 eder ki, bu adet hisarın dirseklerinin ve burçlarının sayısına eşittir. Han kelimesinin ebced hesabıyla tutarı 651'dir ki, hisarı çevreleyen duvardaki mazgalların sayısına eşittir.

duvarının dibine yerleştirildi.» Müellif bu topların dik bir şekilde değil, ateşleriyle makasvari bir surette boğazın geçidini dövebilecek bir surette tertip edildiğini söylüyor; «Bunlar denizin sathı üzerinde yüzer gibi giden muazzam taş mermiler atıyordu.» Tursun bey de daha cesur bir cümle kullanarak şöyle diyor: «Taş gülleler o kadar iri ve o kadar çoktu ki, denizin üzerinde onlara baktıkça taştan bir köprü vücuda geldiği sanılıyordu. Ve boğazın öbür yakasında Anadoluhisarı'na yeni bir kısım ilâve edilip toplarla donatılınca kuşlar bile Akdeniz'den Karadeniz'e geçemez oldular »

Padişah hedefine ve gayesine ulaşmıştı, Yeni hisar gerçekten Boğazkesen ismine lâyıktı. Ona Yenihisar ve Nikhisar isimleri de verildi.

10 Kasım 1452'den itibaren Rumelihisarı Karadeniz'den gelen ve güçlükle boğazdan geçmeye muvaftak olan iki Venedik kadırgasına karşı ateş açtı. Fakat, aynı ayın 26'smda Antonio Rizo'nun gemisini batırdı ve geminin sahibi Türkler tarafından esir alınarak Edirne'ye, Padişahın huzuruna gönderildi ve burada kazığa geçirilmek suretiyle idam edildi.

Aralık ayının 2'sinde bir Trabzon kadırgası ancak bir hile ile kendinden evelki geminin akıbetine uğramaktan kurtuldu. Bu hadiseler, hisarın atış kudret ve tesirini gösterdi ve İstanbul kuşatması sırasında hiçbir Bizans gemisi oradan Karadenize geçmeye cesaret edemeyecekti. Bu suretle Fatih'in tesisi kendisinden beklenen rolü tam mânâsıyla yerine getirmiş oluyordu.

Başşehrin düşmesinden sonra Boğazın ortasındaki bu iki kale stratejik önemini derhal kaybetti. Esasen

Ortaçağın istihkâm kaidelerine göre yapılmış olan bu tesisler, tertip ve silâh gücü ile yeni savunma ihtiyaçlarını karşılayamazdı. Bundan dolayı XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Padişahları Karadenizden gelecek olan bir taarruza karşı koymak gayesiyle Boğazın kuzey ağzına, Anadolu ve Rumeli yakalarında, modern savunma inşaatı yapmak ve bataryalar yerleştirmek gayretinde bulundular.

Rumelihisarı'nın kuzeydeki Kara Burç denilen kulesi XVI. yüzyıldan itibaren bir Devlet Hapishanesi haline getirilmiş ve iki asırdan fazla bir süre durumunu muhafaza etmiştir. Evliya «Padişah ne zaman birine gazap etse onu mim kulesine hapsettirir» diyor (1).

Bunu bir çok batılı seyyahlar da anlatıyorlar Bunlardan biri olan Reinhold Lubenau, 1587'de burcun inceden inceye tasvirini yapıyor ve esirlerin gördükleri muamele hakkında geniş bilgiler veriyor (2).

(1) Seyahatname I, S. 455. Bazan tekrar edildiği gibi Boğazkesen kalesinde ne kara burç, ne de bir başkası hiçbir zaman Padişahın hâzinesini saklamaya yaramamıştır. XV. Asırdan itibaren bazıları, kale pek kuvvetli ve pek emin olduğu için Türk İmparatorlarının hâzineleri ora da saklanmıştır, demişlerdir. Dercher de bu masalı tekrar ediyor. (Der Bosphor und Constantinopel, S. 68 — Boğaz ve İstanbul.)

XV. Asırdan itibaren hisar hapishane vazifesi görüyor. (P. Gyllius. Dc Bosphore Thracis, F. 116).

(2) Moloz taşından yapılmış kalın duvarlar, birbiri üzerine inşa edilmiş dokuz kat helezoni merdiven, her katta muhafızların beklediği ocaklı üzeri tonozlu sofalar, pencerelerle aydınlatılmış etraftaki odalar ve bazan buraya kapatılmak üzere gönderilen önemli kişiler hakkında verilen malûmat son derece doğru ve realisttir. Lubenau, bilâhare yüksek şahsiyetlerin avluya inmeye mezun olduklarını fakat, zincirlerini terk-edemediklerini ve akşam hücrelerine dönmeye mecbur olduklarını yarıyor. Ingiliz. Fransız sefirleriyle, Venedik Balyosu hapislerin vaziyetlerinin ıslâhına uğraştıklarını ve İngiliz Ajanı Edward Barton'un onlar için hakiki bir baba olduğunu ve bir Alman dostu olduğunu yazıyor. Bu burcun muhtelif duvarlarındaki yazılar, birçok yabancının burada mecburî ikâmetlerine şahitlik ediyor

XIX. yüzyılın başlarında Rumelihisarı ile Anadoluhisarı kurşun kaplı külahlarını kaybediyorlar, den—danlar yavaş yavaş sökülüyor, suların sızıntıları duvarların üzerlerini tahrip ediyorsa da onların kalınlığı ve harcın sağlamlığı bugüne kadar tamamen yıkılmasına mani oluyor. Asırlar geçtikçe, Fatih'in askerlerinin evlerinin yerine başka ahşap evler yükseliyor ve bu suretle bir kaleden ziyade küçük bir kasabayı andıran hisarın orijinal vasfı devam ediyor. Bugün, ahşap evlerle eski kale duvarları yeşillik çerçevesi içinde, Boğazın sahili boyunca, fasılasız cereyan eden şeylerin en pitoresk tablosunu teşkil ediyor (1).

(1) Bu kadar tarihi ve yüksek kıymeti haiz olan Rumelihisarı'nın bir gün yeniden genel bir restorasyona tabi tutulması düşünülemez mi? Bu. 1913'dekinden daha etraflıca olmalı, fakat yeni birşey yapılmaktan son derece sakınılmalıdır. Bize kadar gelebilmiş olanların devamlılığı bu suretle sağlanmış olur. Bazı kulelerle, kuzeydeki kuleyi örten çirkin badana bu vesileyle kaldırılmış olur. Hisarın içine evlerin inşası bir nizama bağlanarak eski evlerin şekillerinin değiştirilmesi de önlenir. Hülâsa Boğaz'ın bu köşesinin mahiyet ve zarafetinin muhafazasına gayret edilmiş olur. Bu, memleketinizi sanat eserlerine bağlılıklarını göstermiş olan bazı genç Türk mimarları için iyi bir gayret vesilesi olurdu. Onlar, Anadolu'daki Türk âbidelerinin gelecekteki restorasyonları için, devlete büyük bir masrafa mal olmamak şartıyla, burada öğrenme şah siyeti bulacaklardır.

BOĞAZİÇİNİN YUK ARI KISMINDAKİ KALELER

Büyükdere koyunun kuzeyinde, boğazın Karadenize açılmasından biraz önce, Boğaziçi kıyıları son bir daralmayla birbirine bir kilometre kadar yaklaşır. Antik çağlarda buralarda sütûnlu mabetler yükselirdi. Avrupa yakasında Serapis mâbedi, Asya yakasında ise Jason'un Colchide dönüşünde oniki tanrılı bir bina yaptırdığı Asyanın kutsal yüksek burnu üzerindeki Zeus Ourios mâbedi bulunuyordu (1).

Bu mâbedlerin çevresinde boğaza girişi engelleyen en eski kaleler inşa edilmiştir. Her tepeyi bir taç gibi çevreleyen bu kaleler, su bendlerinin arasından uzanan bir duvarla kıyıya kadar inerdi. Karşılıklı duran kaleler arasında şamandralarla tutturulan zincirler gerilmişti. Böyle bir engelin sadece askerî bir rolü olmakla kalmıyor, barışta da denizciliği sıkı bir kontrol altında bulundurmak, geçiş paralarının ve gümrük vergilerinin düzenli bir şekilde toplanmasını sağlamak bakımından da değeri bulunuyordu (2). Buna benzer bir sis-

(1) Kaynak ve bilgi için Oberhummer'in makalesine bakınız. (Pauly—Wıssowa, Real — Encycl. III, S. 741 Bosporos). Cf. C.F. Lehmann — Haupt, klio 18 (1623) S. 36*3 — 374 : Zu den Inschriflen und Skulpturen vom Hieron.

(2) Bütün bunlar Boğaziçi'nin metodlu bir araştırması üzerine taslak yapmış olan Albert Dumont'un raporundan çıkarılmıştır: A. Dumont, Rapport sur on voyage archâologique en Thrace (Trakya'da arkeolojik bir gezi üzerine rapor) T. VI, Paris, 1871, S. 447 — 515, Dumont — Ho. molle, Mölanges d'arch6ologie et d'epigraphi (Epigrafi ve arkeoloji karışımları), Paris, 1892, S. 187 — Cf. k. Lehmann — Hartleban, Das Kap Hiercn und die Sperrung des Bospor«3 ds. Janus I (Boğaz Zinciri ve

tem Bizans İmparatorluğu devrinde de kullanılmıştır. Putperestlerin tapınaklarının yerini hırıstiyan kiliseleri almış, boğazın korunması için de yeni kaleler inşa edilmişti, 1530lara doğru bu Ortaçağ kalelerini Cenevizliler ele geçirdiğinden o gündenberi bu kalelere «Ceneviz Kaleleri» denilmektedir. Avrupa kesimindeki kaleye daha sonra Eski Kale denildi. Oysa kutsal yüksek burun Lepor'un (1) hatırasının sürdüğü Asya kesimindeki ise yakın zamana kadar Yoros (Yeros) kalesi adını korumaktaydı.

Bizans kalıntılarının incelenmesi bu yayının dışında kalır ve esasen bazı veya hiç değilse oldukça yaygın bir temizliği gerektirir; Ayrıca, tamamen kaybolan bazı eserlerin yerini bulmak ve Türklerin çağında değişiklik çalışmalarının önemini ve karakterini tayin etmek için gene sondajlar yapmak lâzımdır. Ben sadece gelecekteki araştırmalara bir ışık tutmak üzere birkaç esaslı vak'aya işaret etmekle yetineceğim *(2)*.

Kieron Kalesi). (Festschrift zu C F. Lehmann — Hupts 60. Geburtstage), 1921, S. 168 — 388. Ayrıca Lehmann — Haupt'un yukarıda zikredi len makalesine de bakabilirsiniz. Bu yerlerde 19. yüzyılın sonlarında Van Millingen ve Th. Macridy tarafından yapılan araştırmalar ve 1924'te İstanbul Müzesindeki incelemeler arkeolojik bakımdan büyük önemi olmayan kısmi sonuçlar verdi, öte yandan Pierre Gylli ve taklitçileri nin hazırladığı metinlerden de fazla bilgi çıkarılamıyor. Boğaziçi'nin kuzey kesimine ait esaslı bir inceleme, arkeolojik bakımdan önemli bir araştırma için geniş teşkilat ister. Kazı ve sondajdan önce havacılıktan yararlanmak ve uçaktan çekilmiş bölge fotoğrafları gerekir. Bu yasak bölgenin askeri statüsü ise bu tip çalışmaları yasaklamıştır. (S. 79, N. 2)

(1) 1930'da elime geçen 1/1.000 mikyasında bir plânda bu kalelerin yıkıntılarına şu adlar verilmişti: Anadolu kalesine Yeros — Ceneviz kalesi, Avrupa kalesine de Ceneviz kalesi veya Eski kale.

(2) Boğazın kuzey kesimi Lozan Antlaşmasıyla askeri bölge olmaktan çıkanlmışsa da, 1937'de Montrö Antlatmasından sonra tekrar askeri bölge ilân edilmiştir. Bugün de yabancılara yasak bir bölgedir. Kolayca anlaşılacaktır ki. bu bölümde toplanan notlar kısa ve sathi göstermelerle sınırlanmıştır.

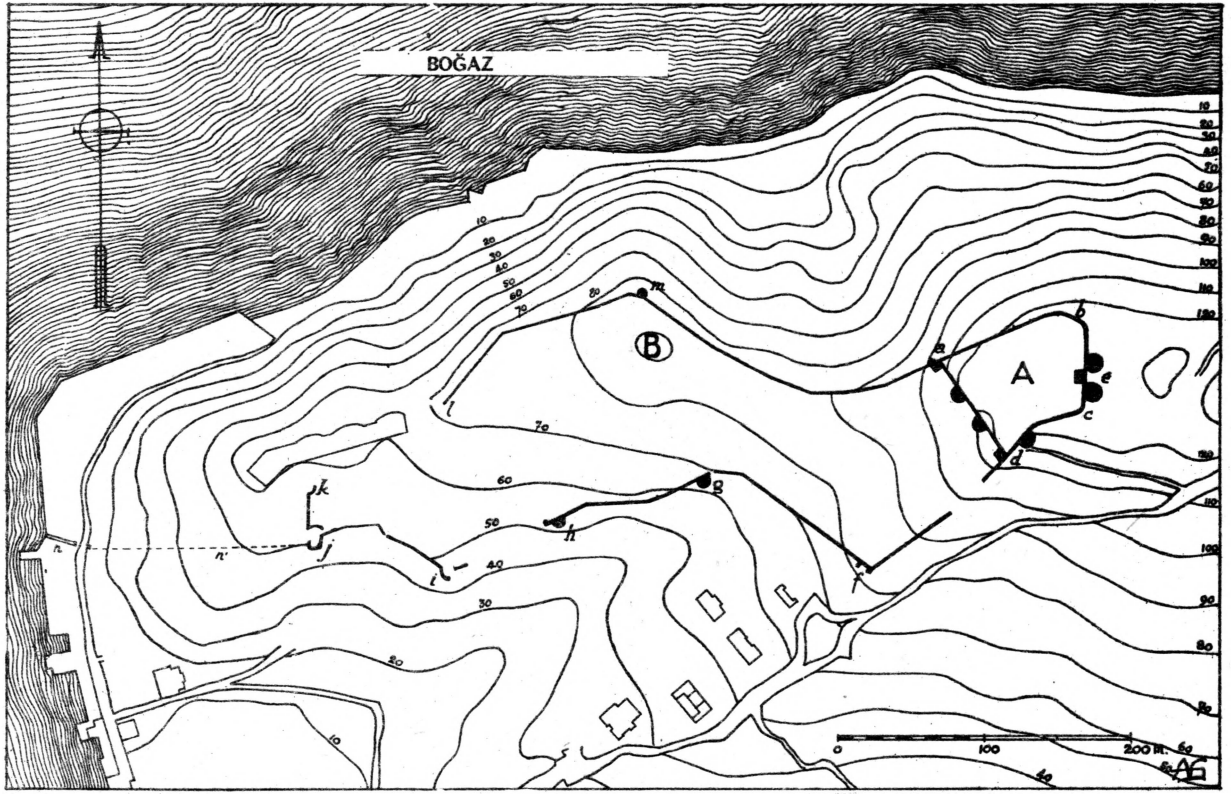
BOĞAZ
A
B
a
b
c
d
e
f
g
h
i
k
l
m
n
n'
0
100
200 M.

YOROS KALESİ

Bu kalenin önemli kalıntıları kuzeyde, Anadolu-kavağı köyüne hakim tepenin üstüne yayılmıştır, (pl. XXI, 1). Duvarları düzensiz yüksekliklerde durmaktadır. Bazı yerlerde yirmi metreye ulaşan duvarlar, bazı yerlerde de yerle bir olmuştur. Bununla beraber kalenin işgal ettiği yerin çizgilerini bugün bile görmek mümkündür.

40. Şekilde seviye eğrilerinin ve plânın incelenmesinin gösterdiği gibi, hatlar toprağın kabarıklığı ile ortaya çıkarılabilmiştir (1). Arazinin öteki istikametlere nazaran kuzeye doğru daha dik bir meyille indiği A ye Bu gibi iki yüksekliği duvarlarla çevrilmiştir. Görüş mesafesi, özellikle denizden gelecek saldırılara karşı koyması gereken bir kalenin yapımı için pek elverişliydi.

Surların bütünü, uzunluğu doğudan batıya 500 metreyi geçen, genişliği ise 60 — 130 metre arasında değişen gayrı muntazam bir alan teşkil eder. Doğuya doğru dik bir duvar a ve d kuleleri arasındadır ve ku

(1) Büyük hatları gerçek ve doğru olan bu kroki S. Toy'un plânının yerini tutabilir iThe Castles of the Bosporus, P. 1. LXXV)

zey cephesini güney cephesine birleştirir (pl. XXI,2 ve XXII, 2). Böylece bütünüyle kale, alçak surlu B'den daha küçük bir alanı kaplayan A yüksek surlarıya bir küçük kasabayı koruyacak özelliktedir. Yüksek surlu kısmın giriş kapısı silindir şeklinde iki kule arasında yer alır (Pl. XXII, 1). Bu kapı bilinmeyen bir tarihte örülmüştür, a, b, c, d ve d, f yolunu takip eden surlar ve kuleler karakteristik bir şekilde yontulmuş taşlardan yapılmıştır. Antik elemanlarla beslenmiş taş bloklar tuğlalarla terazilenerek iyi bir denge kurulmuştur (Pl. XXII, 1 ve XXIII, 1 ve 2).

Bundan başka b, c, d'deki perde hatları içerlere doğru, Bizans kaielerinde pek bilinen bir mimari tarzı ile, kemerli arkalarla bir seri istinat duvarı vazifesi görürler. Aynı sistem d'den f'ye kadar halâ kalıntıları görülen yan kanatları savunma kulelerinde de vardır (Pl. XXII, 2). Bir taraftan f noktasının, öteyandan a noktasının ötesinde, yani f, g, h, i, j, k. 1, m, a yolu boyunca duvarlar daha şekilsiz, taşların tuğlalarla dengelenmesi çok düzensizdir, a, d perde hattına ve yan savunmalarına gelince; Bizans menşeli olduğu su götür mez bir şekilde belli olan öteki duvarlardan blok yapımları ve yığmaları bakımından çok farklıdır (1).

İnşaatın bugünkü durumuna bakılırsa, a, d'niri bir yıkımdan sonra yapıldığına hükmedilebilir Pek

(1) S. Toy (The Castles of the Bosporus — Kalder ve Boğaz, P. 1. IXXVI) İstinat duvarlarının tuğla ve taş yapımının bazı özelliklerini ortaya çıkarmıştır. Moloz taşları ve tuğla temelleri arazinin eğilimine göre meyillendirilmiştir. Aynı pl&ndaki kulelerin içindeki tezyinath armalar ve şu lejantı süsleyen çiçeklenmiş haç vardır: PHC Basileuosi Krallar kralı, imparatorlar imparatoru). Giriş kapısının üstünde, içeriye doğru, çiçekli haç ve dört defa tekrarlanmış B harfi görülür. (Toy aynı eser. S. 228).

mümkündür ki, Cenevizliler XIV. yüzyılın ortalarında kaleyi ele geçirince, askerler tarafından işgal edilen alana A'daki gibi bir çeşit iç istihkâm yeri yapmışlardır. Bu durumda B bölgesi Bizans kalesi surlarına sığınan Grek halkı tarafından işgal edilmiş olsa gerektir. Şuna da işaret etmelidir ki a, d bloklarının molozlarına bakılınca bunların yapımındaki kaba duvarcılık Bizans ve Galata'dan çok Yedikule ve Rumelihisarı'ndaki Türk duvarlarını hatırlatır Olabilir ki, a, d perde hatları ve yan çıkıntıları Türklerin fethinden sonra, iptidai kalenin sathını küçültmek ve tepenin üstüne sağlam bir dayanak noktası inşa etmek üzere yeniden yapılmıştır.

İyice bilinen birşey de Türklerin Yoros Kalesine devamlı bir garnizon yerleştirmiş olmalarıdır. «Hadikat-ül Cevamî» de yazıldığına göre, Sultan Beyazıd Han (Beyazıd II) kalenin içine bir cami yaptırmıştır (Yeros kalesi mescidi). Eski kumandanlardan Dizdar Mehmet Ağa da (1) aynı yere bir hamam inşa ettirmiştir.

Dördüncü Murad'ın 17. yüzyılda yeni kuleler yaptırmasıyla Yeros Kalesinin de değerini kaybettiği bir gerçektir.

.(1) Hadikat-ül Cevamî, II, S. 148

AVRUPA YAKASINDAKİ

ESKİ HİSARLAR

Rumelikavağı'nın kuzeyinde, eski bir Bizans hisarı olduğuna şüphe bırakmayan, duvar kalıntılar, mevcuttur. Bu hisar aşağıda şematik olarak gösterilmektedir (Şekil 41). Bunun Yoros Kalesiyle bir büyük benzerliği vardır. Burda da aynı karışık yapı tarzı, tuğla

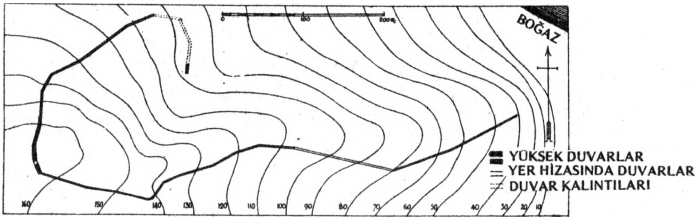

ŞEKİL 41 — Avrupa kısmındaki eski kale kalıntısı

duvar bakiyeleri arasında taş parçaları ve tuğla kemerlerle takviye edilmiş hisar bâkiyesi bulunmaktadır. Avrupa yakasındaki bu hisar hakkında kesin hiçbir tarihi belgeye sahip değiliz. Asya yakasında mevcut olanlardaki gibi, bu hisarın 14. yüzyılda Cenevizliler tarafından işgal edildiği düşünülüyorsa da, Türklerin fethi sırasında ne durumda olduğunu bilemiyoruz. Bazı kay-

naklara göre, Hisar 1452 senesinde İkinci Mehmet tarafından yıktırılmış ve yıkıntıdan çıkan malzeme Rumelihisarın yapımında kullanılmıştır. Bazı kaynaklara göre ise, hisar İstanbul'un zaptından sonra tamir edilerek Türkler tarafından kullanılmıştır. Tıpkı Yoros Kalesinde olduğu gibi.

Ne olursa olsun şurası unutulmamalıdır ki, bu bir Bizans hisarı idi. Bu hisarı, IV. Murad tarafından 17. yüzyılda Avrupa yakasında inşa edilmiş olan hisarla karıştırmamak lâzımdır.

XVII. YÜZYIL

TÜRK KALELERİ

Boğaziçini Kazak akınlarından korumak üzere Sultan Dördüncü Murad boğazın kuzey ucunda yeni kaleler yaptırdı (1). Bu kaleler XVII. yüzyılda Evliya Çelebi tarafından anlatılmıştır ve şu özellikleri taşımaktadır:

«**Avrupa Hisarı** — Avrupa yakasında Karadenizin anahtarı olan Hisar, dört köşeli sağlam bir yapı olup deniz kenarında inşa edilmiştir. Kapısı kıbleye bakar. Çevresi bin adımdır. İçinde askerler için 60 hane, Sultan Murad tarafından yaptırılmış bir mescid, iki buğday ambarı ve bir cephanelik vardır. Küçüklü büyüklü yüz topla donanmıştır. Kuvvetleri de bir kumandan ve 300 askerden ibarettir. Kalenin dışında, birlikler için haneler varsa da, han, çarşı ve pazar yoktur. Civarında üzüm bağları bulunur. Kalenin dışında yüksek bir kule üzerine kondurulan fener her gece yakılırdı (2).»

(1) J. Von Hammer, (Histoire de l'empire Ottoman — Osmanlı İmparatorluğu tarihi IX, S. 90) sadece l626'da tamamlanan Büyükdere Hisarı'ndan söz ediyor. Halbuki Evliya, biri Rumeli, öteki Anadolukava, ğında yapılan iki Hisarı Murad IV.'e atfeder. Seyahatname bu kalenin inşasından 50 yıl sonra yazıldığından, bu konuda ileri sürdükleri doğru olmalıdır.

(2) Evliya Çelebi, Seyahatname, Cilt I, S. 46)

« A n a d o l u h i s a r ı — Sultan Murad tarafından inşa edilmiştir. Dört köşeli, çok sağlam, deniz kıyısında geniş ve düz bir arazi üzerinde yükselir. Duvarlarının yüksekliği 20 zira'dır (1). Kıbleye bakan demir bir kapısı vardır. Çevresi 800 adımdır. Askerler için 80 odası bulunur. Garnizon, bir kumandan ve 300 askerden ibarettir. İçinde Sultan Murad tarafından yaptırılmış bir mescidi, iki buğday ambarı ve 100 topu bulunur» (2).

Evliya tarafından tarif edilen bu hisarların ikisinin de deniz kenarında olmayan Ceneviz kaleleriyle hiçbir ilgisinin bulunmadığı besbellidir. Ama bugün ne Avrupa, ne Asya yakasında Murad IV.'ün yaptırdığı ileri sürülen bu kalelerin izine rastlanmaz. O halde şunu kabul etmek gerekir ki, XIX. yüzyılda yeni prensiplere uyularak yukarı Boğaziçinin tahkimi işine girişildiği vakit her ikisi de yıktırılmıştır. Kaffer ve Barbie du Bocage tarafından yapılan Trakya Boğazının topoğrafik plânına bakacak olursak XIX. yüzyılın başında savunma durumu da bunu gösterir (3). Rumelikavağı'nın üstünde bir tepeyi çevreleyen «eski Ceneviz kalesi» nin kalıntıları yer alır ve doğuda da deniz kıyısında sadece «hisar» yazısı görülür. Anadolu kavağı ise «eski Ce-

(1) Kolur. dirseği ile orta parmak arasındaki uzunluğa karşılık olan «ski bir uzunluk birimi.

(2) Evliya Çelebi, Seyahatname 1, S. 462

(3) Melling, Vovage pittoresoue de Costantinople (Değişik bir İstanbul gezisi) pl. 5C XVIII. Yüzyılın sonu ve XIX. Yüzyılın başlarında yapılan savunma işlerinin numaralandığı sayfa numarasız. Açıklayıcı metne bakınız. — Levchevalier, Voyage de la Propontide (Propontide seyahati)
!. S 65 — 73.

neviz yıkıntısı, Ieron» ve güneyde deniz kıyısında «top mevzii ve kale» ile işaretlenmiştir. Boğazın iki yakasında su kenarına yapılmış bu kalelerin, kısmen de olsa Murad IV.'ün kalelerine tekabül etmesi muhtemeldir.

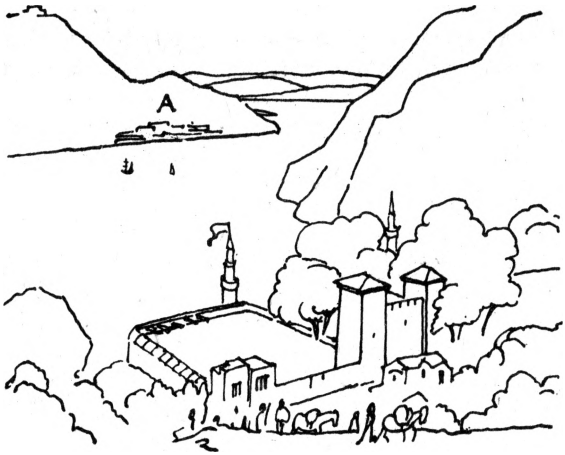

ŞEKİL 42 —

Melling'in bir gravüründe arka plâna çizilmiş bu kalelerin her ikisinde de bir çeşit kuleli kapı bulunur ve bunlar dört köşe bir kale alanına hâkimdir (1).

Melling'in gravürü 1830 tarihli ve Beil—Gorod kalesi (Belgrad Kalesi?) adını taşıyan Bartlett'in resmine

(ı) Melling, aynı eser, pl. 44

benzer (1). Bu desende, s*u* kenarında dört köşe bir alana bakan simetrik iki kapı kulesi çizilmiştir. Kalenin ayrıca mazgallı bir siperi de vardır (Şekil 42). Bu desende, Melling'in Avrupa Kalesi ile Rumelikavağı'nda Murad IV. tarafından yaptırılan kaleyi görmek mümkün değil midir?

Daha açıklayıcı belgeler gün ışığına çıkıncaya kadar, ihtiyat kaydıyla yalnız bu teori öne sürülebilir.

(1) Miss Pardoe, The Beauties of îııe Posphorus S. 142 — Bu dese ı mut laka uydurulmuştur. Çünkü, metinde işaret edilen kalenin yeri tespit edilemiyor. «Immedıately opposite to the Jouchi Dajhi (neresi?) or Gi ant s Grave Herhalde görüş açısı kuzeyden güneye doğru alınmış ol malı. O zaman karıı yakada gösterilen A'daki yapılan Anadolukava ğına ait bulunsa gerektir.

YEDİKULE
HİSARI

YEDİKULEHİSARI (1)

Yedikulehisarı veya halk ağzında söylendiği gibi sadece Yedikule İstanbul'un güneydoğusunda inşa edilmiş olup Altın Kapı'nın hizasında Bizans surlarıyla birleşir (2). İstanbul'un zaptından dört yıl sonra 1457 — 1458 kışında Mehmet II. yaptırmıştır. Bununla birlikte bazı yazarlar bunu yepyeni bir yapı değilde, Osmanlı Padişahının gayretiyle bir Bizans kalesinde yapılan değişiklikten ibaret olduğunu iddia ederler.

Critoboulos, 1453 yılında II. Mehmed tarafından yapılmış olan bir hisarın Bizans yapısı olduğunu iddia ederse de, bu yanlıştır (3). Zaten Ducas'da aynı görüşü

(1) Hisar bugüne kadar hiçbir inceleyici tarafından başlıbaşına ele alınmamıştır. G. Gurlitt (Die Baukunst Constantinopels — İstanbul'un mimarisi. S. 47) sadece Baedeker veya Joanne rehberlerinde okunanları tekrar eden satırlar ayırmıştır ona. Yedikule'ye ait plânlar birkaç güzel fotoğrafla, Yeniçeri kalelerine (?) ve Hisarın giriş kapısına ait küçük bir plânı ihtiva etmektedir (Pl. I, II, LXtX ve LXX). Halil Ethem'in yazıcılığı (Yedikulehisarı, Kanaat Kütüphanesi, İst. 1932) eser ilmi olmaktan uzaktır. Esasen bir alt başlık da taşır: İstanbul'un kara tarafından surları ve Altın kapı.) Bol resimli, 64 sayfalık kitapçığın gayesini bu alt başlık açıklar. İçinde E. Mamboury tarafından çizilmiş Hisarın bir de plânı vardır.

(2) Şurası bir gerçek ki, Türkler, Melling'in iddia ettiği gibi (Yedikuleler) dememişlerdir. (Melling, Voyage Pittoresquevills'in ileri sürdüğü gibi (Hiedicouler) de dememişlerdir (Pouqueville, Voyage en Moré — Mora gezisi, II, S. 62). İnsan kendi kendine soruyor: Acaba hangi Yunanlılar buraya Eftacoulades demişlerdir? (Pouqueville, aynı eser, aynı say fa).

(3) Critoboulos, Historie — Tarih II, S 105 — 106

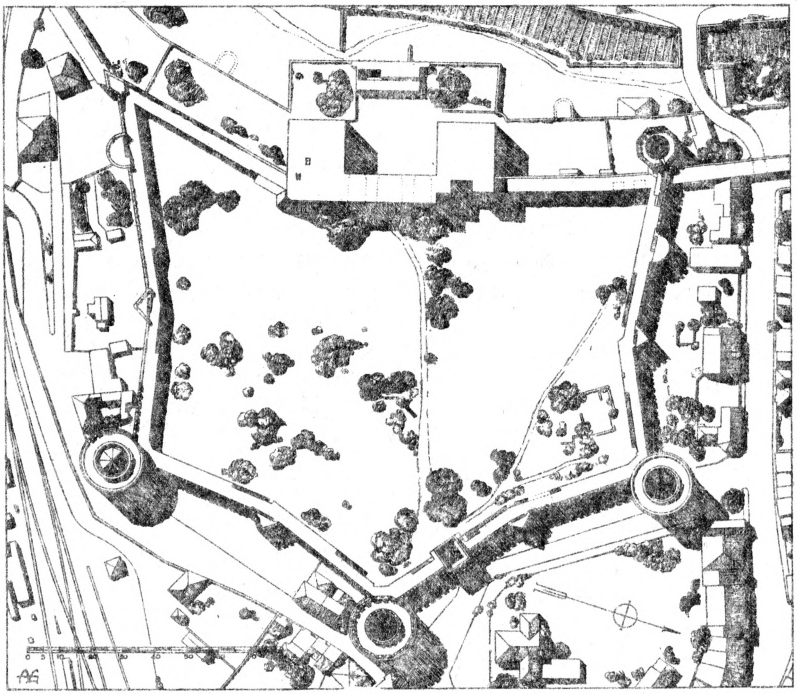

SEKİL 43 - Yedikule

anlatır, ona gerçek tarihini verir ve şu hususu belirtir: İmparator Jean Paleologue aynı yerde bir hisar yaptırmak, istemişse de Yıldırım Beyazıt buna karşı koymuştur: «II. Mehmed'den önce İstanbul'u zapta kalkan Yıldırım Beyazıt Bizans imparatoruna, karşı durumunu sağlamlaştırmak için Boğazda bir kale yaptırdı. Bundan gayesi boğazı kontrol altına almaktı» (1).

işte meseleye bir çözüm yolu getirebilecek gibi görünen açıklama. Ama gene de Mordtmann şöyle yazar: «Yedikulehisarı bugünkü şeklini Fatih'e borçludur. Fakat bu şekil kikiobion (Rus hacılarının Kalojean hisarı) (2) diye adlandırılan Bizans çağındaki şeklinden pek de farklı değildir.» Esasen Kikiobion ya da Etroggillon, Altınkapıdan biraz ötede yaptırılmıştı. Çünkü Theophanes 673'de Altınkapı ile Kikiobion arasında cereyan etmiş olan savaşı anlatır (3).

(1) Ducas, Hist. Byz — Bizans tarihi, XIV, Bonn S. 339, Chalcocondy las, X, S. 529 da 1462 gibi yanlış bir tarih verir.

(2) Mordtmann, Esquisse topographioua de Constantinople — Istanbul'un topoğrafik taslağı, S i3. — Dallaway daha i795'de bu hisarın temelini Jean Tzimiscés!e mal eder. İnşaat Basile II. ve Constantin VIII. çağlarında da sürdürülmüş ve 1182 de Manuel Comnea devrinde tamamlanmıştır (Constatinople ancıent and modern — Eski ve yeni İstanbul, S.19). - Poungueville'e göre bu hisar I Yüzyıldan V. Yüzyıla kadar Bizans İmparatorluğu tarihinde zikredilir. İstanbul'un savunmasında bir kilit noktası olarak gösterilir (Voyage More — Mora gezisi, II, 3. 62 — *63)*. Bu iddialar, Fatih'in 1453'de Yedikule'ye saldırdığı şeklindeki iddialar gibi asılsızdır. Ama giderek yayılıp tutulmuştur Bununla bîrlikte XVI Yüzyıldan itibaren Reinhold Lubenau şöyle kaydeder: (Reise -- Gezi I, S. 157). *Ve onu* takip eden yüzyılda da Grelot (iç satırla- Hisarın tarihini şöyle özetliyordu : Bu kapının (Altınkapı) dört eski külesine İstanbul'u alan Mehmet II. bir hisar yaptırmak üzere üç kula daha ekletti (Relation d'un voyage de Constantinople, -- İstanbul'da bir gezinin hikâyesi, S. 77).

(3) Theophanes, 6165 vo 6209, — Ungar, Quellen d. byz. Kunstseschichte - Bizans San'atı Tarihinin Kaynakları S. 238 - 239.

Yedikule'den önce yapıldığı ileri sürülen sözde Heptapyrgion'a gelince: Bu hiçbir vakit mevcut olmamıştır ve hiçbir eski yazarın eserinde görülmez. Yunanca Yedikule anlamına gelen Heptapyrgion, sadece Türkçe adın Rumcaya tercümesidir ve bu konuda hiçbir şüpheye yer vermeyecek şekilde Fatih'in tesisine tatbik edilir (1). Buradaki karışıklığın sebebi şudur: Yedikule-hisarı, yan kanat kulelerine, Altınkapı kuleleriyle birlikte Türk hisarı malzemelerinin karıştığı Bizans surına yaslanmıştır.

Fakat 1457'de Altınkapının ardında Bizans eserleri, nin bulunduğu ispat edilmiş olsa bile, kabul etmek gerekir ki, Yedikuleye katılmış tesisler üzerinde bunların hiçbir tesiri olmamıştır.

Buna kani olmak için hisarın plânını incelemek kâfidir (şekil 43 ve 44).

En uzun kenarı batıda Bizans surunun K ve I kuleleri arasında çizilen gayri muntazam bir beşgenin içine toplanabilir. Halbuki öteki dört kenar birbirine eşttir. Şehre doğru yapılmış üç çıkıntı da kulelerin arasındadır. Bunar, prizma şeklindeki çok kenarlı B kulesi, silindir şeklindeki A ve C kuleleridir, ikinci derecedeki H ve I silindir kuleleri savunmayı tamamlar. Bir kuleden ötekine uzanan müstahkem perde hattı düz bir çizgi üzerinde değidir. Önemsiz sayılan D, E, F, G kuleleri arasında geniş açılı bir çizgi çizer. Bu dü-

(1) H raclius ve Leon'un surlarıyla teşkil edilen iç kaleye verilen Pentapyrgion adı 1453'den sonra tekrar ortaya atılmıştır. Daha önce ona Zincirleme Surlar adı verilmiştir. Constantin Porphyrogenete tarafın, dan zikredilen Pentapyrgion'a gelince, bu büyük sarayda bir eşyanın adı olup, mutlaka beş kuleli Hisar şeklinde bir dolaptı (Livre des C6r6, monies — Törenler kitabı I, S. 39 ve 196. Cilt : II, 15, S. 580)

zen, savunmacılara surların dibinde iyi çarpışmalarını sağlayarak savunma gücünü artırma gayesini güder. Bundan da şu anlaşılıyor ki, Hisarın surları yıldız şeklinde bir poligon çizmekle, Bizans üslûbundan uzaklaşıp çağdaş bir müstahkem mevki şekline bürünmektedir. Dengeli bir teknik inceleme bu ilk sonuçları doğrular kanaatindeyiz.

Şehir tarafında tek bir kapı, P, surları delmiştir. Surların dibinde de ne ek bir yapı, ne çukur, ne de kale burcu vardır (1). Rumelihisarında olduğu gibi, Hisar içi askerî birlik için barınaklar ve çeşitli depolar ihtiva etmektedir. Bunların hiçbir kalıntısı yok ama, eski belgeler bu konuda fikir vermektedir (2). Hisarın ortasında yükselen mescitten yalnız minaresinin temeli ayakta kalmıştır. Çemberin öteki kısımlarına gelince; müstahkem perde hatları, kapı, kuleler iyi korunmuştur. Bunları tarif etmeden önce Altınkapı'nın Türk Hisarına dahil edilmesiyle değişikliklere uğradığını araştıralım.

(1) Spon'un yazdığı elbette yanlıştır. Spon şöyle diyor: Kara tarafın, da üç duvar var, halbuki deniz tarafında bir duvar bulunur. (Voyage d'Italie et de Dalmatie — İtalya ve Dalmaçya'ya seyahat. I, S. 156)

(2) Özellikle Hisarın plânı, İstanbul plânı yanında Melling'in plânın da görülür. Bir de Pourqueville'in yayınladığı krokide Voyage More — Mora gezisi, II, metin dışı).

ALTIN KAPIDA DEĞİŞİKLİKLER

ALTINKAPI — Altınkapı veya sadece Kapı İstanbul'u çeviren surun kapıları arasında en meşhuruydu. Şehrin en büyük caddesi Mese burada son buluyordu. İki yan geçitle birlikte merkezî bir geçit ihtiva eden bu kapı beyaz mermerlerle kaplı dörtgen şeklinde iki büyük kulenin ortasında bulunuyordu (L ve L'). Surlara yanaşan ilk şarampol kapının önünde bir çeşit peribol teşkil etmek üzere genişliyordu. Dış duvarı kolonlar ve röliyeflerle son derece zengin bir şekilde süslenmiş olup esas geçidin ortasında «Küçük Altınkapı» ile delinmiştir (M). Bu kapı yerinin önünde ikinci şarampolü geçen köprü ve çukuru geçen ikinci köprü bulunuyordu.

Bu abidevî kapı grubunun kuzeyinde ve güneyinde Theodose uzantısının duvarları gelişiyordu. Poligonal ve dörtgen kuleler arasında uzanan bu surlar boyunca iki şarampol ve bir çukur bulunuyordu (1). Bî-

(1) Altın kapı birçok arkeolojik araştırmaya kona olmuştur. J. Strzygowski'ye göre kapının üç geçidi IV. Yüzyılın sonunda büyük Théodose'un şerefine dikilen Zafer Anıtı'na aittir. V. Yüzyıl surları inşa edildiği vakit Théodose II. iki mermer kule ile anıtsal kapıyı yaptırdı (Das Goldene Tor in Konstantinopel — İstanbul'da Altın Kapı), Jahrbuch d. k. Deutschen archaol İnstituts, VIII, 1839, S. 1 — 39). Ama Weigand, kapının bütününün V. Yüzyılın ilk yarısında yapıldığını ileri sürüyor. Ona göre kapı 425 ile 430 yılları arasında inşa edilmiştir. Dış kapı ise

zans kapısının düzenlenişi bu şekildeydi. 15. yüzyıldanberi türlü değişikliklere uğratılmasına rağmen gene de ilk şekli yeniden çizilebilir.

Bu Altınkapı herşeyden evvel İstanbul'u harap eden depremlerden sonra yapılan tamirlerin izlerini muhafaza etmektedir (2). Nitekim kapının güneyindeki surların iç kısmı yeniden yapılarak büyük bir çıkıntıyla desteklenmiştir (Pl. XXVIII, 1). Öteyandan şehire doğru olan kuzeydeki kulenin bir kısım bloklarının düşmesinden sonra, harap olan köşe tamir edilmeksizin sadece bir istinat duvarıyla tutturulmuş ve bununla yetinilmiştir.

Fakat Altınkapı için aynı şeyler söylenemez. Onun büyük çapta elden geçirilmesine daha 15. yüzyılda başlanmıştır. Çukurun üstünden geçen köprü esas geçitin tam mihver noktasında tamamen yıktırılmış ve açık kalan küçük Altınkapı sadece hisar ile ikinci hendek

447 de yapılmıştır. Neue Untersuchungen öber das Goldene Tor in Konstantinopel — İstanbul'da Altın kapı üstüne yeni araştırmalar, Ath. Mitt. Cil: 39, 1914, S. 1 — 64). İleri sürülen iddiaların kesin hali metodlu kazılara bağlıdır. Fakat, harabeyi tehdit eden mermer kapı kulelerinin durumu bu işi zorlaştırır. Th. Macridy ve S. Casson tarafından idare edilen birkaç sondajın «Archaologia> dergisinde (81, 1931) yayınlanan neticelerine bakılabilir. (Schede, Jahrbuch d. Deutschen Archaol Instituts, 1932, S. 261 — 263). Gurlitt'ın çizdiği planda, F. Knschen tarafından yakında yayınlanan desenler aynen görülebilir (Die Landmauer von Konstantinopel — İstanbul'un surları, Erster Teil, Berlin 1938, şekil 5, plân 19 ve 20). Bizans arkeolojisine dair bütün bu araştırmaların etudümüzle doğrudan doğruya bir ilişkisi yoktur. Biz sadece belgelerle ispat edilen şu vakıaları zikretmekle yetineceğiz. 1453'de İstanbul'un belli başlı kapılarından biri olan Altınkapı iki masif kule arasındadır yobir avlu ile şarampolden önce gelir. Şehre doğru alçak bir surla uzandığı, muhafiz alayını barındırdığı, bütün antik kadılarda olduğu gibi çeşirli düzenleri ihtiva ettiği bu arada kaydedilebilir. (Aynı eser, S. 111)

(2) 1768 depreminden sonra zarar gören Yeükule'den üçü 1795'de Dalaway İstanbul'a uğradığı zaman, henüz tamir edilmemişti. (Constantinople ancient and modern, — Eski ve çağdaş İstanbul, S 19)

arasında bağlantı kurmak üzere kullanılmıştır. Ana kapının yan geçitlerle birleşen kısımlarına da içerden ve dışardan duvar örülmüştür. Merkezî geçide gelince; genişliği sekiz metreden dört metreye indirilmiş, yıkılmış olan ark şeklindeki tuğla tonoz, eski beşik tonozun altına büyük bir kemer şeklinde tekrar yaptırılmıştır. Eski arkın mermer kemer taşlarından yapılmış uçları halâ belli olmaktadır. Keza güney yan geçidin arkı da halâ meydandadır ama kuzeyindeki, Türk kalelerinde kullanılan sıvanın altında kalmış olup ancak birkaç kemer taşı görülebilmektedir (Pl. XXVII, 2).

44. Şekildeki plân Bizans'a ait kısımları siyahla ve Türklere ait kısımları da tarama ile göstermektedir. Aynı plân üzerinde Yedikule Kapısı diye adlandırılan N kapısı da görülmektedir. Bugün de şehre o kapıdan girilmektedir. Altınkapı'nın yerini almak üzere, surlara Türkler tarafından açıldığı aşikârdır. Alçak arklı, kulesiz, özel bir istihkâmı olmayan yıkılmış bir kemerin üstüne yapılmış basit bir aralıktır (1).

(1) MORDMANN, bugün Yedikule kapısı denilen yerin Bizans çağına ait olduğunu söyler ve «Büyük Altın Kapılar»a karşılık, bu kapının »Küçük Altın Kapı"ya eşit olduğunu belirtir. Ayrıca Anthemien (?) tuğla duvarları hizasında (gene tuğladan yapılma) ve onları birbirine bağlayan tuğla ark da bu Bizans menşeinin «reddedilmez» ispatını görür. Şöyle yazmaktadır: «Üstelik hemen üstünde mermerden Bizans kartali görülür. Bu alâmet, Türkler tarafından oraya konulmuş olamaz.» /Esquısse Topogaphique — Topoğrafik Taslak, S. 13). Kartalın varlığından çıkanlan sonuç değersizdir. Bugünkü şekliyle kapı, gayet tabii Türk yapısıdır. Yıkılmış arkın kemer taşları, duvarcılık tekniği ve ahu tablasına (alınlık) hakedilmiş «İbrahim Paşa» adı bunu ispat eder. Bu kapının birçok defa elden geçirilmiş olması muhtemeldir. Ama, şurası muhakkak ki, bu yerdeki geçit ancak Altım Kapı daki Bizans yolunun ortadan kaldırılmasıyla açıklanabilir. Yani Türk Hisarı inşa edildikten ve yolun istikameti değiştirildikten sonra yapılmıştır

Bizans eserlerinin kullanımında, incelenmesi gereken son bir önemli mesele kalıyor. Kuzeyde olsun Güneyde olsun, birleşme noktalarının herbirinde, Hisarın Türk surları ile Bizans surları arasında bir yan savunma kulesi var mıydı?

Bugün kuzeyde olan sekiz köşeli J kulesi 18. yüzyılda yeniden inşa edilmişti. Belkide, aşağı-yukarı aynı şekilde olan yıkık bir Bizans kulesinin yerine yapılmıştır. Güneyde K noktasında artık bir kule yoktur ama; toprak seviyesinde ilk hendeğin bulunduğu yerde halâ duvar yapısının şekilsiz kalıntıları farkediliyor. Oraya da poligonal, çok kenarlı bir Bizans kulesinin şekli çizilebilir. O da tıpkı kendinden önceki gibi Theodose II. surlarının yan kuleleri sistemine girmektedir. 1768 depreminde yıkılan bu kule yeniden yapılmamıştır.

Bu bilgilerin çıkarıldığı Melling'in III. plânşının yorumu Hisara YEDÎKULE (1) adını veren kulelerin hangi yedi kule olduğunu da açıkça ortaya koyuyor: «Bu, beş köşeli bir çeşit kaledir ve çok yüksek ve çok kaim bir duvarla çevrilidir; Evvelâ beş kulesi vardı, bugün dördü ayaktadır. Deniz kenarında olan beşinci kule 1768'de bir depremde yıkılmıştır. Theodose, Maxiıne'e karşı kazandığı zafer üzerine kara tarafına mermerden bir zafer abidesi inşa ettirmiş ve bunun

(1 TREUTTEL şe WURTZ tarafından Paris'te 1919'da yayınlanmış olan «Melling'in desenlerine göre Boğaziçi kıyılarında ve İstanbul'da pitoresk bir seyahat» adlı kitap S. 14 — 15.

dört köşeli iki kulesi de altıncı ve yedinci kuleleri teşkil etmiştir (1).

Ayrıca, yorumcu Ch. Lacretelie de Hisar'ın 19. yüzyılda teşkilâtlandırılması ve Devlet Hapisanesi olarak kullanılması hususunda da bir kaç ayrıntı ilâve eder **(2).**

(1) Bunu büyük Th6eodose'a değil de Théodos II.'ye izafe etmekte herkes anlaşmıştır.

(2) Garnizon, bir ağa, bir yardımcısı, altı subay ve elli askerden kurulmuştur. Askerler, küçük birer bahçesi de olan oniki kadar evde oturuyorlardı. Mahpuslar ağanın evinde otururlar ve sayıları çok artarsa askerlerin evlerinden de bir - ikisi kiralanmak zorunluğu ortaya çıkardı.

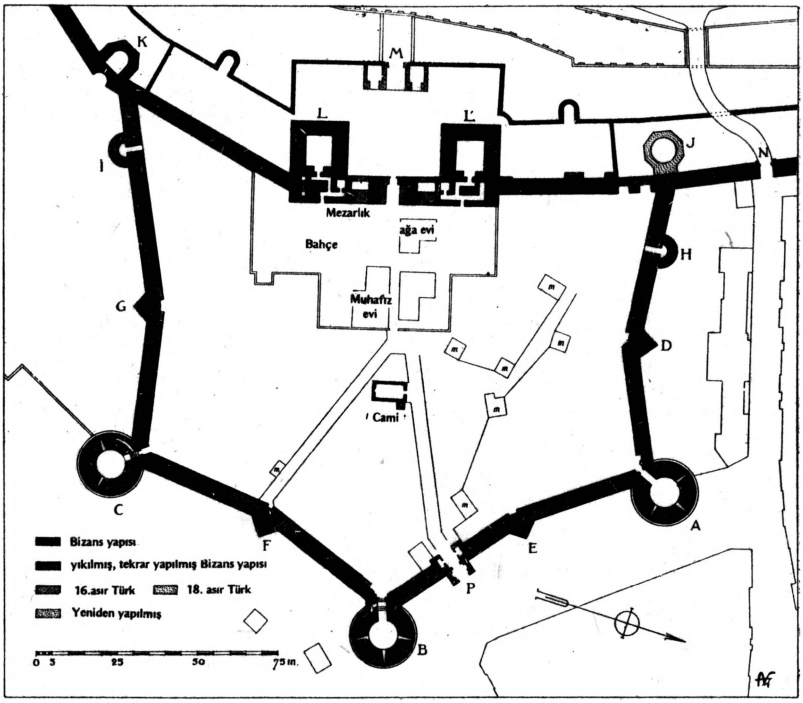

ŞEKİL 44 — Yedikule

TÜRK HİSARININ ÇİZİMİ

Böylece 1457'de, Altınkapı'ya kuzey ve güneyden en yakın bulunan poligonal kulelerin arasındaki Bizans surları Hisar'ın ilk elemanı olarak kullanıldı. İşte bu duvardan hareketle geometrik şekil çizildi ve Türk Hisarı surlarının çerçevesi belli oldu.

Bunu yukardaki şekilde açıkça göstermiş bulunmaktayım (şekil 45). Altınkapı'nın mihverine (xx1) diyelim. Kuzeybatıdaki çok kenarlı (J) kulesinin merkezi olan ( ) noktasından (xxl) mihverine (zzl) doğrusunu çizelim, (zzl)'in (xxl)'i kestği noktaya ***(P)*** diyelim. Yüksekliği (£B) olan ***£BW)*** yan eşkenar üçgen böylece ortaya çıkmış olur.

Şimdi de merkezi (w) ve yarı çapı (w£) olan bir daire çizelim, (yyl) eksenini de (xxl)'e dik olarak indirelim. Çevrenin altı eşit parçaya bölünmesi bize (a,b,c) noktalarının yerini belirtir. Bu dairenin çevresini 12 eşit parçaya bölmek suretiyle (d,e,f,g) geniş açılarının tepe noktalarını ve aynı zamanda (D,E,F,G) üçgen kulelerin yerlerini tespit etmiş oluruz.

Plânın ideal çizimi budur. Fakat bu çizim ile gerçekte Hisar'ın plânı biraz farklıdır. Hiç değilse kuzey ve güney cephelerde bu resimde gerçek çizim, noktalı çizgilerle, geometrik çizim ise tam çizgilerle gösterilmiştir. Çizimler arasındaki bu kaymanın, kuzey-

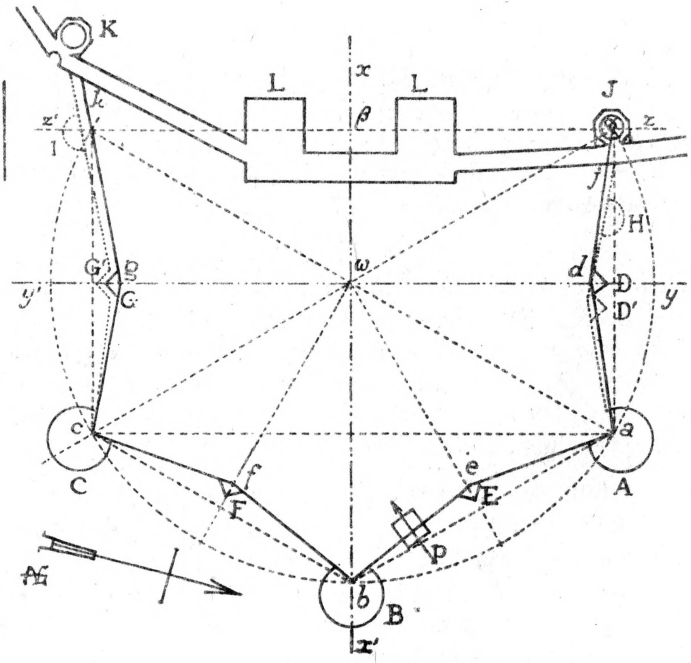

ŞEKİL 45 — Türk kalesinin plânı

deki (a j) ve güneydeki (c k) cephelerinin simetrik olmayışları yüzünden ileri geldiği açıkça görülüyor; Buna karşılık, birbirine eşit olan kuzeydoğu (a b) ve güneydoğu (b c) cephesinde surların konumu geometrik çizime tamamen uymaktadır. O halde, kabul etmek gerekir ki, kulelerin ve surların konumu, bir parşömen ya da herhangi bir düz satıh üzerine çizilen plân gereğince ve ona uygun olarak işaretlenmemiştir.

SURLARIN

NİTELİKLERİ

1. P e r d e h a t l a r ı (Surlar)

İstihkâmla ilgili perde hatları, genişliği beş metre ve yüksekliği de toprak seviyesinden on iki metre yükseklikte olan düşey çeperli bir duvardan teşekkül eder. Bu ölçüler surların çevresi boyunca çok önemsiz değişiklikler gösterir.

Devriye yolu dışa doğru 0,80 metre kalınlığında ve 2,20 metre yüksekliğinde mazgallı bir siper ile korunmaktadır. Bu mazgallı siperler çeşitli defalar tamir edilmiş, bir kısmı da yeniden yapılmıştır. İlk yapıldığı zaman bu mazgalların tepesini iki tarafa meyilli kiremit çatılar kaplıyordu.

Devriye yoluna, surlara dayalı dik merdivenler ile çıkılırdı. Bellibaşlı üç kulenin dahilî merdivenlerinden ise doğrudan doğruya zemine inilmektedir.

II. Kapı

Hisar'a şehir tarafından, tek kapıdan girilir. Bu kapı kuzeydoğu suruna açılan bir gediğe yapılmıştır. Duvarın iç ve dış kısımları çıkıntılarla desteklenmiştir. Giriş kapısının üstündeki yuvarlak arkın altına dörtgen şeklinde bir sundurma yapılmıştır. Bu, üstü kemer şeklinde eğilimli sundurma (şekil 46) üst terastan indirilen bir dikenli parmaklıkla kapanabiliyordu, (b) kapısı, iki takviye kirişi ile tutturulmuş beyzî bir kubbesi olan dörtgen şeklinde bir avluya açılıyordu. Bu iki kanatlı kubbeye nazaran simetrik olarak inşa edilmiş, gene kemerli birer tavanı bulunan d ve e avluları muhafız erlerinin barınağı olarak kullanılıyordu.

Avlunun üst kısımları kısmen yıkılmış, kısmen de tekrar elden geçirilmiştir. Bu üst kısımlarda pek yüksek olmayan üç kat bulunuyordu. Orta katın zemini devriye yolu ile aynı hizadaydı. İşte, aşağı salona buradaki merdivenden iniliyordu. Üst salona gerince, kuşkusuz oraya, duvara dayatılan tahta merdivenlerle çıkılıyordu. Bu salonun üstü çatı ile kapatılmış, çatının üstüne de kurşun kaplanmıştı. Kurşun kaplamalı bu çatıdan bugün eser kalmamışsa da eski gravürlerin hepsinde bu takke gibi çatıları görmek mümkündür.

Plânlar ve kesitler (şekil 46) çeşitli ayrıntıları gösteriyor. Keza plânda, içinde iki üst kat bulunduran kulenin nasıl kurulduğu da görülebiliyor. Bu kulenin önünde mazgallı bir korkulukla çevrili bir de balkon vardır. Dikenli parmaklığı indiren vinç belki de burada yahut bitişik salonda bulunuyordu.

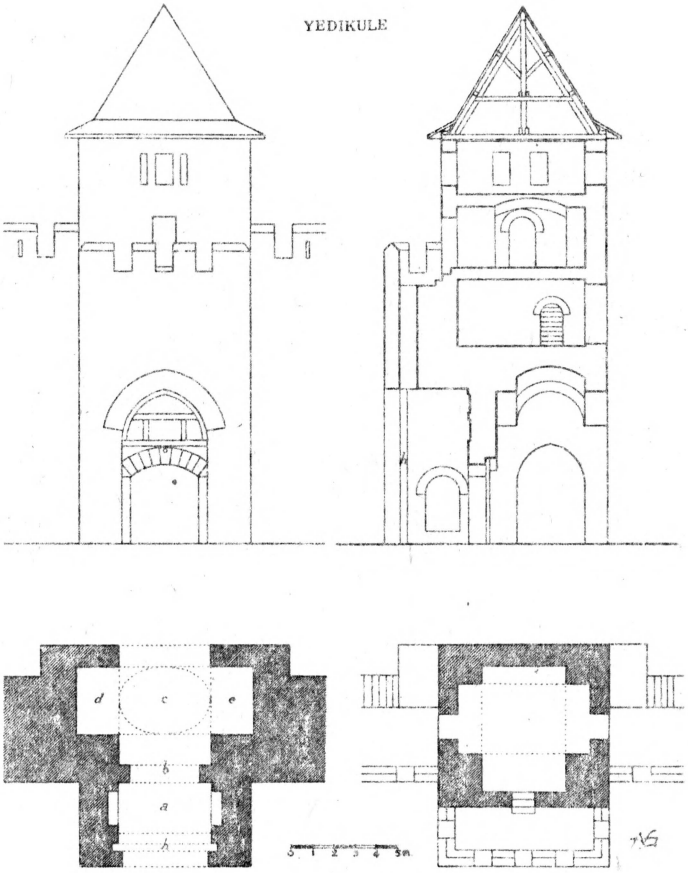

ŞEKİL 46 — Yedikule
Giriş kapısı

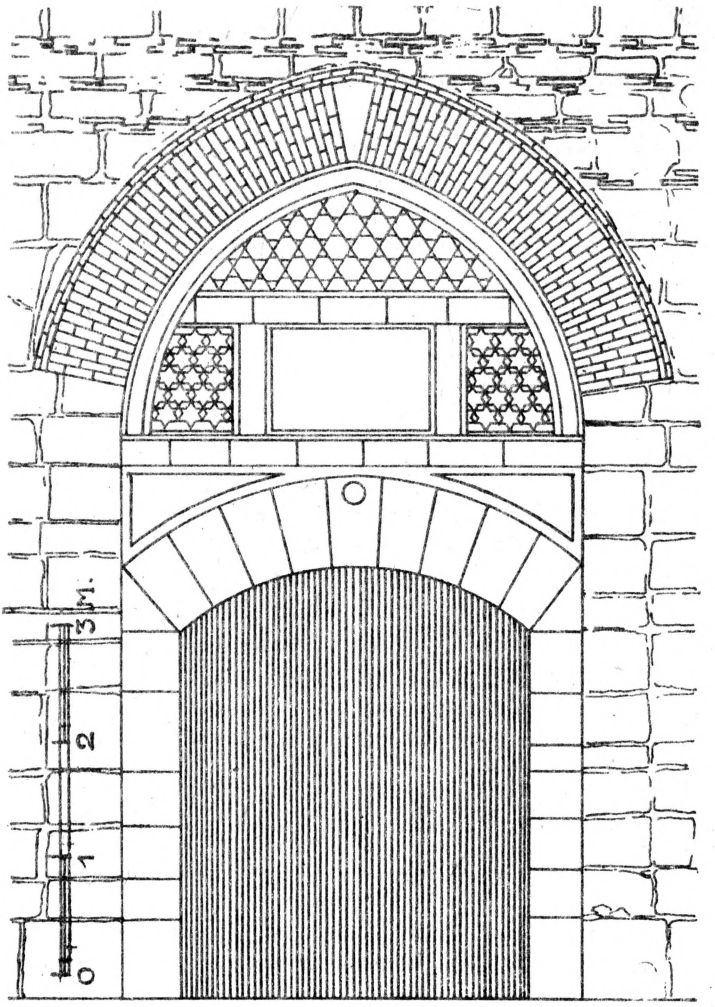

ŞEKİL 47 — Giriş kapısı - detay

Şekil (74) de kapının bütün ayrıntılarını veriyorum. Kapı boşluğu kemerinin üstünde bulunan dörtköşe kısım, şüphesiz kitâbe konmaya mahsus bir yerdi. Ne var ki. bu kitâbe hiçbir vakit buraya kazınmamıştır. Bu kitâbe yerinin etrafındaki panolar yıldız motifleri ile süslenmiştir. Taşın arasına geçirilmiş pişmiş toprak-tan şekiller bu süsleri zenginleştirir.

III. Kuleler

Yedikule'deki Türk kulelerinin bir özelliği de, plânları ve eb'adları ne olursa olsun, devriye yollarını kesintiye uğratmamalarıdır. Bu bakımdan, müstakil devriye yolları ihtiva eden ve beş yıl önce inşa edilmiş olan Rumelihisarı kulelerinden ayrılır. Zaten, Yedikule'nin üç esas kulesi, Rumelihisarı'nın, kumanda mevkii devriye yolundan çok daha yüksek bir yerinde bulunan A,B,C kulelerinden çap bakımından da küçüktür.

Üçgen Şeklindeki Kuleler: F,G.H,I) — Bu masif kuleler, kenarları altışar metre olan bir ikizkenar üçgen prizması şeklindedir ve dik açılı sivri tarafı dışa doğrudur. Son plâtformu (düzlüğü), devriye yolundan üç metre yüksekliktedir. O düzlüğe, kulenin surlara yapışan kenarına uzatılan bir merdivenle çıkılırdı.

Silindir Kuleler: D, E Şekil 48) Biribirinin tıpatıp benzeri olan bu silindir kuleler, Bizans surlarının en yakın iki kanat savunmasını teşkil eder.

Üçgen şeklindeki kulelerden pek farklı olmayan ikinci derece rol oynarlar.

Yarım daire şeklindeki en üst balkonu, devriye yolundan 3,20 metre yüksekliktedir. Oradan devriye yoluna, kulenin sura yaslanan düz duvarına dayatılan

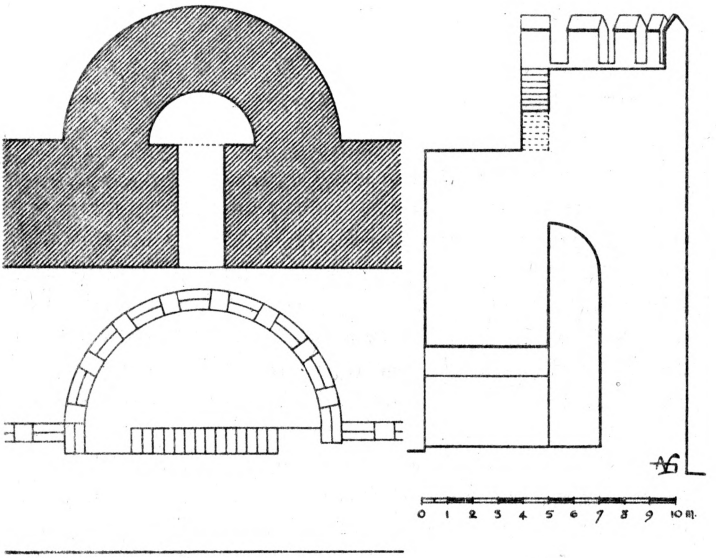

ŞEKİL 48 — Silindir şeklinde kuleler (D ve E)

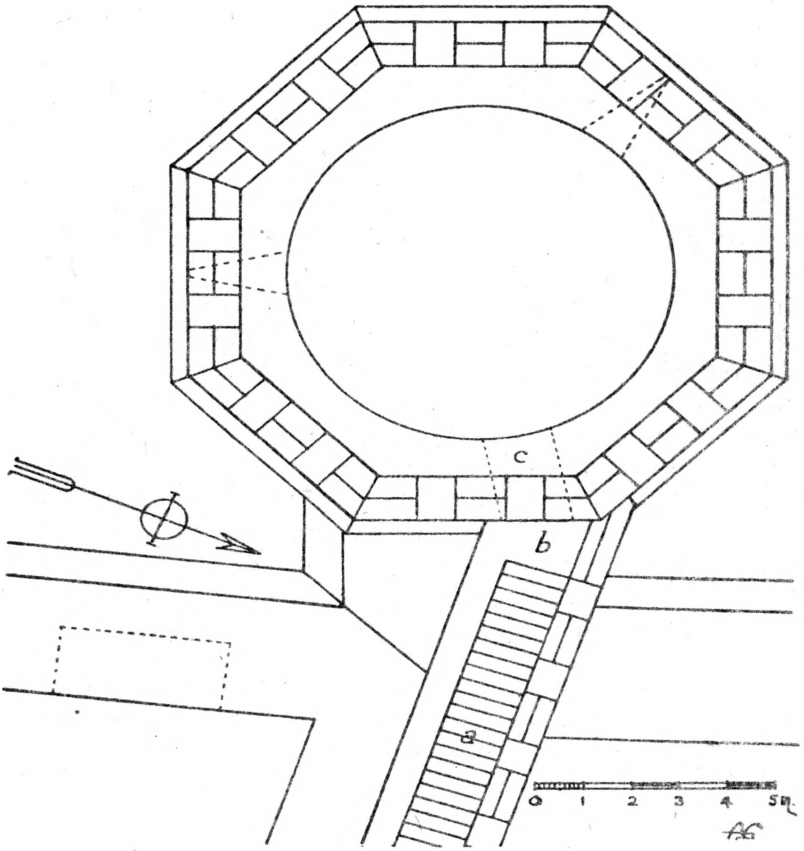

ŞEKİL 49 — Sekiz köşeli kule (J)

bir merdivenle inilir. Gene yarım çember şeklindeki iç avlu, sura oyulmuş kemerli bir kapı ile Hisar'ın zeminine açılır. Yarım bir kubbe ile örtülü bu avlunun, kulenin üst kısımları veya bitişik devriye yolu ile direkt bir bağlantısı yoktur.

Sekiz kenarlı kuIe, J (şekil 49) — Yarı çapı 6,50 metre oian bir daire içine çizilmiş, çok muntazam bir sekiz kenarlı poligon şeklindedir. İçine sekiz metre çapında silindir şeklinde bir boşluk oturtulmuştur. Bugün yıkılmış olan kirişlerle tutturulmuş üstüste katlara ayrılmıştı. En üst katı mazgallı bir devriye yoluna açılmaktadır. Bu yol, Hisar'ın esas devriye yolundan 7,50 metre yüksekliktedir. Kulenin tepesine dik bir (a) merdiveni ile çıkılır. Merdivenin nihayetinde (b) sahanlığı bulunur ve oradan (c) kapısı vasıtasıyla son kattan bir öncesine ulaşılır. Burada alt katlara ve zirvedeki devriye yoluna ulaşan başka merdivenler vardır.

Bugünkü haliyle kulenin yapım tarihi büyük kısmı ile 18. yüzyıla aittir. Belirtildiğine göre, yapımı I. Mahmud zamanında başlamış, III. Osman devrinde tamamlanmıştır (1754—1755). Bu tarih (hicrî 1168) kulenin tepesine doğru, prizmanın dış duvarının cidarın, daki mermer bir plâkaya yazılmıştır. Kitabede aynı zamanda şu kelimeler de okunur: «Mâşâllâhı ta'âlâ — Yüce Tanrının izniyle». Emin olunan bir husus da şudur: 18. yüzyıla ait bu kule, Bizans devrine ait olup da yıkılmış bulunan bir başka kulenin yerine yapılmıştır.

Bu yeni kulenin sivri külâh gibi, kurşunla kaplı bir çatısı vardı. Fakat 19. yüzyılda yıkılıp gitti. Daha

ilerde göstereceğim gibi, Hisar yapılırken eski kulenin de aynen buna benzer bir çatısı bulunuyordu.

Üç kule, Â,B,€ (şekil 50-60) — Bu kulelerden A ve C silindir, B ise prizma şeklindedir. Ama, her üçü de eşit kitleler halinde olup iç teşkilâtı birbirinden farklı da olsa, aynı prensiplerle yapılmıştır. Hepsinde de kale duvarlarının kalınlığı beş metreye ulaşır ve merkezde 9-9,50 metre arasında silindir bir boşluk bulunur. Bu boşlukta vaktiyle kirişlerle tutturulmuş çeşitli katlar varmış. Her nekadar bunlar şimdi yıkılıp gitmişse de hâlâ iç duvarlar boyunca putrellerin, kirişlerin yerleştirildiği oyuklar ve belli başlı parçaları tutan çıkıntılar görülmektedir (pl. XXXII, 3).

Çeşitli kesitlerin gösterdiği gibi, her kulede bulunan alt kat zeminleri, Hisar'ın zemininden biraz daha alçaktır. Kulelere oyuk şeklinde açılmış bir kapıdan girilir ve bu kapılar kemerli bir geçide açılır (Pî. XXII, 2). Çeşitli düzenlere ayrılan bu geçitten meyilli yollar veya merdivenlerle katlara ve surların devriye yoluna çıkılır.

Bugün kulelerin üçünün de tepeleri yıkılmış olup duvarların üst kısımları da yıkılmak üzeredir. Fakat çok eski bir belge ve gravür iyi kötü bize çatıları hakkında bilgi vermektedir (1). Her kule silindir bir kasnak şeklinde son buluyor, tıpkı Rumelihisar'ın ana kulelerinde olduğu gibi, esas kulenin üstüne bir duvarcılık örneği olarak oturtuluyordu. Ve gene Rumelihisarı'nda olduğu gibi, bu son kasnak etrafında halka

(1) ilerideki 52, 55 ve 60 numaralı şekillere bakınız.

biçiminde bir geçit bulunuyordu. Tepedeki kasnak da külâh biçiminde, sivri bir damla örtülmüştü. Bu dam, tavan kirişlerine çengellerle tutturulmuştu Çatının tümü kurşun levhalarla kaplanmıştı (1).

A,B,C kulelerinin herbirinin özellikleri işte bunlardır. Herbiri için çizdiğim plân ve kesitler ile bunlara eklediğim açıklamalar, özel konumlarına ait ayrıntılı bilgiler verebilir kanaatindeyim (şekil 50-60).

(1) Yerinde yapılan incelemeler, gerçeğe yakın gravürleri doğruluyor. Ne var ki, kaba tamirler ve olden geçirmeler, duvarların tepeye doğnı olan kısımlarında, eski şekle ait ayrıntılı bir çizimi imkânsız kılıyor Kulelerin üstünde, külâh biçimindeki damdan önce birer kubbe bulu nuşu C kulesi için muhakkak da '.şekil 60), A ve B kuleleri için şüpheh kalıyor. (Şekil 51' — 55).

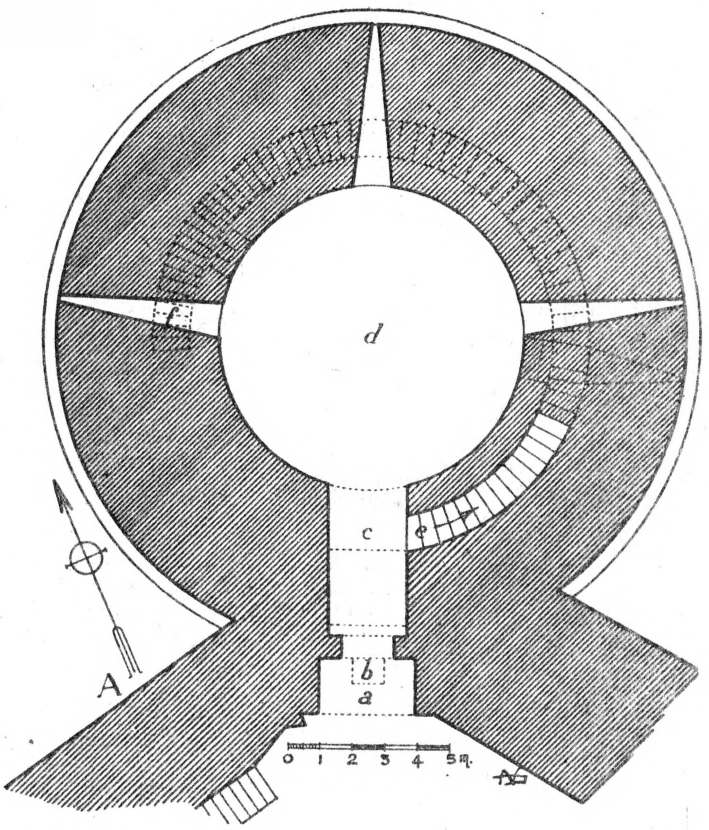

ŞEKİL 50 — YEDIKULE
A kulesi
(Alt kat)
a) Kemer, b) Mazgal'ın kesiti, c) Kemerli geçit, d) Orta salon, e, f) Birinci, ikinci ve üçüncü katlara çıkan helezoni merdiven

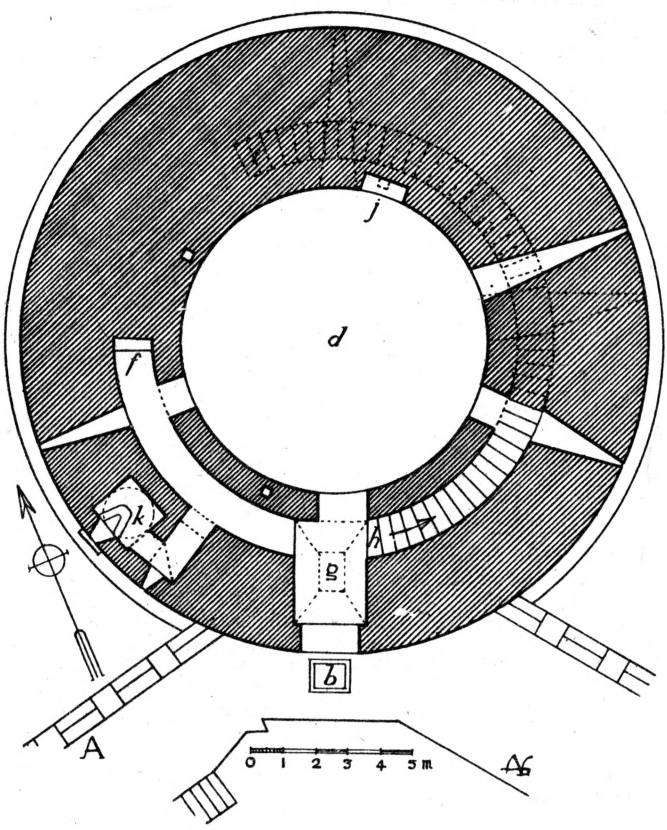

ŞEKİL 51 — Üçüncü kat: b) Mazgal ağzı, d) Orta salon, f) Alt kattan çıkan merdiven başı, g) Kemerli salon, h, i) Dördüncü katla halka şeklindeki galeriyi bağlayan merdiven, j) Havalandırma bacası, k) Helâ

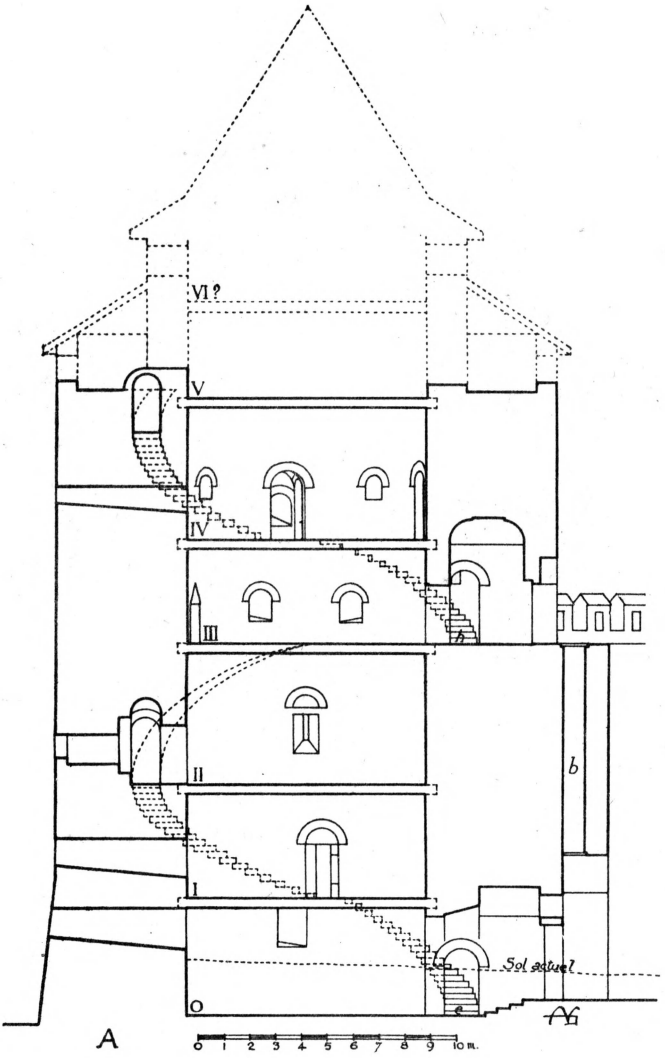

ŞEKİL 52 — YEDİKULE
A kulesi
(Kesit)
o) Mazgal, e) Birinci, ikinci ve üçüncü katları bağlayan merdiven, h) Dördüncü ve beşinci katları birleştiren merdiven

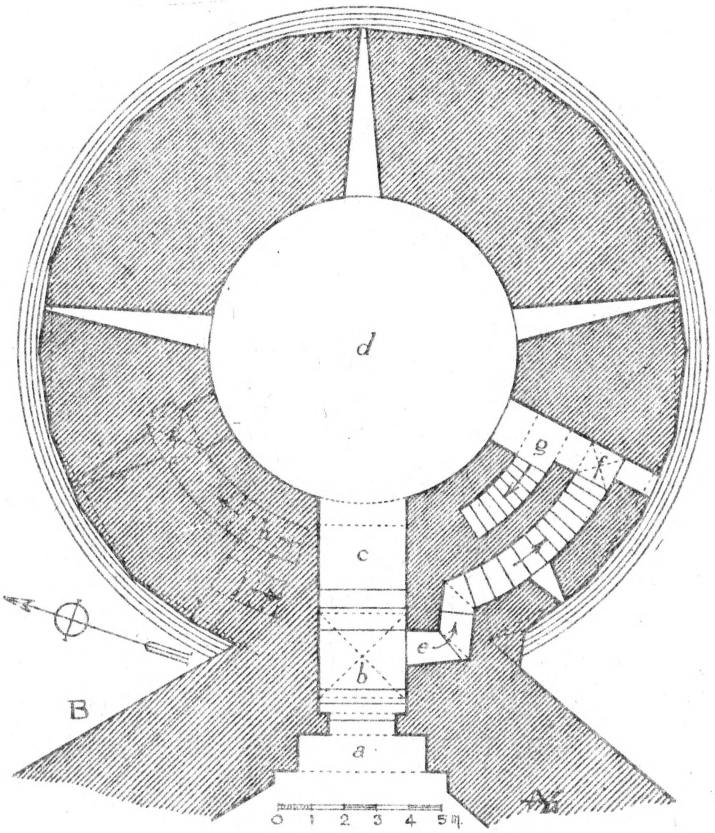

ŞEKİL 53 — YEDİKULE

B kulesi
(Alt kat)
a) Kemer, b, c) Geçit d) Orta salon, e, f) Birinci kata çıkan merdivenin sahanlığı, g, h, i) İkinci kata çıkan merdivenin sahanlığı, j) Üçüncü kata çıkan merdivenin sahanlığı

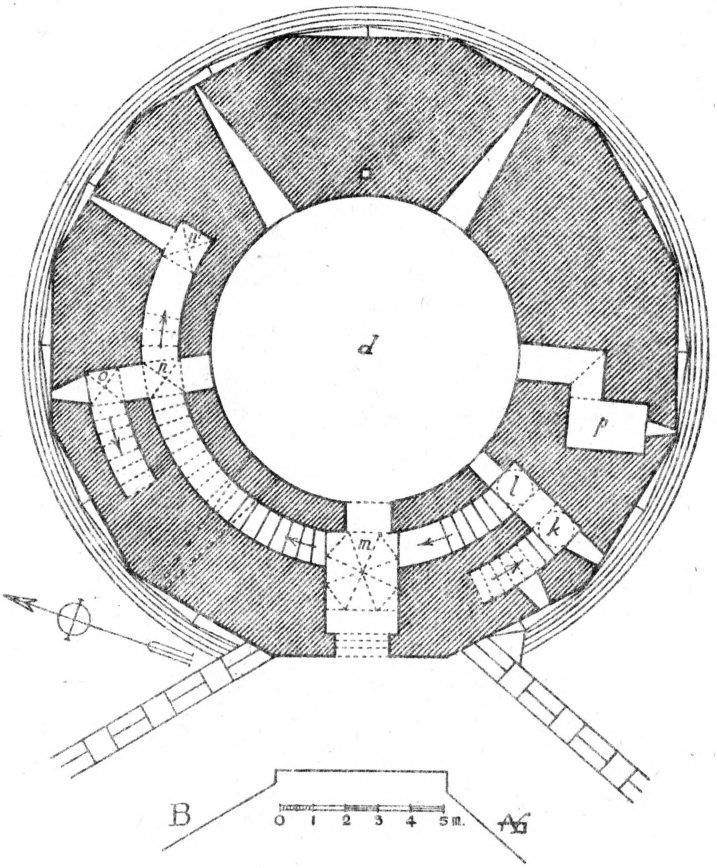

ŞEKİL 54 — Üçüncü kat : k) Merdivenin üçüncü kata varış sahanlığı, l) Merdivenin dördüncü kata çıkış sahanlığı, m) Kemerli salon, m, n, n) Dördüncü kat sahanlığının devamı, o) Altıncı kat merdivenin alt sahanlığı, p) Gözetleme yeri veya helâ

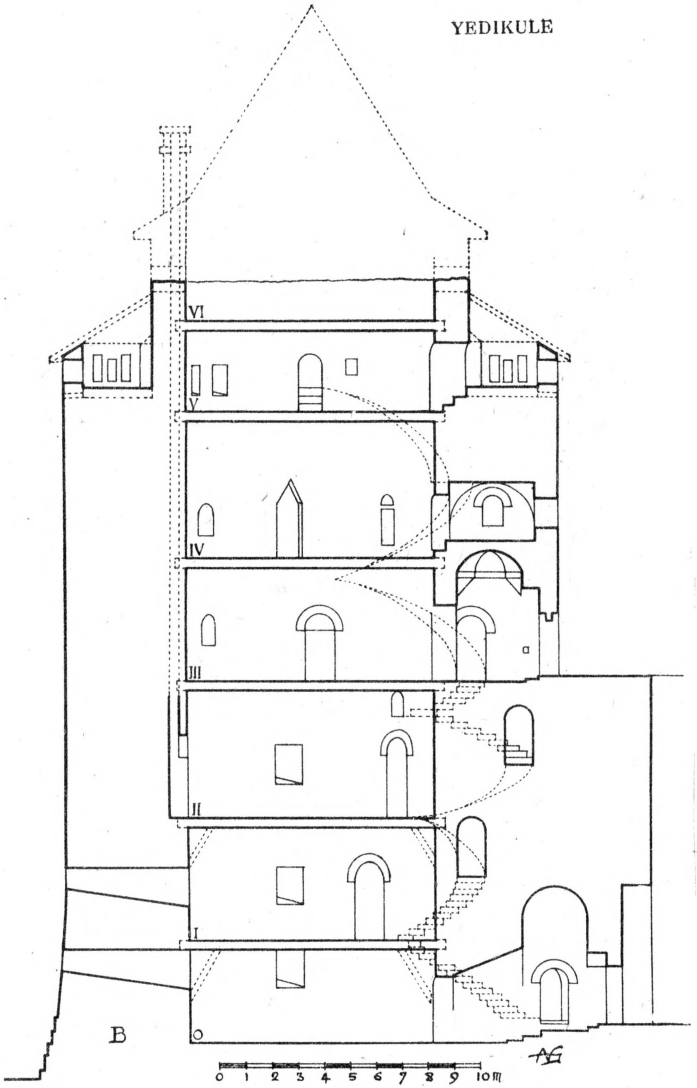

ŞEKİL 55 — Kesit

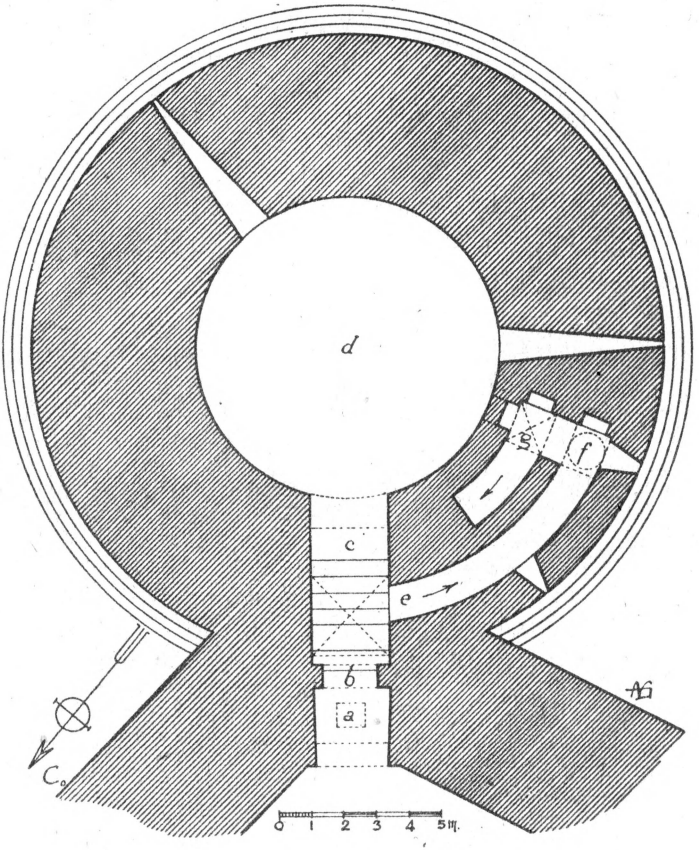

ŞEKİL 56 — YEDİKULE
C kulesi
(Alt kat)
a) Kemer ve mazgal, b) Kapı, c) Kemerli geçit, d), Orta salon, e, f, g) Rampa.

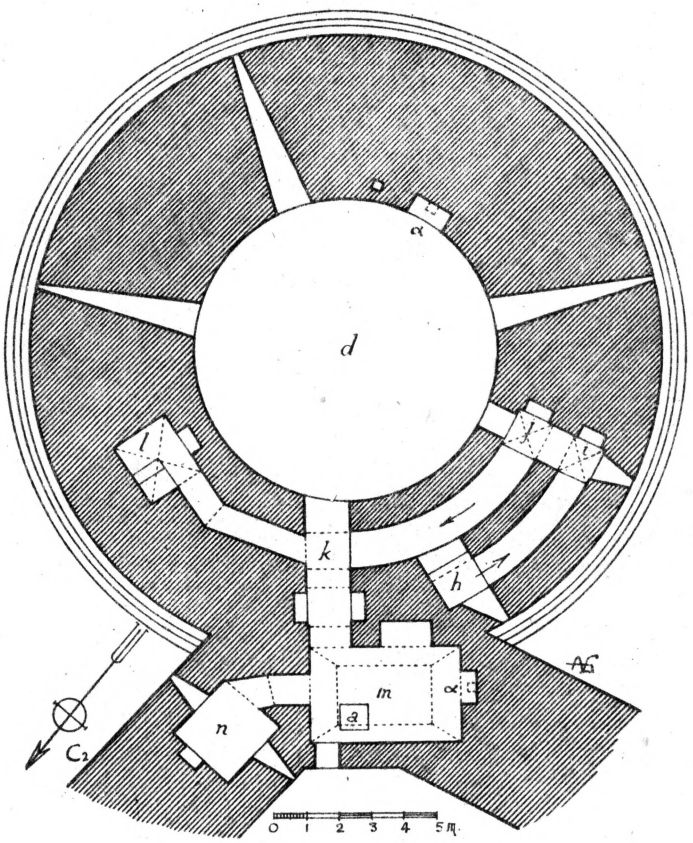

ŞEKIL 57 — İkinci kat : a) Mazgal ağzı, d) Orta salon, h, i, j, k) Rampa, l, m, n) Kemerli salonlar, x, x) Ocaklar

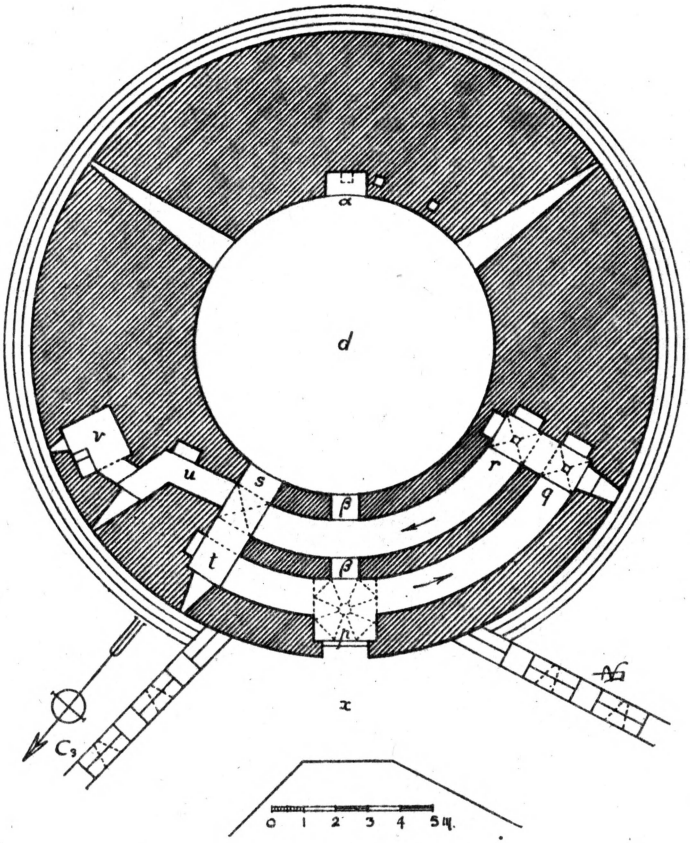

ŞEKİL 58 — YEDİKULE
C kulesi
(Üçüncü kat)
d) Orta salon, p) Devriye giriş kapısı, q, r) Rampa, s) Orta salona giriş kapısı, u) Geçit, v) Kemerli salon, x) Ocak

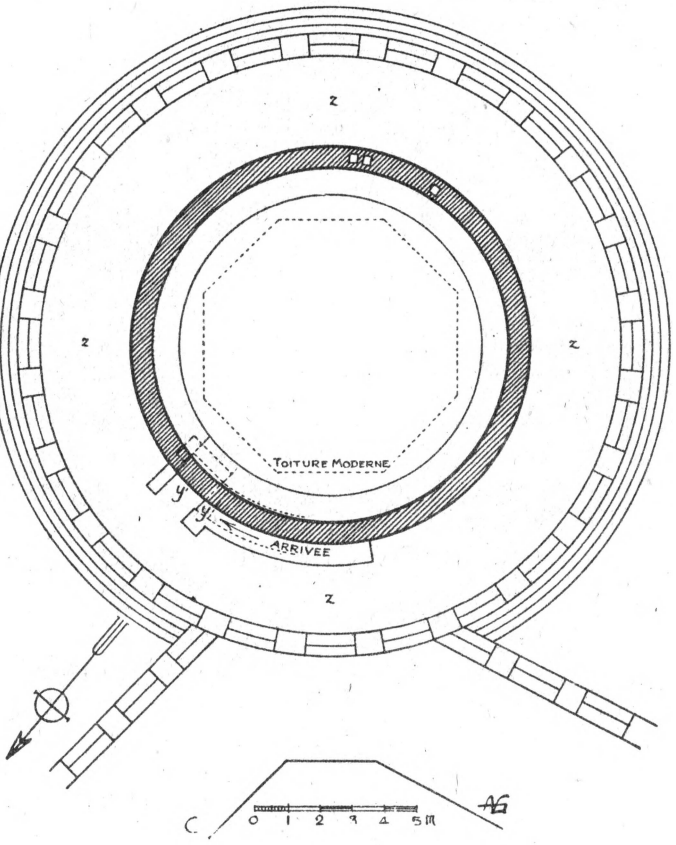

ŞEKİL 59 — Beşinci kat hizasında kesit
g) Z galerisine çıkan Y merdiveninin eşiği

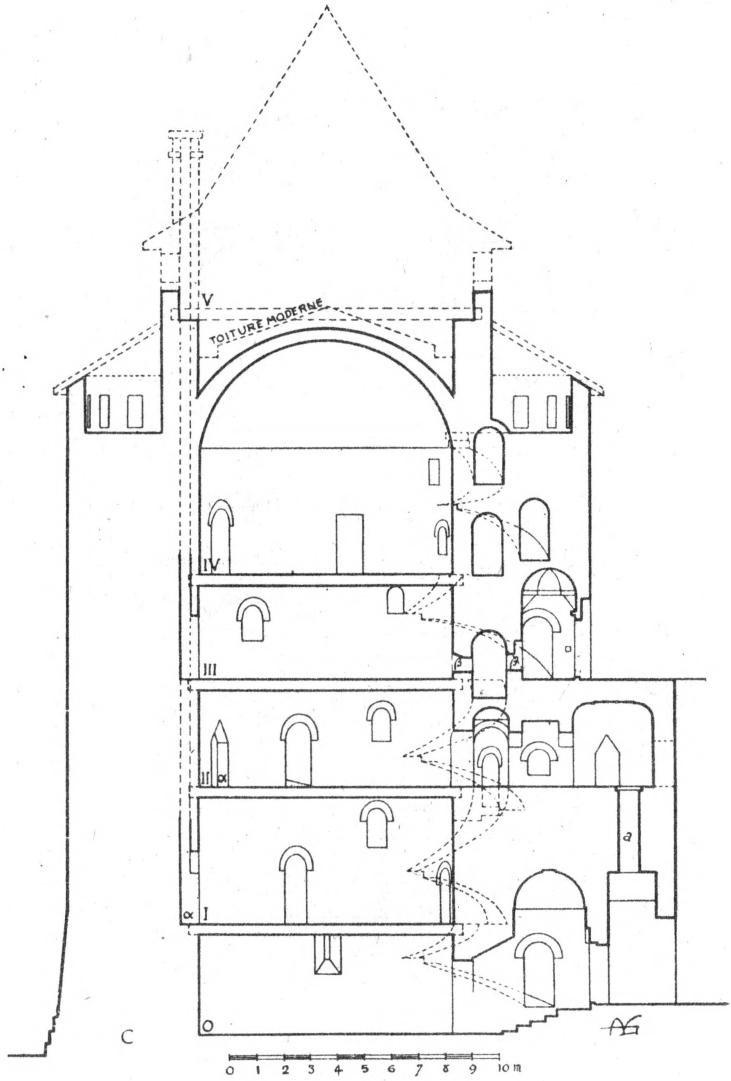

Fig. 60. —

ŞEKİL 60 — YEDİKULE
C kulesi
(Kesit)

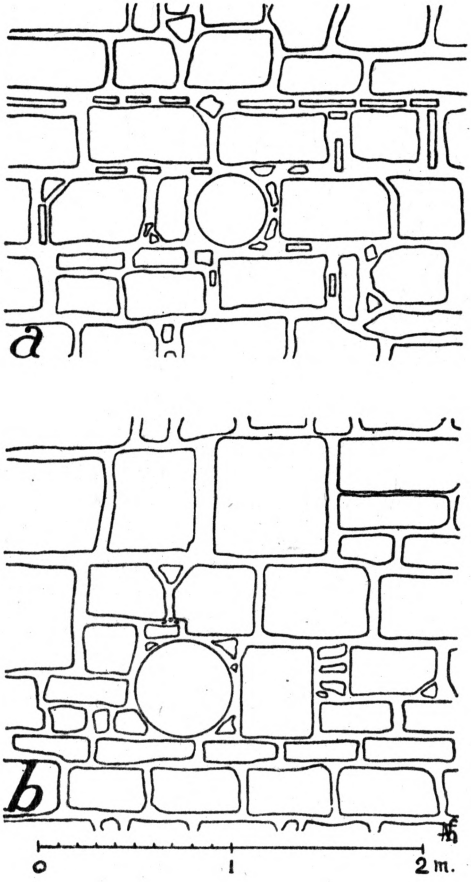

ŞEKÎL 61 —

Y A P I M
(İnşaat)

Yedikule'nin batı cephesini teşkil eden Bizans eserleri —Altınkapı, surlar ve kuleler— çeşitli çağlarda türlü tamirat görmüş, birçok defa elden geçirilmiştir. Altın-kapı'ya yapılan pek belli Türk müdahalesi aynı şekilde kapıya bitişik surlarda da görülmektedir. Zira bunların yanısıra uzanan asıl Bizans satıhları ile mukayese edilince bu husus pek kolay beliriyor Bizans eserlerinde tuğla temel taşları beş kat olarak üst üste konulmuş, her bir blok 1,10 metre yüksekliğinde moloz taşı panolarıyla pekiştirilmiştir. Tuğlaların ölçüsü 37x37x4 santimetre ve iki tuğla arası 5 santimetre kalınlıktadır. Moloz taşları dizisinin yüksekliği ise 20 santim, eklerin kalınlığı da 2 santimdir.

Türk duvarları ise farklı bir teknik gösterir. Şekil 61'deki iki krokiden (a) krokisi surların dış duvarlarının cidarını, (b) krokisi ise iç duvarların cidarını göstermektedir. Her ikisi de aşağı yukarı birbirine benzemekte olup, çeşitli çıkıntılar, esas ve tâli kuleler, silindir veya prizma şeklinde kuleler hep aynı şekilde inşa edilmişlerdir. Hepsinde de işin kolayına ve çabuklaştırıcı tarafına kaçıldığı görülüyor. Birbirine eşit olmayan, rasgele moloz taşları, bir sıranın ufkiliğini (yataylığını) sağlamak üzere veya araboşlukları

doldurmaya mahsus tuğla parçaları ile birlikte rasgele yığılmıştır. Kullanılan malzeme de çeşitlidir. Kırık mermer parçalarından tutun da, bağlama taşı olarak sütun gövdelerine kadar her çeşit kırık dökükten, harâbe artığından yararlanılmıştır. Baştan savma görünüşüne rağmen bu inşaat tarzı Rumelihisar'a kıyasla daha sağlamdır ve Yedikule surları genellikle deprem lere iyi dayanmıştır.

Kemerler ve tonozlar genellikle tuğladan yapılmıştır. En büyükleri 36x36x5 santimetre, en küçükleri ise 23x23x3,50 santimetredir. Kemerler ve tonozlar çeşitli şekillerdedir: Yarım daire şeklinde, yay şeklinde, az eğilimli, geniş eğilimli, irili ufaklı perde kemerler, tam kubbeli, tavanlı tavansız, yarım kubbeli, beşik şeklinde, çardak şeklinde, tünel şeklinde tonozlar. Meyilleri ve merdivenleri örten tonozlar hiçbir kubbeye ihtiyaç göstermeden, tünel gibi uzanırlar. Çok kenarlı büyük kulede (A), her sahanlığın tavanındaki kubbeler çeşitli tiplerde inşa edilmiştir: Bazıları tonoz bingilerine (pandantiflerine) oturtulmuştur; bazıları da köşegenli eklerle parçalara ayrılmıştır. Aynı kulede ilk kattaki giriş sahanlığının tonozu sivri bir kemer meydana getirmek üzere haç şeklinde kesismiştir. Bazı yerlerde de bu kesişen tonozlar külâh şeklinde bir bezek (süs) göbeği etrafında birleşirler.

Ahşap elemanlarından hiçbirisi zamanımıza kadar kalmamıştır. Şurası muhakak ki, mesnet aralıklarına bakacak olursak, dörtgen şeklindeki tavan kirişleri, ağır kurşun kaplamalı tavan külahını çekebilecek güçteydi. Hâlâ görülebilen geçme yerlerine, kalas parçalarına, kiriş kalıntılarına, bağlama yerlerine, desteklere

bakılacak, olursa, bu çatıların Rumelihisarı'ndaki yedi-köşeli (A) kulesinde hâlâ duran çatıya pek benzediğini çıkarabiliriz (şekil 27-28)

İnşaat yerinin teşkilâtı hakkında Critoboulos bize ilgi çekici bir ayrıntı anlatır. Mehmet II'nin Altınkapı yanında bir Hisar inşa etmeye karar verdiğini söyledikten sonra şunları ekler: «Gösterilen işler konusun, da, esirlerin geri alınmasında, gerekli ücretlerin ödenmesinde, para basmada iki taraf arasında karşılıklı anlaşmaya varılmıştır». Ve Sultan'ın methedicisi (dal. kavuğu) Hükümdar Fatih'in Grek'lere karşı, hem yardımsever hem de siyasî tutumunun ne olduğunu açıklar (1).

Bu bölümden anlaşıldığına göre, Yedikule çeşitli ülkelerden gelen işçiler tarafından inşa edilmiştir. Daha öncede plânının çiziminde batı uygarlığının tesirini göstermiştim. Belkide bu inşaatlarda bazı esir ustalar veya batıdan gelme din değiştirmiş hıristiyanlar kullanılmışsa da bu tesir pekâlâ, İstanbul'un fethinde kullanılan o koca topları döken şu Orban ya da Ürben gibi, bu işerde uzman olan bazı yabancı menşelilerin müdahalesiyle de açıklanabilir. Her ne ise, bu tesir pek büyük, önemli ve devamlı değildir. İnşaatta yev-

(ı) Critoboulos, His. Tarih, 11, 1; aynı basim, S. 106

miye ile kullanılan Grek'lere gelince, bunlar harp esirleriydi ve yevmiye ile çalışırlardı. Çoğu da ırgat ve duvarcı çırağı idi. Rolleri ve sayıları ne olursa olsun, inşaatın yöneticiliği, ustaları esnaf loncasına bağlı Türkler ve din değiştirmiş Grek'lerdi. Burada, Bizans mimarisinde bulunmayan perde kemerler ile omurgalı kemerlerin duvarcılık ustalığında kullanılışı. Rumelihisarı'ndakinden daha açık seçik görülür. Bu tip doğu kemerleri yalnız Türkler tarafından, Yüzyıllarca önce fethedilmiş olan Edime (Andrinople) bölgesinden gelen ustalar yahut Anadolu atölyelerinde eğitim görmüş kalfalar tarafından yapılabilir. Böylece, İstanbul'un en eski Türk inşaatında bir çeşit hiyerarşi göze çarpar ki, bu sıralamada birinciliği Türk Abidecilik geleneği alır.

PLÂNDA HİSARIN İLK

KONUMUNUN ÇİZİMİ

Bu perspektifte, Hisar ın ilk halini belirtmeyi ve tespit etmeyi hedef aldım. Bu, aynı elemanları gösteren şekil 44'deki plânla kıyaslanabilir.

Türk Hisarı, surları, kapısı, kuleleriyle beraber ve gerçek haliye resmedilmiştir. P kapısının ve A,B,C esas kulelerinin bugün meydanda olmayan dam kısımları, eski gravürlere tıpatıp eş olarak çizilmiştir. Sadece, Bizans Hisarı'na ait kulelerin başlıkları, bir yandan J ve K kulelerinin, öte yandan Altınkapı'nın iki yanındaki dikmelerin başlıklarından parçalar kalmıştır.

Pouquevilie'nin söylediklerine inanılırsa, 18. yüzyılda yeniden yapılan J kulesinin 19. yüzyıl başında hâlâ mızraklı külâh başlığı duruyordu. Yaygın bir söylentiye göre de, Türkler bu yerde yükselen çok kenarlı Bizans kulesinden 15. yüzyıldan itibaren yararlanmışlardır. Beriki duvarlarının üst kısımlarını biraz değiştirmişler ama, benzerliğe bakılırsa, öteki kulelere yaptıkarı gibi bu kuleye de kurşun kaplı sivri ahşap bir çatı oturtmuşlardır. Bugün/hendek seviyesinde sadece belli belirrsiz kalıntılar görülen K kulesi için de aynı şeyler söylenebilir.

Geriye, üstüne pavyon şeklinde oturttuğum, Altınkapı'nın iki yanındaki dikme pilonlar kalmaktadır.

İlk şeklinde, bu Bizans dikmelerinin üstü terasla örtülüydü. Bunlar, Pouqueville'in perspektifinde gösterilen teraslardır. Bununla birlikte, eski gravürlere bakılırsa, Hisar'a adını veren yedi kuleden birçoğu sivri

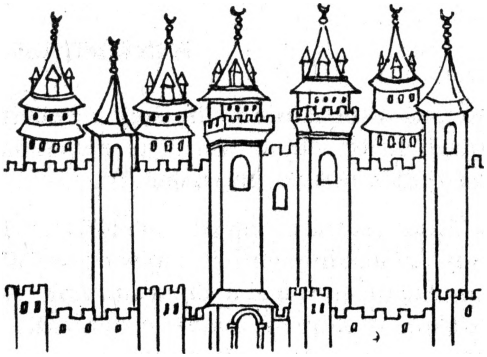

ŞEKİL 62 — Schweigger'e göre Yedikule

külah şeklinde bir çatı ile örtülü olarak görülür. Bu Yedikule hakkında hiçbir kuşkunun su götürmeyeceğini hatırlatalım. Bunlar: l— Ana kuleler A,B,C, 2— İki adet J ve K kulesi, 3— Altınkapı'nın iki yanında bulunan (pilonlar),dır. Schweigger'in gravürüne (1) (şekil (62) ve Silâhi el Matraki'nin el yazmasına (şekil 63)

(1) Schweigger, Eine newe Reyszbeschreibung ausz Teutschland nach Constantinopel und Jerusalem — Almanya'dan İstanbul'a ve Jerusalem'e kadar uzanan yeni bir gezi yazısı. H. Högg, Türkonburgen — Türk hi sarları. Şek. 05

bakalım (1). Bu gravürlerin her ikisi de 16. yüzyıla aittir. Her ikisinde de yedi kule külâh veya pramit şeklinde çatılı olarak gösterilmiştir. Keza hepsinde kulenin üstünde bilezik gibi duran çatı kasnakları vardır.

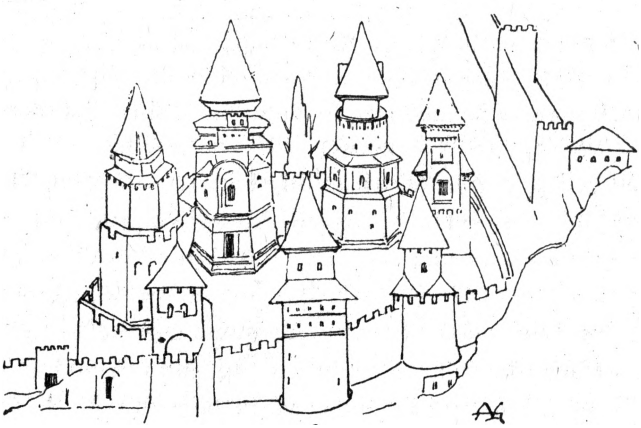

şEKIL 63 — Matrakçı Nasuh'a göre Yedikule

Bizim plânımızı bu belgeler doğrular (2). Kuskusuz bunlar gerçektir ve Altınkapı'nm iki kulesi, Türk fethinden önce de sonra da teraslarla örtülüydü.

(1) İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan (Yıldız, Tarihh'te, Yedikule, İstanbul'un genel görünümünde yer alır. Ne var ki, Yedikule'nin çizildiği sahifenin sağ alt köşesi yırtılmıştır. Bununla birlikte eserin aslında, minyatürün bütün detayları görülmektedir. Bu, eser ve ilimleri hakkında Syria isimli etüdümüze bakınız. IX, 1928, S. 328. La vue de İstanbul — İstanbul'un görünümü, plân LXXV'de yeniden çizilmiştir.

(2) Bu gravürler tabii acemice çizilmiştir ama, Hisar'ın doğrudan doğ ruya incelenmesine şahitlik ederler. Yedikule'nin öteki görüntüleri Halil Ethem'in plâketlerinden alınmıştır. (Yedikulehisarı, şekil 26 — 35).

Hisar'ın içi bugün otlarla kaplıdır ve birkaç ağaç demeti bulunmaktadır. Bir Caminin tuğladan minaresi ve otlar arasında kalmış birkaç yıkıntı, 19. yüzyılda kaybolup giden eski eserlerden kalan görüntülerdir. Bize. Hisar'ın 18. yüzyıl sonlarına doğru iç düzenine ait bilgiler vermektedir. Kaba hatlarla da olsa, o devirde Hisar hâlâ ilk halini korumaktaydı. Hisar'ın dış kapısından, top gülleleriyle dolu bir yolla, Altınkapı ve Kuleleri boyunca gelişen dörtgen şeklinde bir boşluğa açılan başka kapıya gidiliyordu (1). 18 ayak yüksekliğinde bir duvarla çevrili bu avluda, ağanın evi, rehin olarak tutulan esirlerin binaları, dördüncü Murad'ın adamı Deli Hüseyin Paşa'nın da gömülü olduğu bir mezarlık vardı. îki avlu arasında nöbetçiler binası, ortada da cami yer almıştı. Bu cami Mehmed II. tarafından yaptırılmış, daha sonra buna bir de ilkokul

İçlerinden bazıları 1574 de bir Venedik gravüründen alındığı gibi hayâl mahsulüdür (şekil 38). Keza W. Dılıch'in resimleri de (şekil 30 ve 31) gerçekten çok uzaktır. Ama, Piri Reis'in albümündeki resimler ile (şekil 27) Topkapı Kütüphanesindeki Hünername'de bulunan resimler, acemice çizilmiş de olsa, daha doğru ve Silâhî el-Matrakı'nin desenlerine yakındır (şekil 29). Çağdaş resimlere gelince, çatılarının bir kısmının kaybolduğu devirlere ait olup. Hisar'ın bütününü vermekten de uzaktır Melıng'in gravürü (Voyages Pittoresque, pl. 3) Yedikule'nin denizden görünümünü verir ve ilk plânda görülen kale bedenleri kuleleri kısmen maskeler. Bununla birlikte giriş kapısının pavyon şeklindeki çatısı ile iki ana kulenin külâh şeklindeki çatıları. J kulesinin piramit çatısı gene de belli olmaktadır. Dukett'inki gibi daha yeni desenlerin (Halil Et hem, şekil 35) hiçbir belgesel değeri yoktur.

(O Dörtgen şeklindeki, avlu dediğimiz surlar arasında kalan bu boşluk bir Bizans eseri olamaz mı? Pek bilinen bir düzeni takip edersek antik kapılar benzeri duvarlarla şehire doğru ilerler. Özellikle (Vogaues archeol dans la Tuıquie orientale — Doğu Türkiye'de arkeolojik gezintiler, S I29)'daki Amida kapıları gibi.

eklenmişti (1). İç sur da Hisar'ın inşası ile aynı tarihi taşır. Dizdarın evi ile cephaneliği ayırıyordu. İki meydan arasında kalan dağınık binalara gelince, Rumelihisarı'nda olduğu gibi başlangıçta Hisar'ın korunması ile görevli askerî birliğe aitti. Bu basit yapılar, yüzyıllar boyunca yakılıp yeniden yapılmıştır: Birkaçını resmettim ise de 15. yüzyılda bunların sayısı muhtemelen daha çoktu.

(1) Tek minareli, dörtköşe cami, Ayasofya'ya ba£lı bir vakıfla yönetilîyordu. İlkokul, Kızlarağası Beşir Ağa tarafından kurulmuştur (Hadifcat-ü' Cevami, I, S. 222).

T A R İ H

İstanbul'un alınışından sonra Fatih Sultan Mehmed surların tamirini emredip Edirne'ye gitti. Birkaç yıl boyunca, kâh bu şehirde kâh Edirne'de kaldı. 1454'den itibaren Thedose Forumu'nun (Forum Tauri — Beyazıt Meydanı) (1) bulunduğu yerde bir saray yaptırıyordu. Sarayın yapımı 1457'de sona erdi ve Sultan İmparatorluğun merkezi ve hükümetin bulunduğu başkent haline gelen İstanbul'da oturdu. Ama saray, büyük bir kısmıyla ahşaptı ve şehrin göbeğinde bulunuyordu. Duvarlarla çevrili olmasına ve çok sıkı bir şekilde korunmasına rağmen bir kaleye benzemekten hem uzaktı, hem de her çağda İstanbul'u tehdit eden büyük yangınlardan korunacak halde değildi.

Kabul edildiğine göre Sultan, yeni başkentine, bugün bize kadar kalan birçok örneklerinde olduğu gibi, Anadolu şehirlerindekine benzer bir «iç kale» yaptırmak istedi (2). Bu gibi kaleler genellikle şehirlerin en

(1) Topkapı Sarayının inşasından sonra bu ilkel saray «Eski Saray» adını aldı vc. ölen Sultanların haremine tahsis edildi, bakınız Silâhı Al-Matraki adlı incelememiz. (Syria, IX, 1923, S. 339).

«2) Özellikle Konya, Kayseri ve Sivas'ta .. (Bakınız: Bizim «Monuments Turcs d'Atolie — Anadolu'da Türk Anıtları) adlı eserimiz. Bu eserlere Halil Ethem «Ahmedek» adını veriyor (Yedikulehisarj, S. 9) ve buna dayanarak Yedikule'nin inşasına ait Tursun Bey in şu satırlarını şahit gösteriyor: «Denize ve karaya yakın bir köşede bir Ahmedek yaptı. Muhkem burgazlarda kurşun örtülü. İrtifai bir mertebededir ki. iki günlük yoldan görünür.» Ahmedek keilimesinin menşei şüpheli kalıyor. Belki de bu Halil Ethem'in tahmin ettiği üzere. (Kayseriyle Şehri, S. 4 — EJ «açmedik» gibi kale, hisar anlamına gelen bir kelimeden bozmadır. (Favet de Courteille, Dictionnaire — Lügat).

yüksek ve en muhkem tepelerinde kurulur ve şehirden gelecek hertürlü taarruza karşı korunma yeri teşkil eder. Yenikule de herhalde böyle bir amaçla yapıldı ve 1458 kışının sonunda tamamlanınca Devlet hâzinesi oraya alındı (1).

On yıl sonra ise Mehmed II. İmparatorluğun yıkılışına kadar Sultanın resmî ikametgâhı olarak kullanılacak olan Yeni Saray'ı (Topkapı Sarayı) İstanbul'un kuzey-doğu burnuna inşa ettiriyordu. O da, avluları, bahçeleri, köşkleri, duvarları, kuleleri ile geniş bir alana yayılan bir «iç kale» olarak mütalea edilmiş, hem bir saray hem de bir kale yerine geçmiştir.

Murad III. zamanında imparatorluk hazinesi oraya taşınmış (2) ve Yedîkule İstanbul'un öbür ucunda, bir toprak savunma suru olarak kaldı. Rumelihisarı

(1) İşte bu münasebetle 16. Yüzyılda bir seyyahın tanıklığı. Saray, kapisi 7 kuvvetli yüksek sur ve yüksek kaim duvarlarla çevrilmişti Bun. lar her zaman iyi bir savunma yapabilirdi. Türklerden de korunabilirdi. Öte yandan Halil Ethem tarafından yayınlanan 1574 tarihli Venedik gravüründe (Yedikule Hisarı, şekil 28) hayâl mahsülü Hisarın üstunde İtalyanca şöylo bir yazı bulunmaktadır: <Castel nouo doue sta elrescro del gran Turcho — Büyük Türk'ün hâzinesinin bulunduğu Yeni Hisar Murad I1I. zamanında, 1572 — 1594 yıllarında İmparatorluk sarayının Hekimbaşısı olan İtalyan Dominico. çeşitli kulelerden gelen devlet, hâzinesinin zenginliklerini anlata anlata bitirmiyordu. (Halil Ethem tarafından zikredilmiştir. Aynı eser, S. 29 — 30) — Dominico hakkında Jacobs'a bakınız : -Unttersuchugen zur Geschichte der Bibliothek im Serai von Konstantinopel — İstanbul Saray Kütüphanesindeki Tarih Kitapları üzerinde araştırmalar- I, Hsildeloerg 1313. YedikuleVo >Yeni Hisar, Hazine ve Kale-i Hümayun, İmparator Hisarı adları da verilmıştîr.

(2) Halil Ethcm. aynı eser, S. 30 (Dominico'ya göre). Eger Lubenau'nun anlattıkları doğruysa, bundan önceki dipnotunda bahsedildiği gibi. bundan şu sonucu çıkarmak gerekir ki. hazine, O İstanbul'dan geçtikten sonra Saıaya nakledilmiştir. Yani 1584 ile 1595 yılları arasında.

-Zaten daha önce de sarayda Devlet hâzinesinin bir kısmı bulunuyordu (A. Fi Lyby« r, The Government of thr Ottoman empaire Osmanlı İmparatorluğunun İdaresi, 3. 172).

kulelerinin devlet zindanı olarak (1) kullanılışı gibi Yedikule de bir Devlet Hapishanesi olarak işe yaradı. 1622'de Osman II. başkıladıran yeniçeriler tarafından orada boğulmuştur. 19. yüzyılın ortalarına kadar da yüksek şahsiyetler ve soylu yabancılar oraya hapsedilmiştir. Yedikulehisarı'nın tarif ve tasvirini 19. yüzyılın başlarında, Yanya'da Fransız konsolosu iken tutuklanan bu mahpuslardan Pourquewille'e borçluyuz (2).

O çağlarda hapishane rejimi pek sıkı görülmüyor. Daha 17. yüzyılda bile Grelot'nun anlattığına göre, hıristiyan mahpuslar küçük bir kilisede âyine katılabilir ve «Malta şövalyeleri ile öteki yüksek kişiler» Konstantinopl'a yerleşen bazı mevki sahibi kimselerin, yahut bir elçinin kefaleti altında şehirde gezmeye bırakılırlardı (3). 18 yüzyılın sonlarında da tutuklular savaş esiri değil, rehin muamelesi görür ve Ağa'nın evine yakın bir evde oturtulurlardı.

Pourqueville'in bahsettiği ve esaret yoldaşları tarafından «Osmanlı zindanlarında ölen Frazsızların ha-

(1) "Büyük senyörler, hazînelerini eskiden böyle yerlerde saklarlardı. Bugün oraları büyük senyörlerin değerli esirlerini ve Devletin öteki mahpuslarını hapsettiği şerefli birer hapishanedir» (Grolot, aynı eser, D 77 — 78). — Dominico (Halil Ethem'in zikrettiğine göre, aynı eser S 30) o vakitler yüksek sınıftan olan Hristiyanların Rumelihisarı'na kapatıldığını iddia ediyormuş. Hattâ, Hazine-i Hümâyûn Hisar'da bulunduğu sıralarda, soylu kişiler orada tutuklanırdı. 1474'de Fatih'in Sadrazamı Mahmut Paşa idam edilmeden önce onsekiz gün orada hapsedilmiş. 1854'de Lubenau şöyle yazıyordu: «Es wirdt auch der Konigk von Thunis in dieser Festung gefangen behalten — (Reise, I. S. 157).

(2) Pourqueville, Mora'ya seyahat, II, S. 62 — 107

(3) Grelot, Relation, S. 73.

tırasına» satırlarının kazındığı mermer masayı bulamadım, ama mahpuslar tarafından duvarlara kazılmış birçok yazıyı hâiz görebilmek mümkün. «Kitâbeli kule» denilen B kulesinin giriş kapısının sağında ve solunda böyle birçok vazıha rastlanıyor. Bunlar Türk duvarcılığında kullanılan antik mermer bloklara ka-

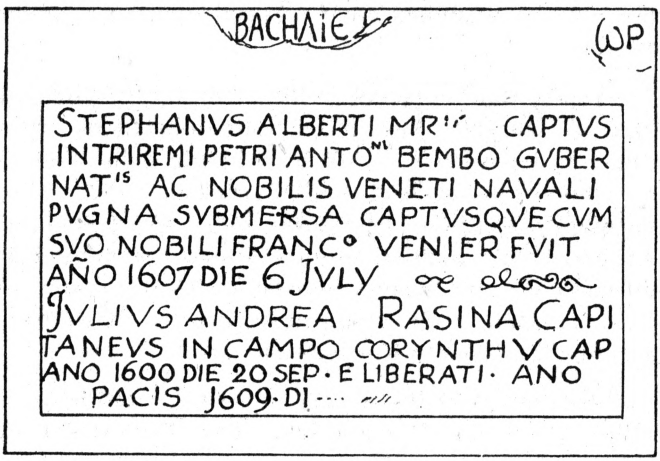

ŞEKİL 64 —

zilmiş. Bunlardan 17. yüzyıl başları tarihini taşıyan birini aldım. (Şekil 64) (1)

(1) Bu kötü kopya Mehmet Ziya'nın «İstanbul ve Boğaziçi» adlı eserinin 81. sayfasında bulunmaktadır. Ötekinin yanında bulunan bir başka yazı da çok güç okunuyor (aynı eser, S. 112).

19. yüzyılda, üç kulesi üstünde hâlâ davanan kurşun kaplı çatılarını yitiren Yedikulehisar'ı yıkılmaya terkedildi (1). 1878'de Maarif-i Umumiyeye bırakılmıştır. Bugün de Yedikulehisar'ı Müzeler Müdürlüğüne bağlıdır.

(1) 19. Yüzyılda Yedikule'deki türlü derişikliklerin hikâyesini Safi Bey'in el yazması eserinde görmek mümkündür: Sefine-i S&fi, Cilt 18, S 3136 (Deli Hüseyin Paşa'nın biyografisi hakkında). (Dr. Süheyl Ünver tarafından bildirilmiştir).

RESİM I

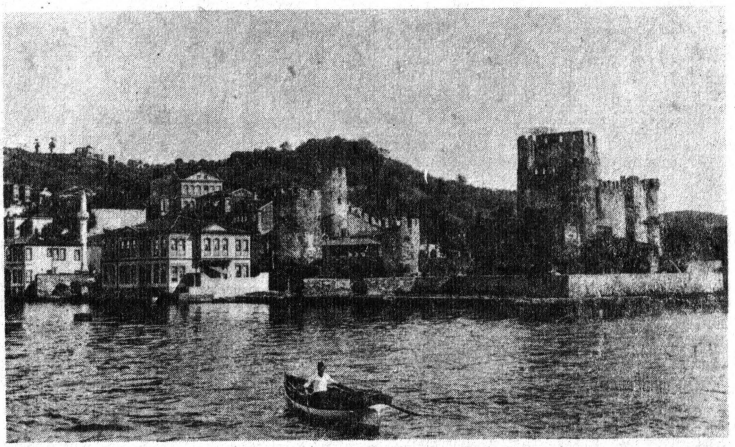

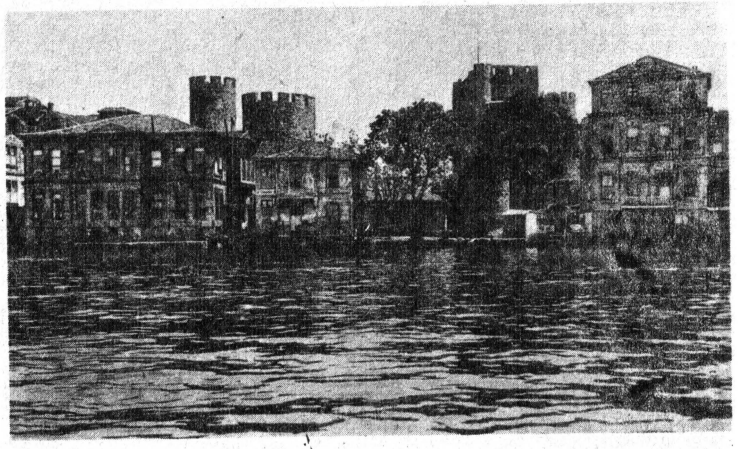

ANADOLU HİSARI

RESİM II

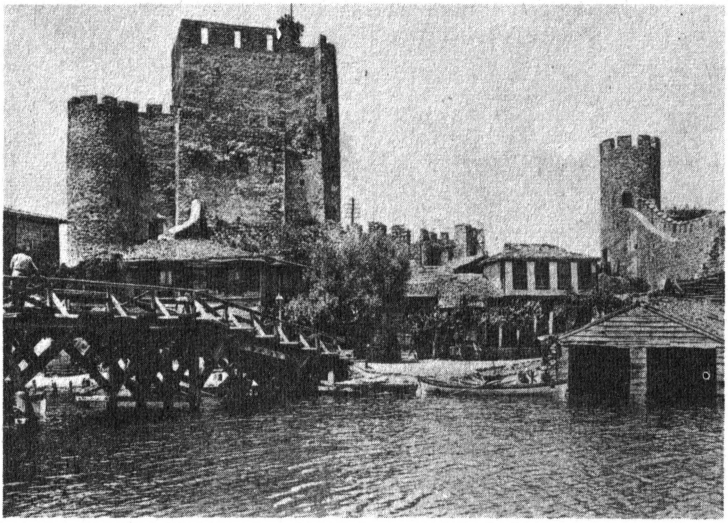

ANADOLU HİSARI

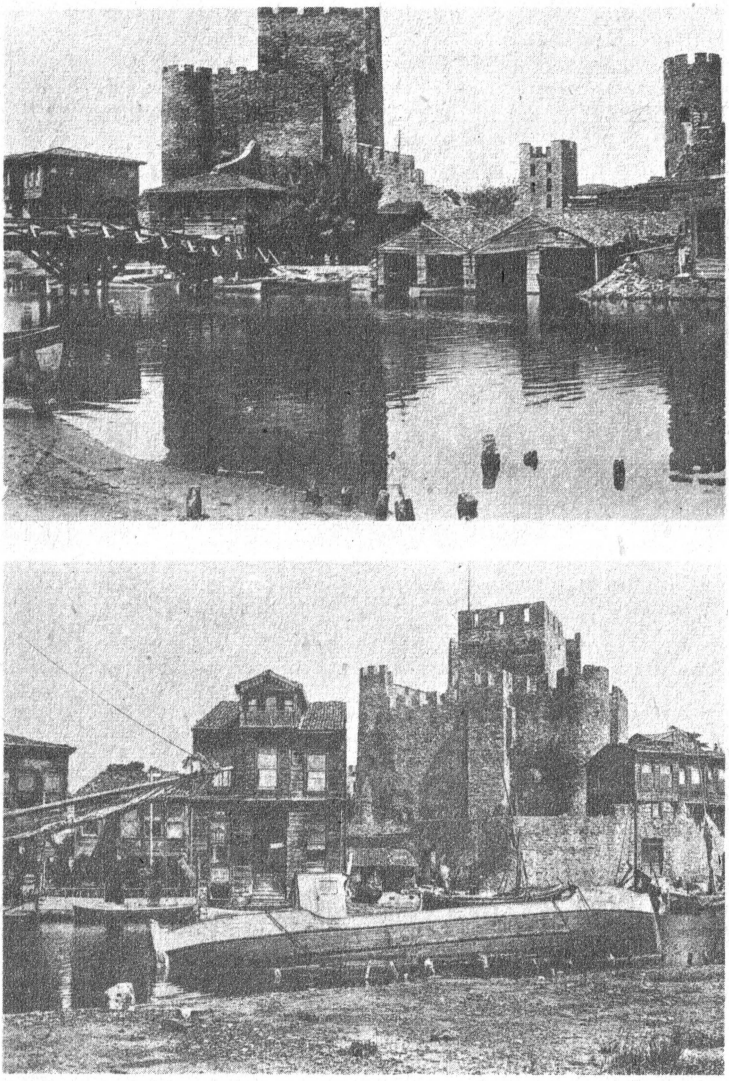

ANADOLU HİSARI

RESİM IV

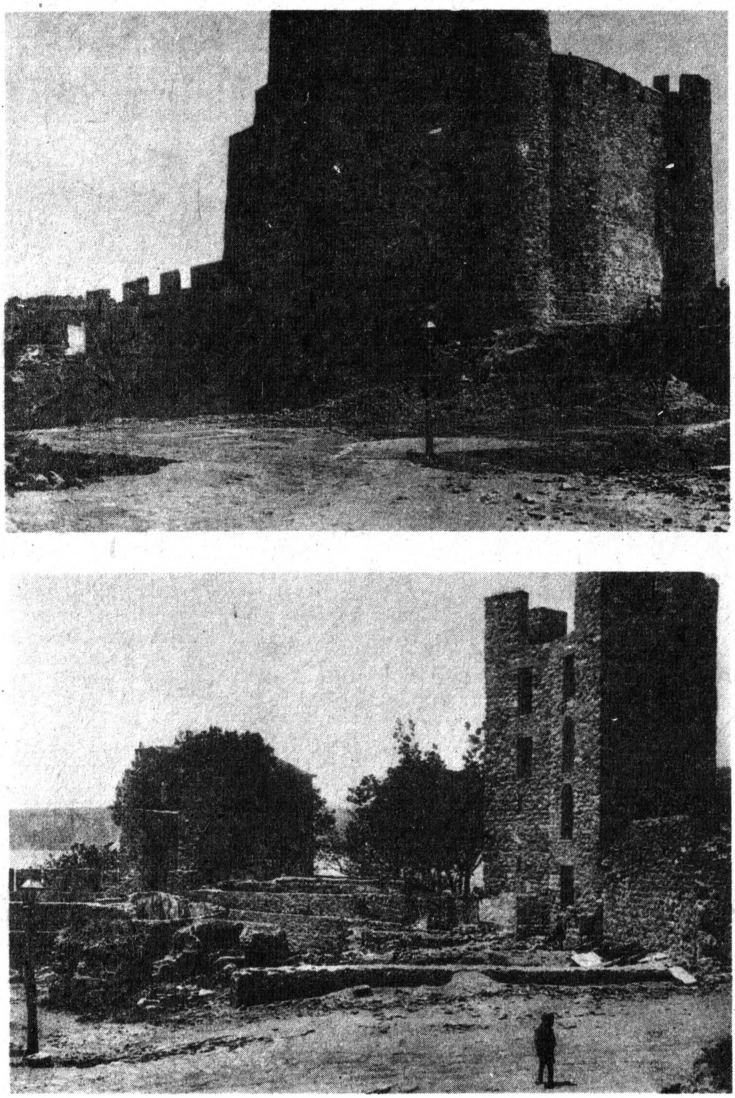

ANADOLU HİSARI

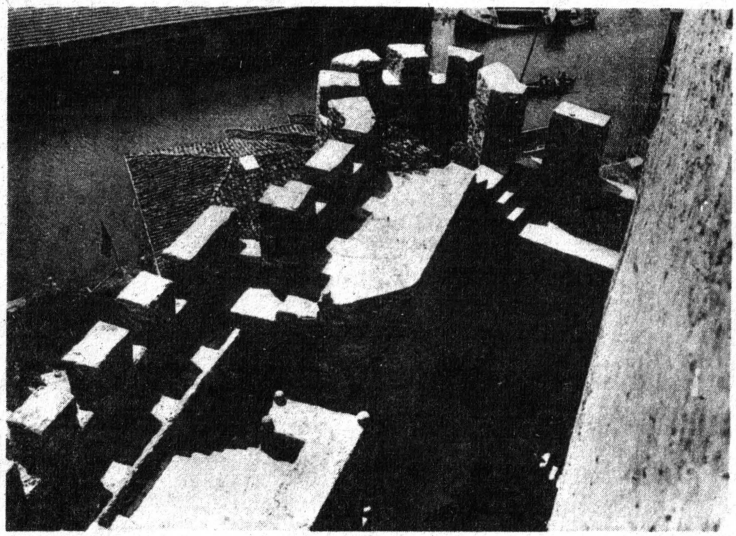

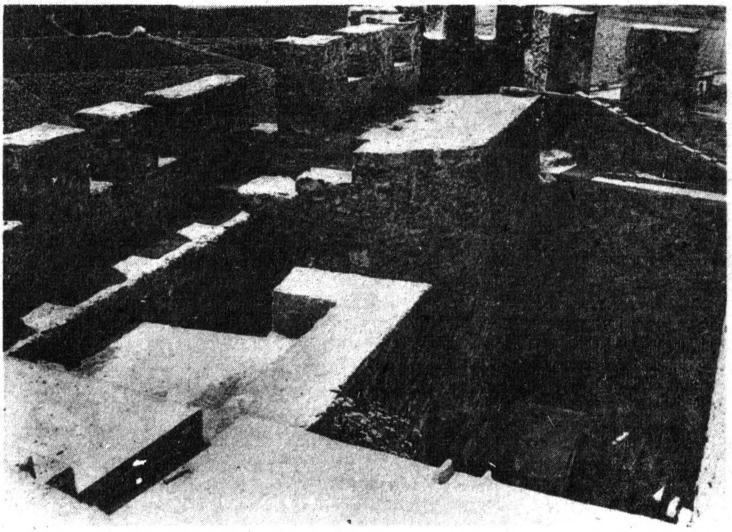

ANADOLU HİSARI

RESİM V

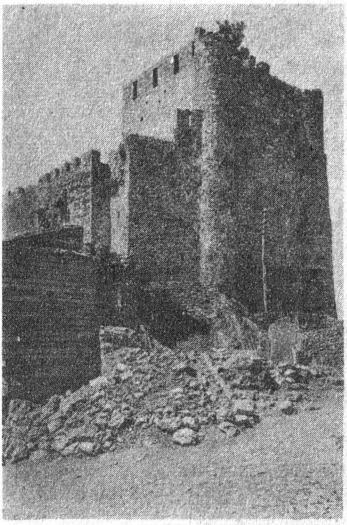

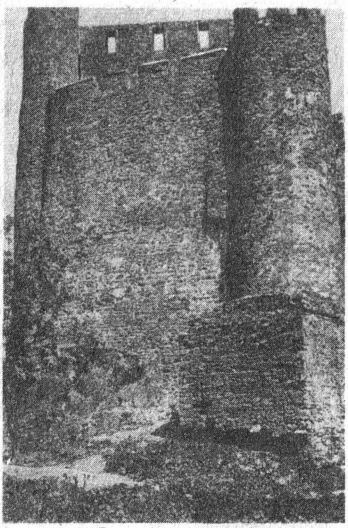

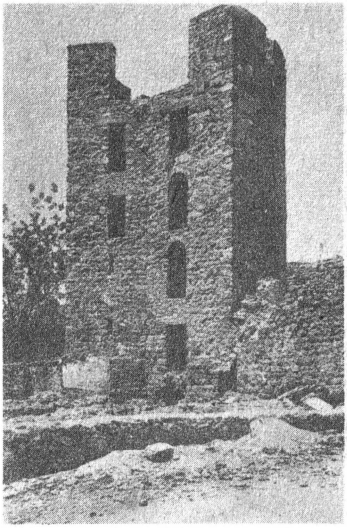

ANADOLU HİSARI

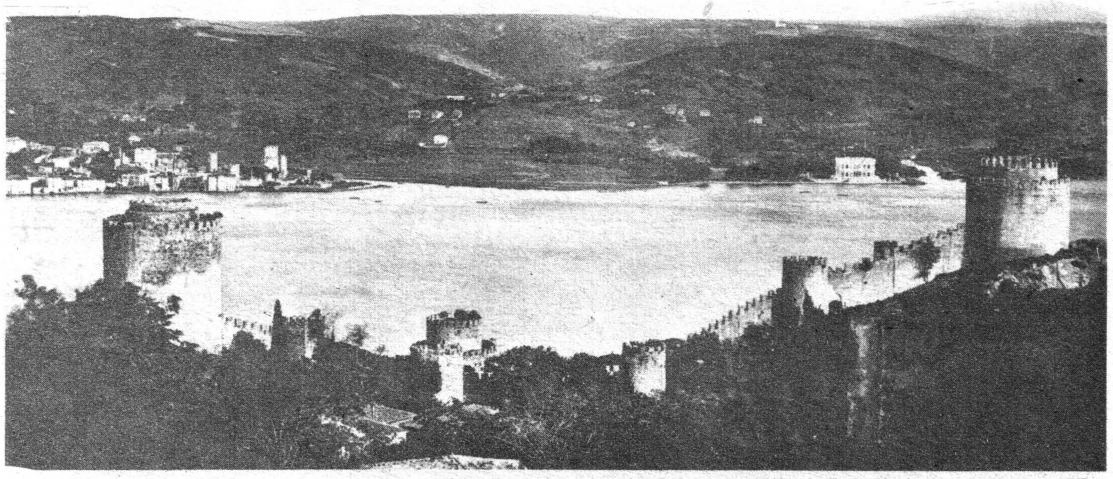

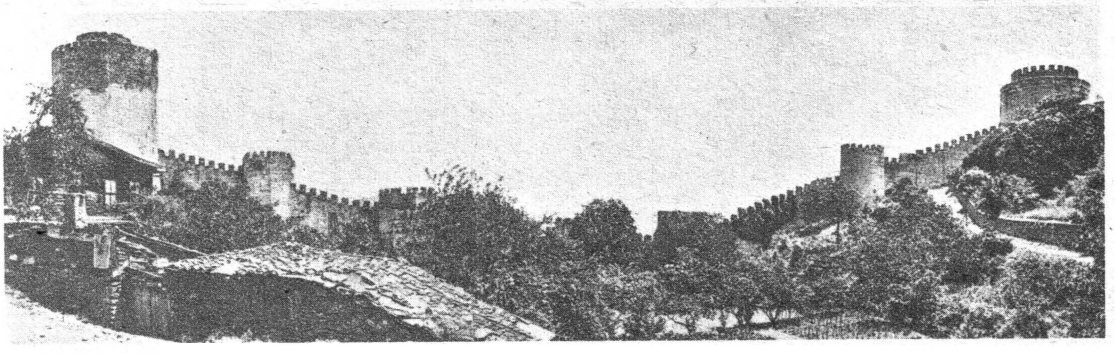

RUMELİ HİSARI

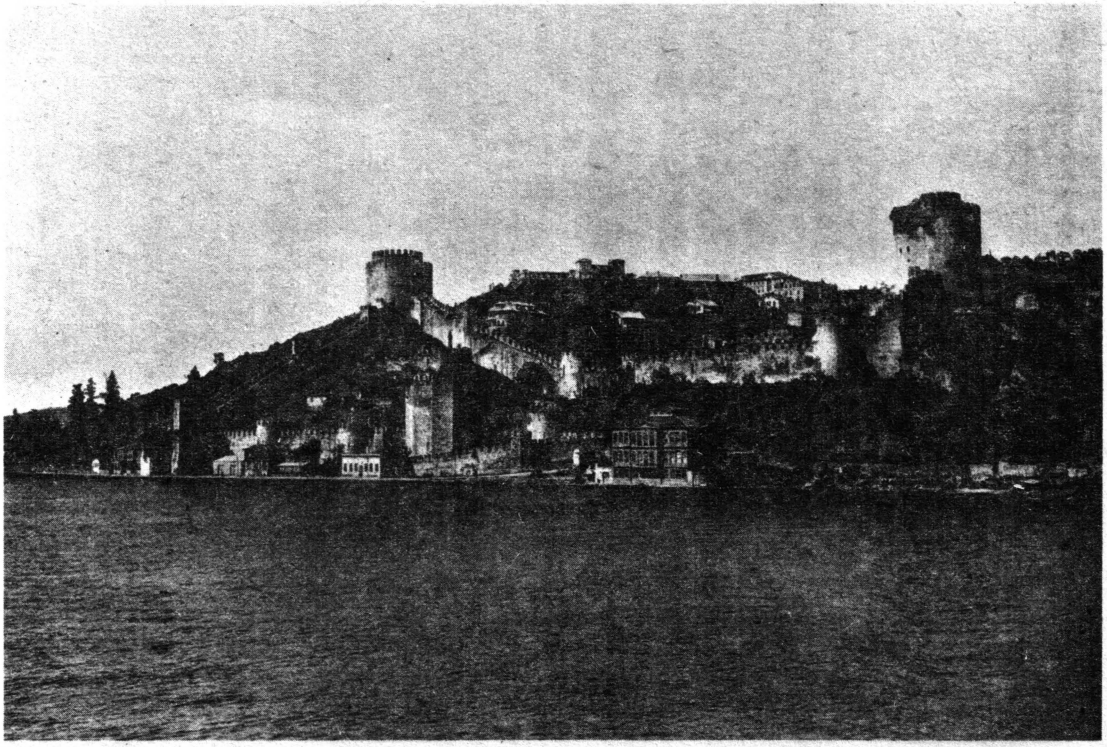

RUMELİ HİSARI

RESİM VIII

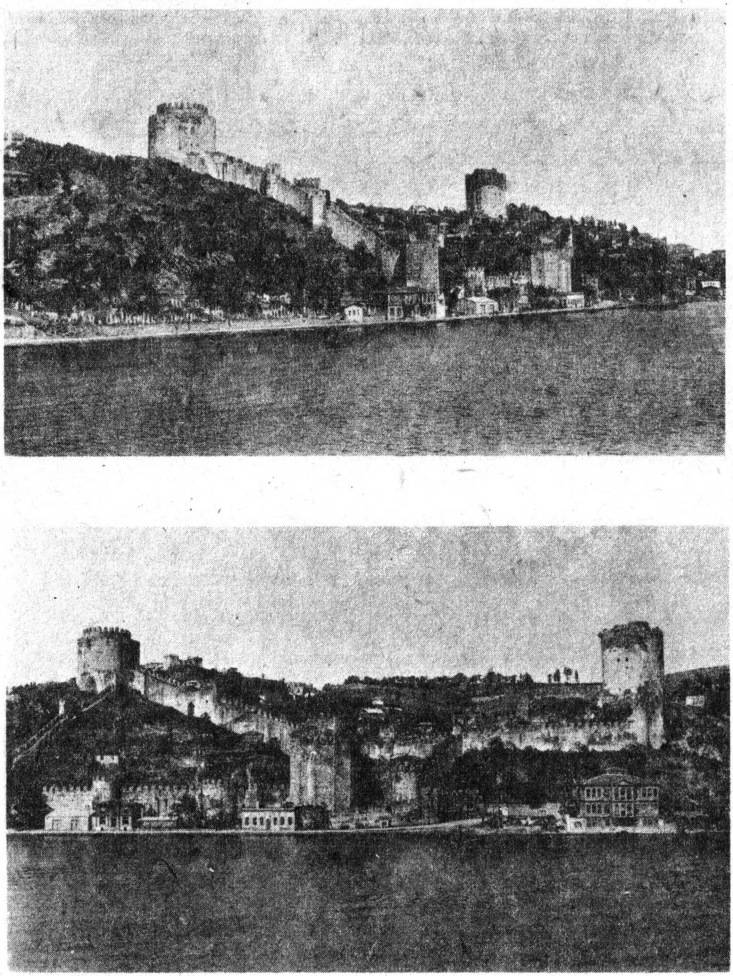

RUMELİ HİSARI

RESİM IX

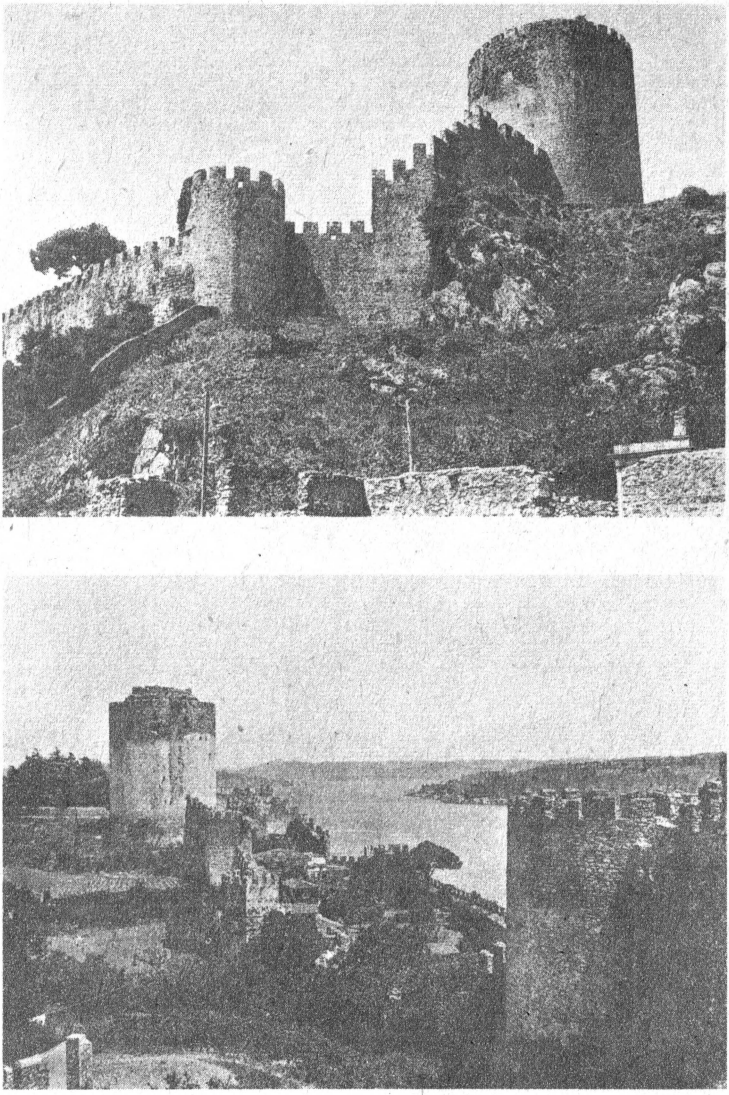

RUMELİ HİSARI

RESİM X

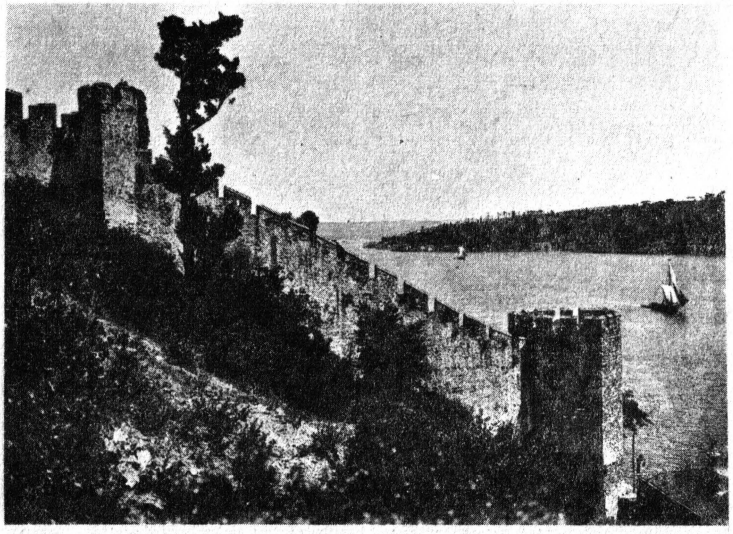

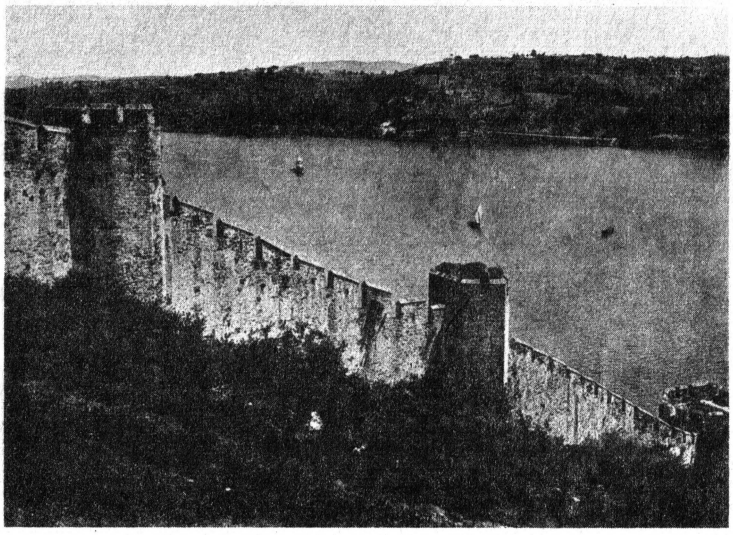

RUMELİ HİSARI

RESİM XI

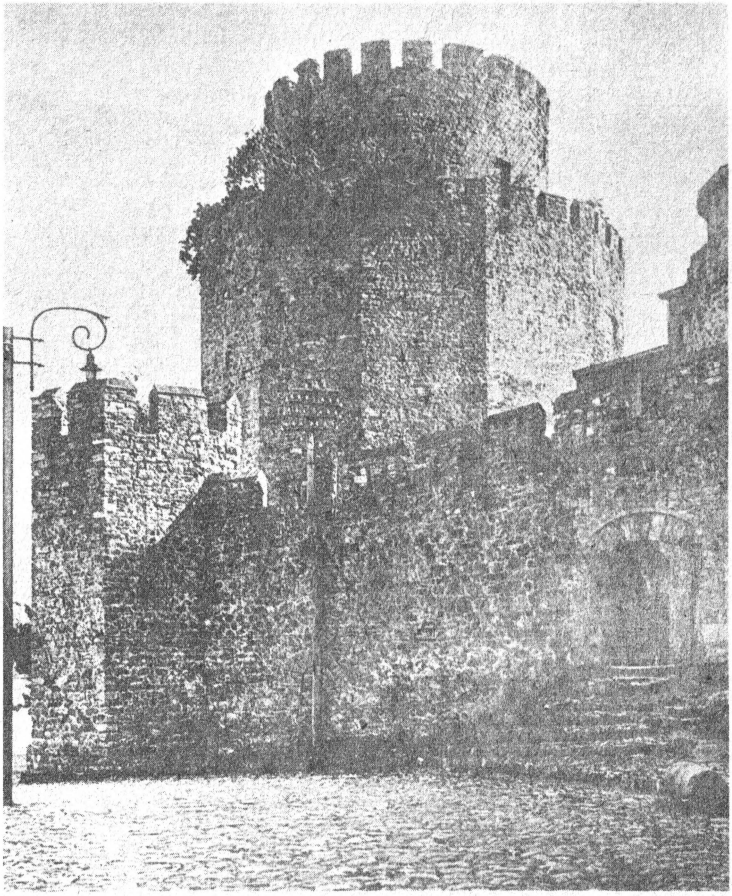

RUMELÎ HİSARI

RUMELİ HİSARI

RESİM XII

RUMELİ HİSARI

RESİM XIII

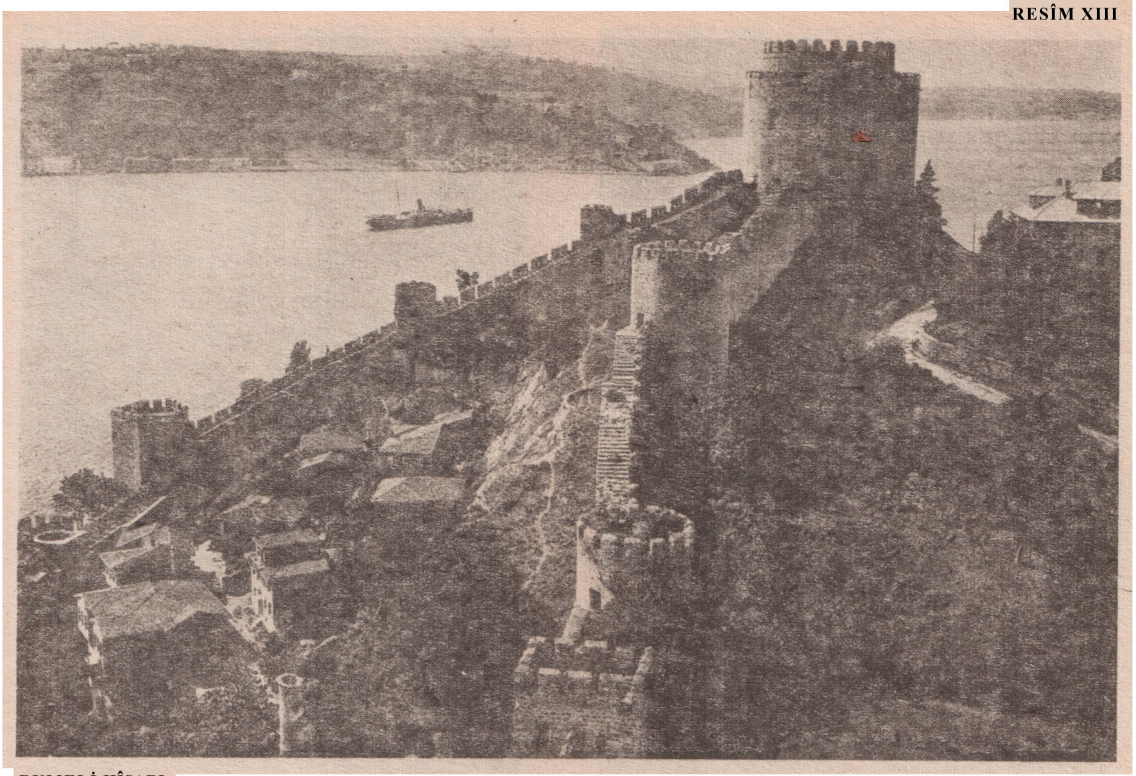

RUMELİ HİSARI

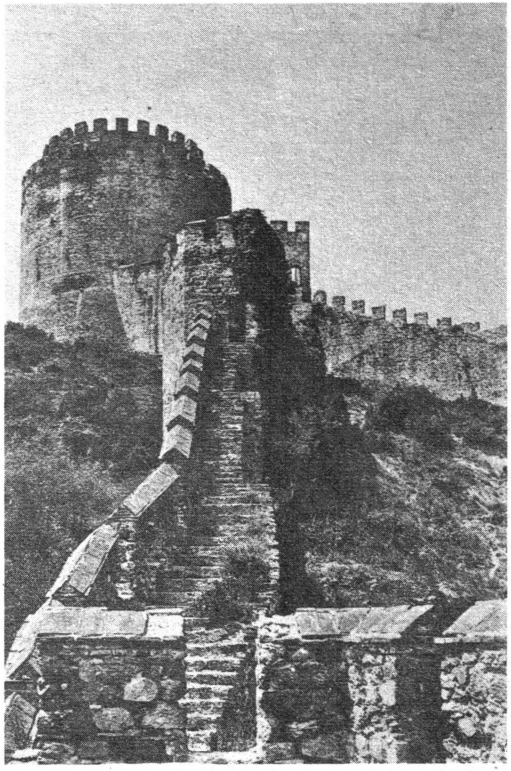

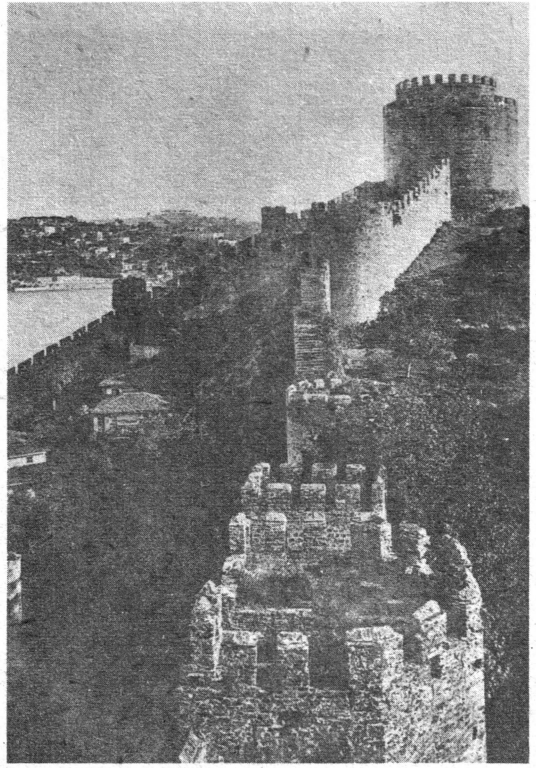

RUMELİ HİSARI

RESİM XV

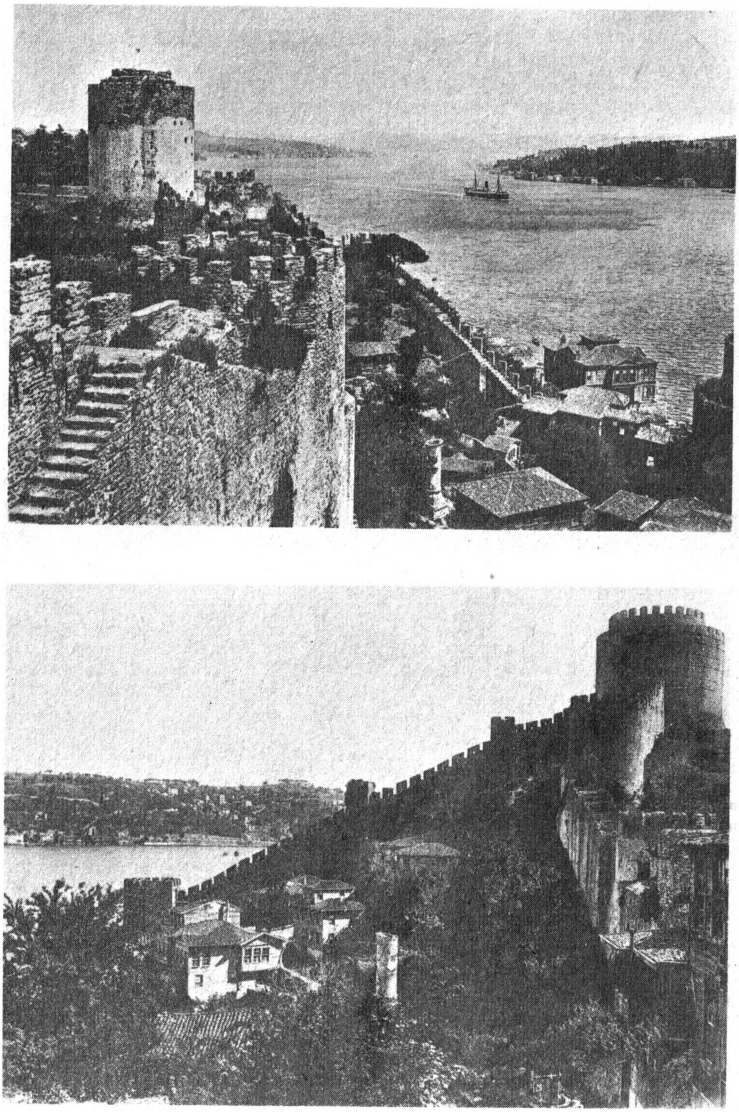

RUMELİ HİSARI

RESİM XV!

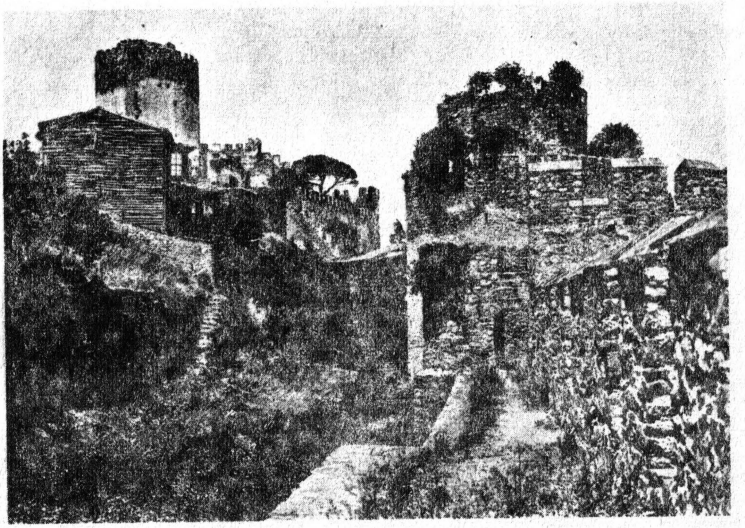

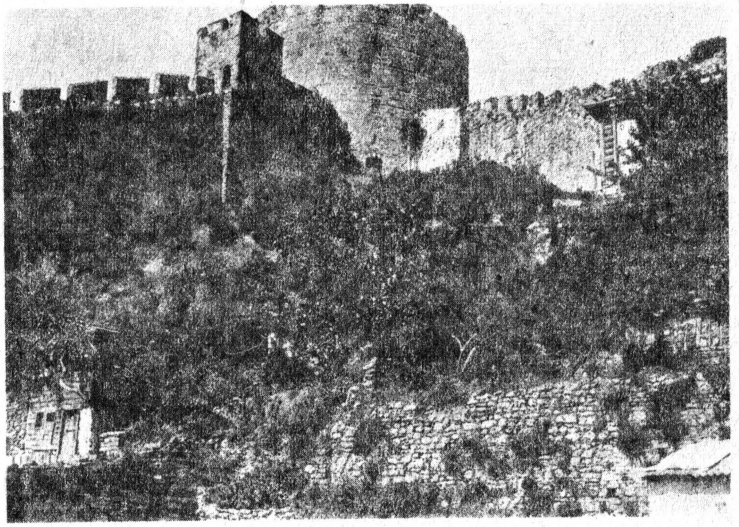

RUMELİ HİSARÎ

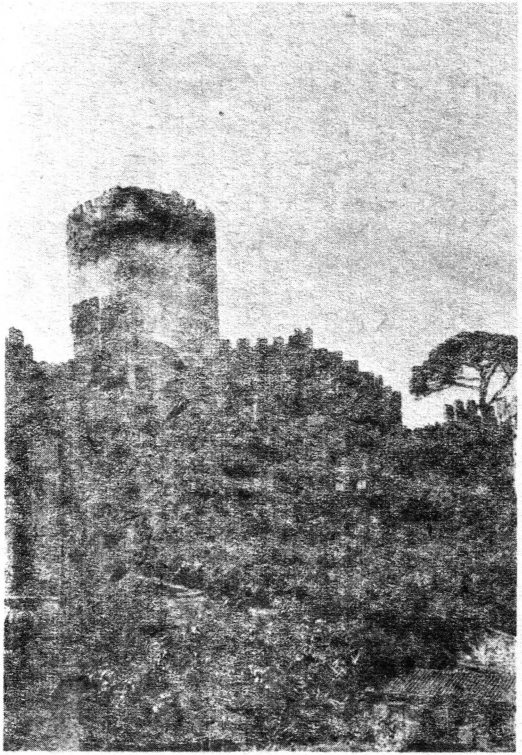

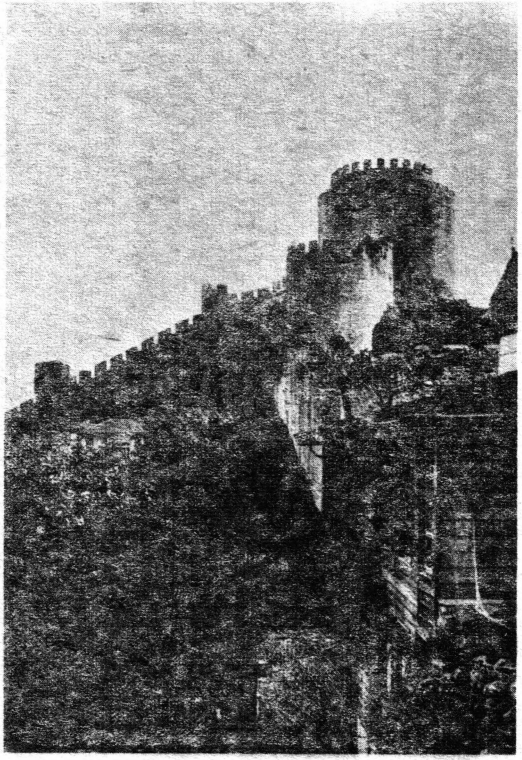

RUMELİ HİSARI

RESİM XVIII

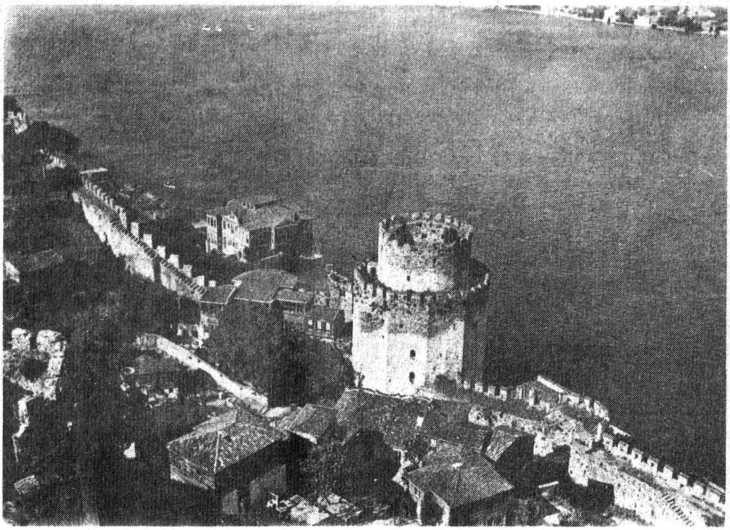

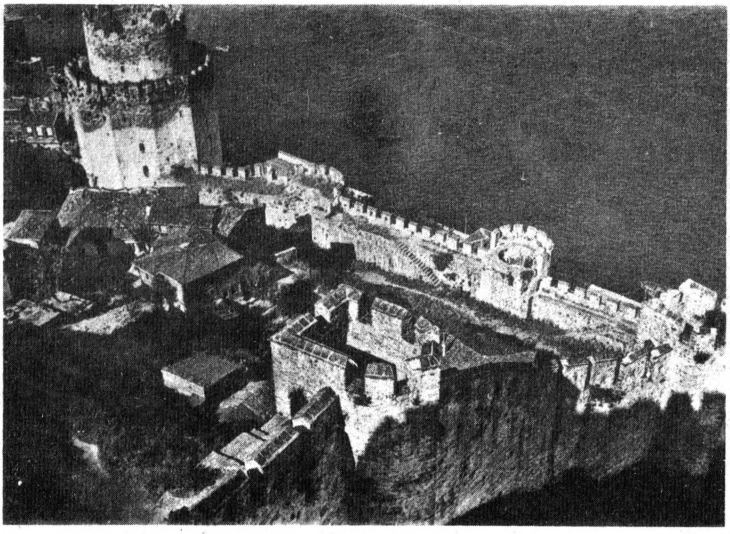

RUMELİ HİSARI

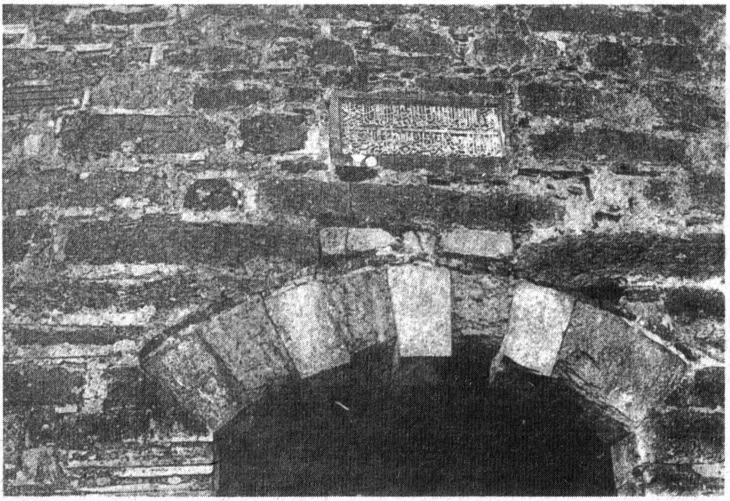

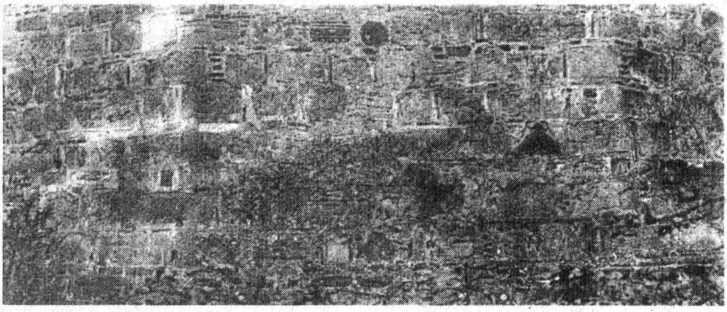

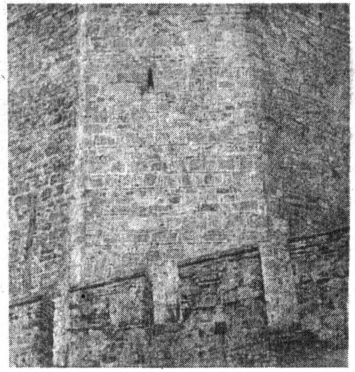

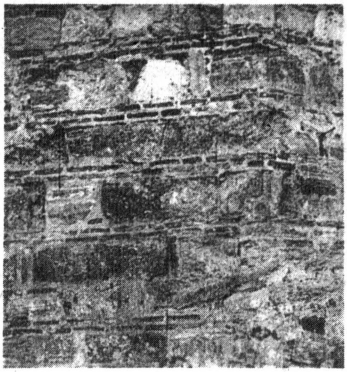

RUMELİ HİSARI

RESİM XX

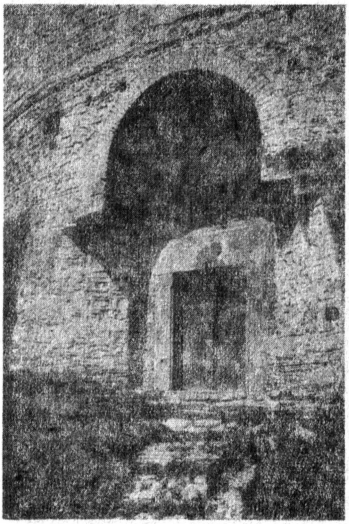

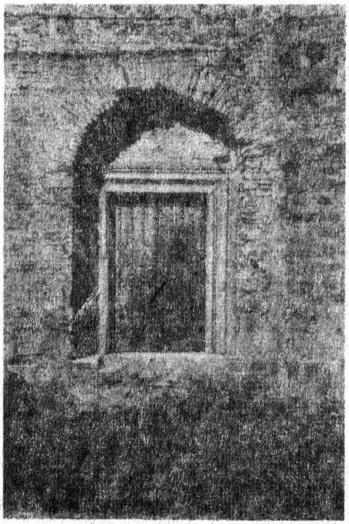

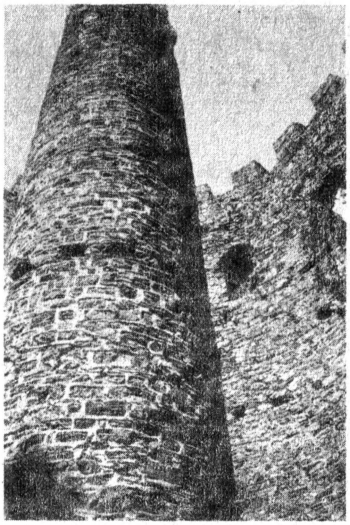

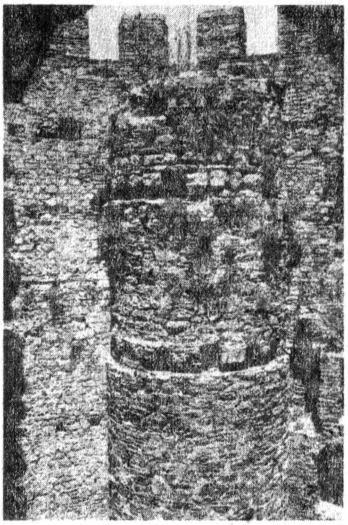

RUMELİ HİSABI

RESİM XXI

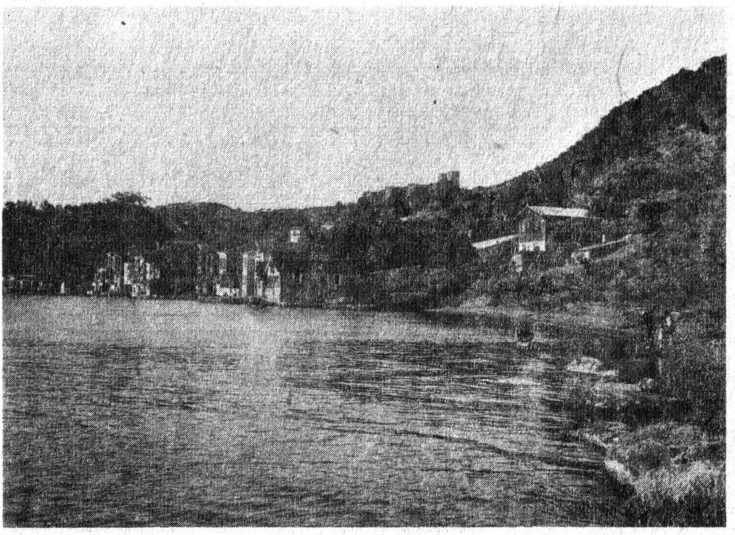

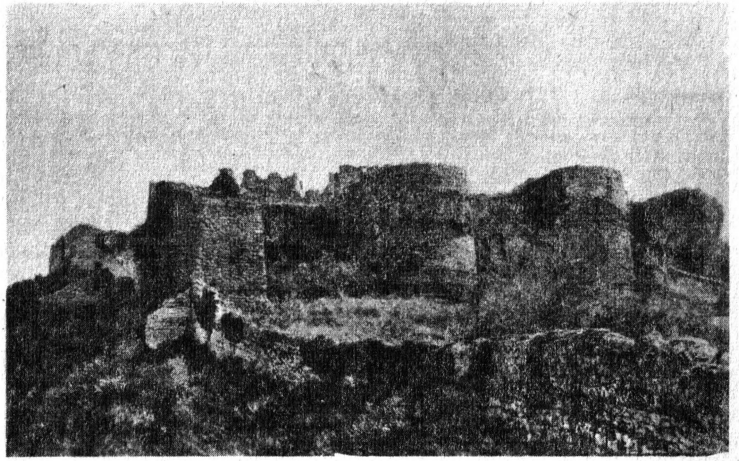

ANADOLU KAVAĞI

RESİM XX

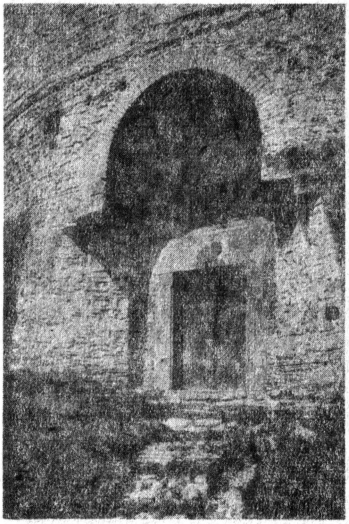

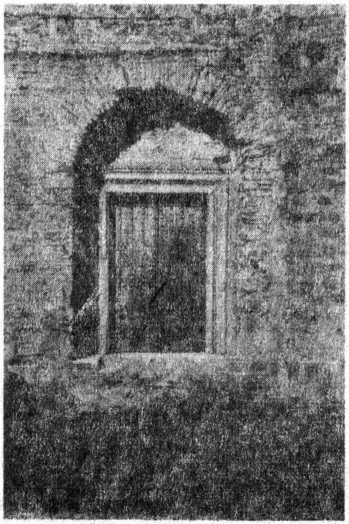

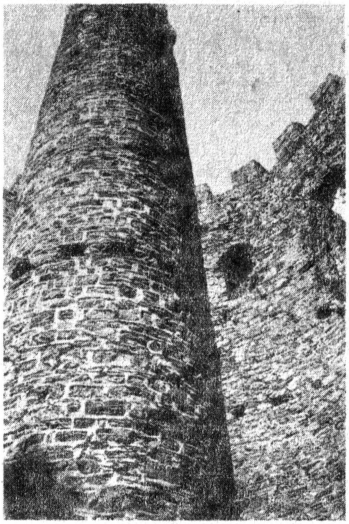

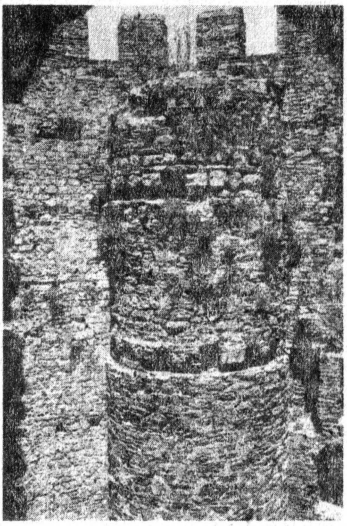

RUMELİ HİSARI

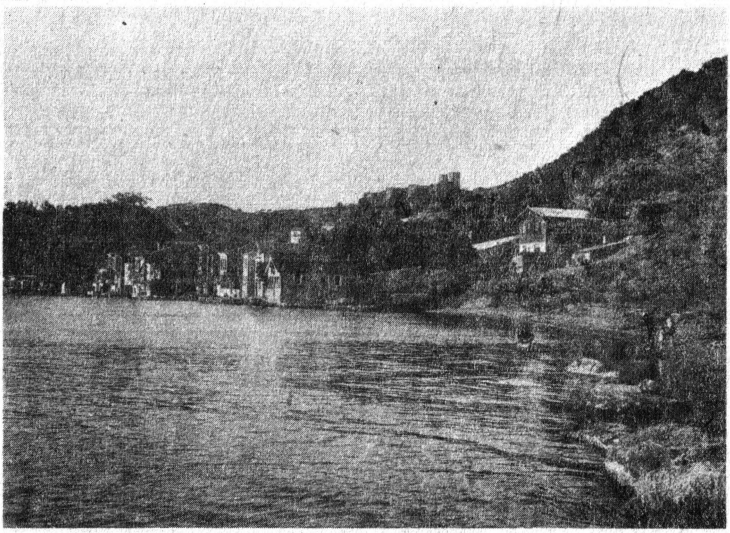

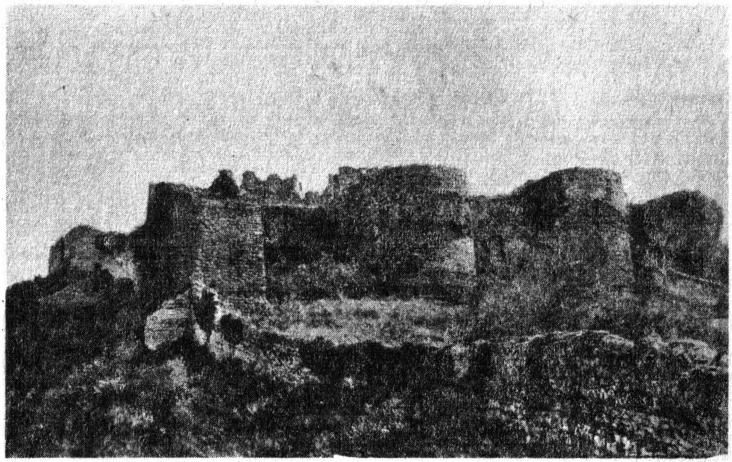

ANADOLU KAVAĞI

RESİM XXII

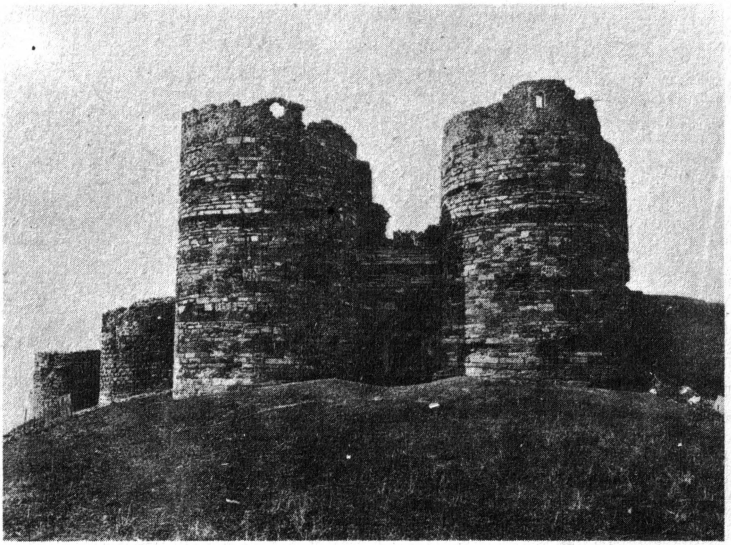

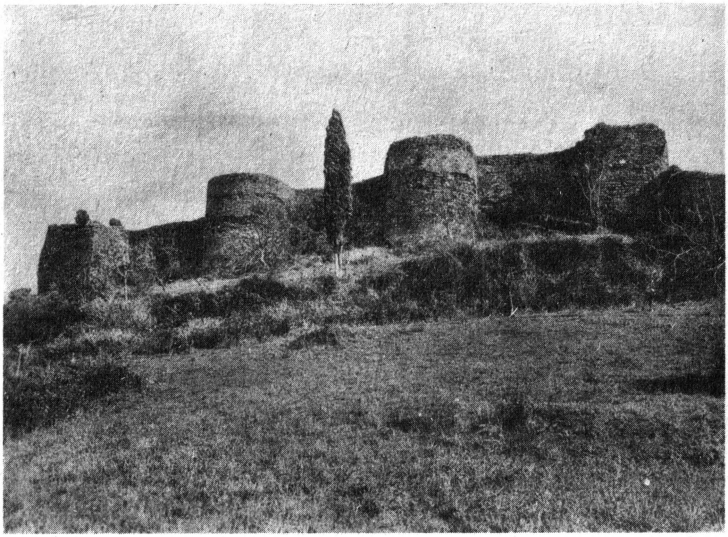

ANADOLU KAVAĞI

RESİM XXIII

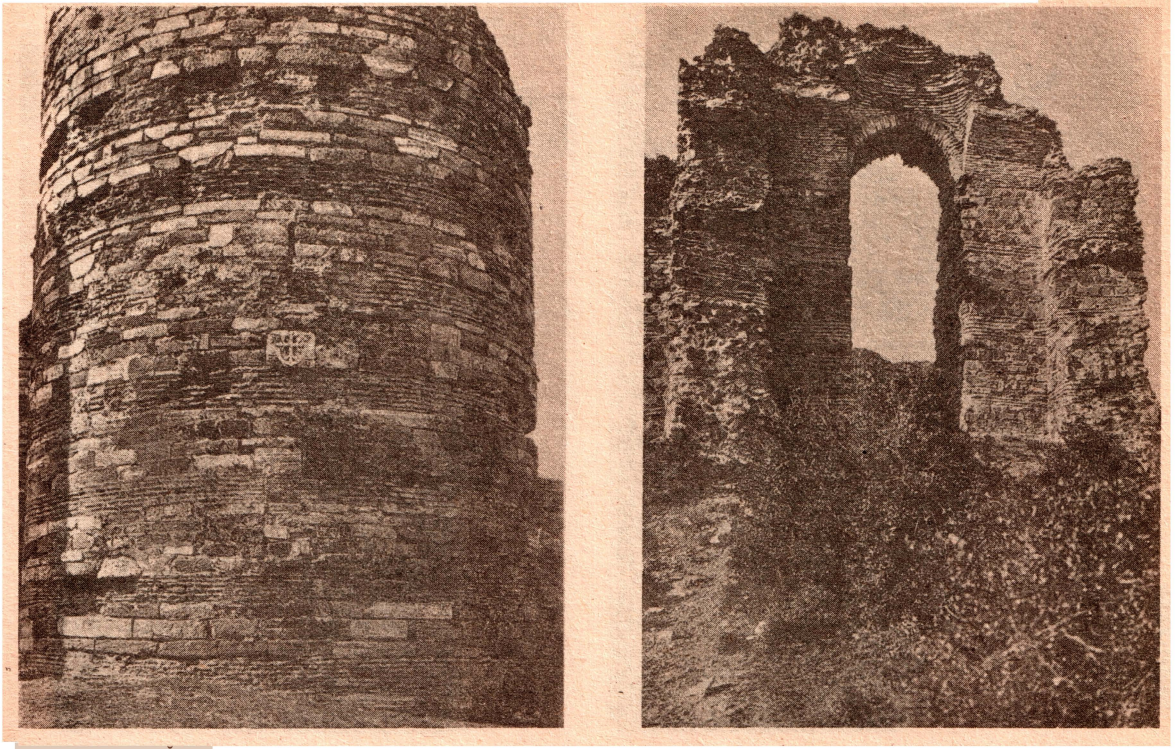

ANADOLU KAVAĞI

RESİM XXIV

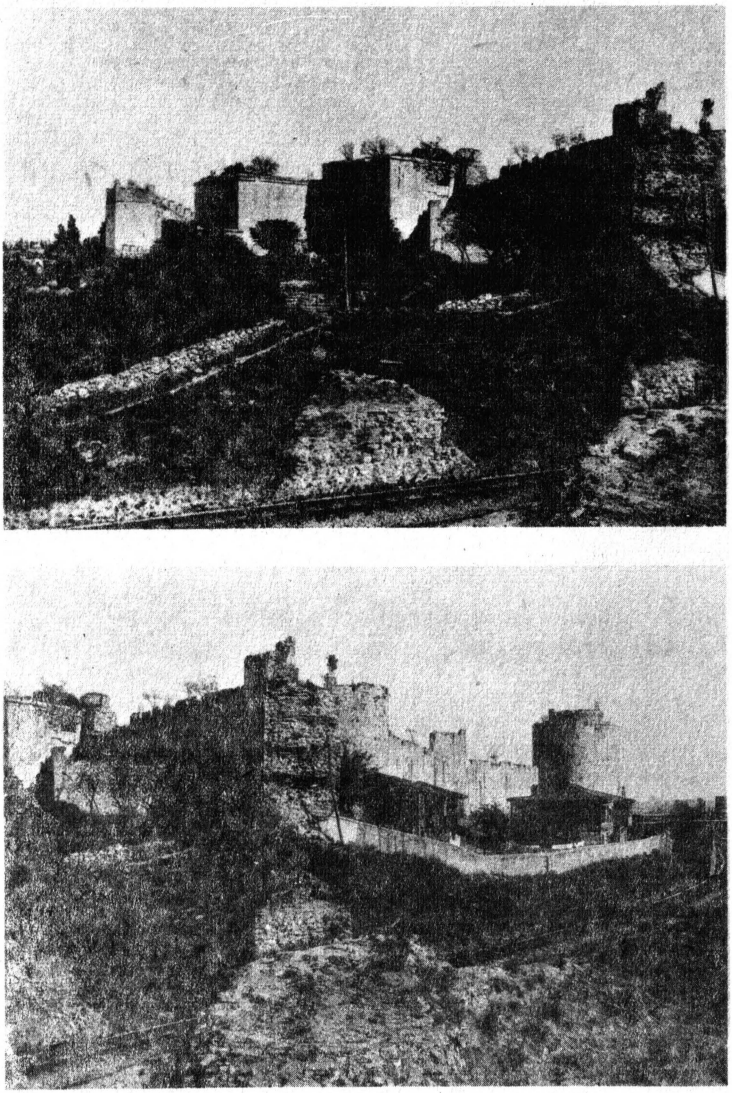

YEDİKULE

RESİM XXV

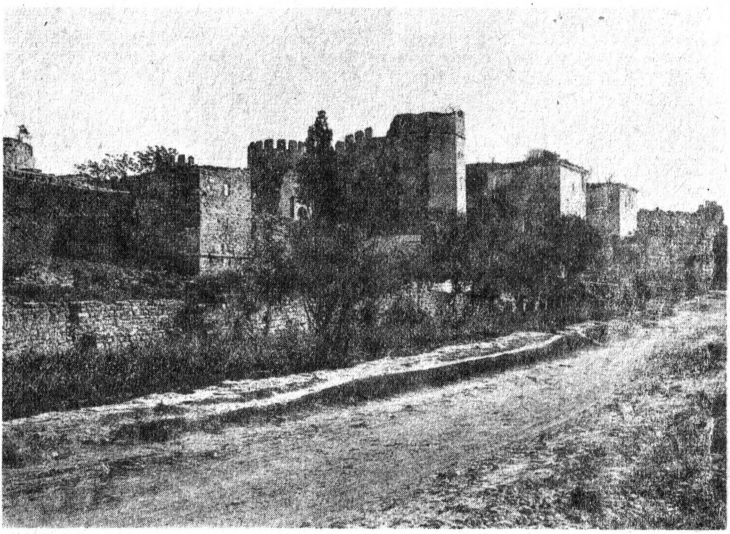

YEDİKULE

RESİM XXV!

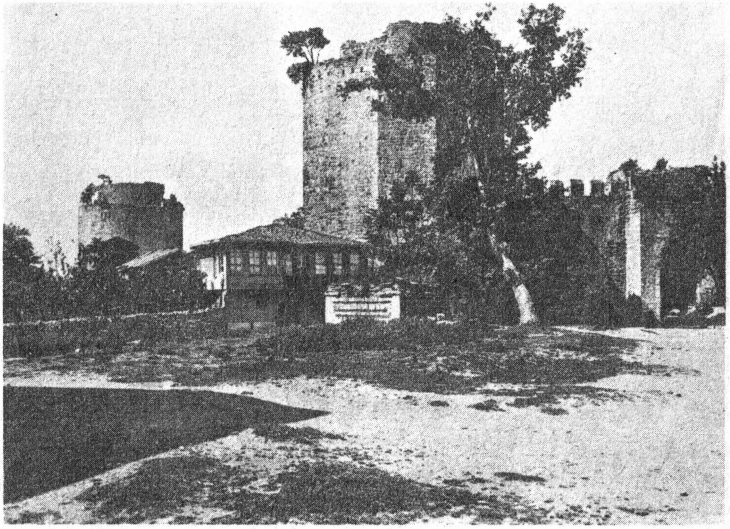

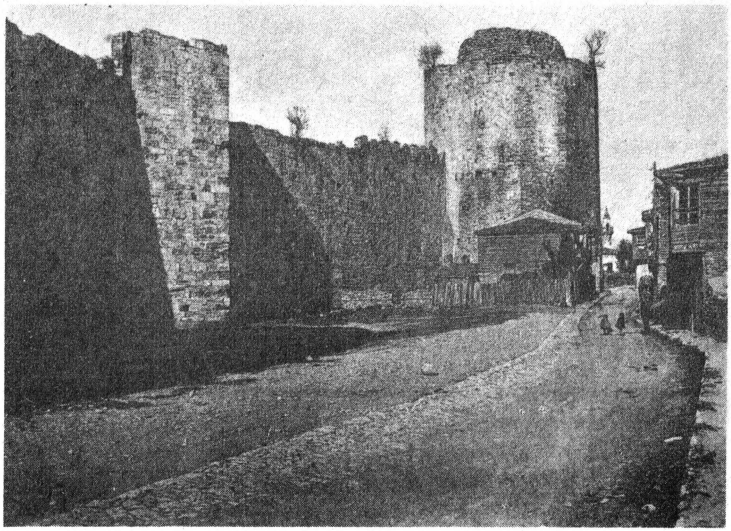

YEDİKULE

RESİM XXVII

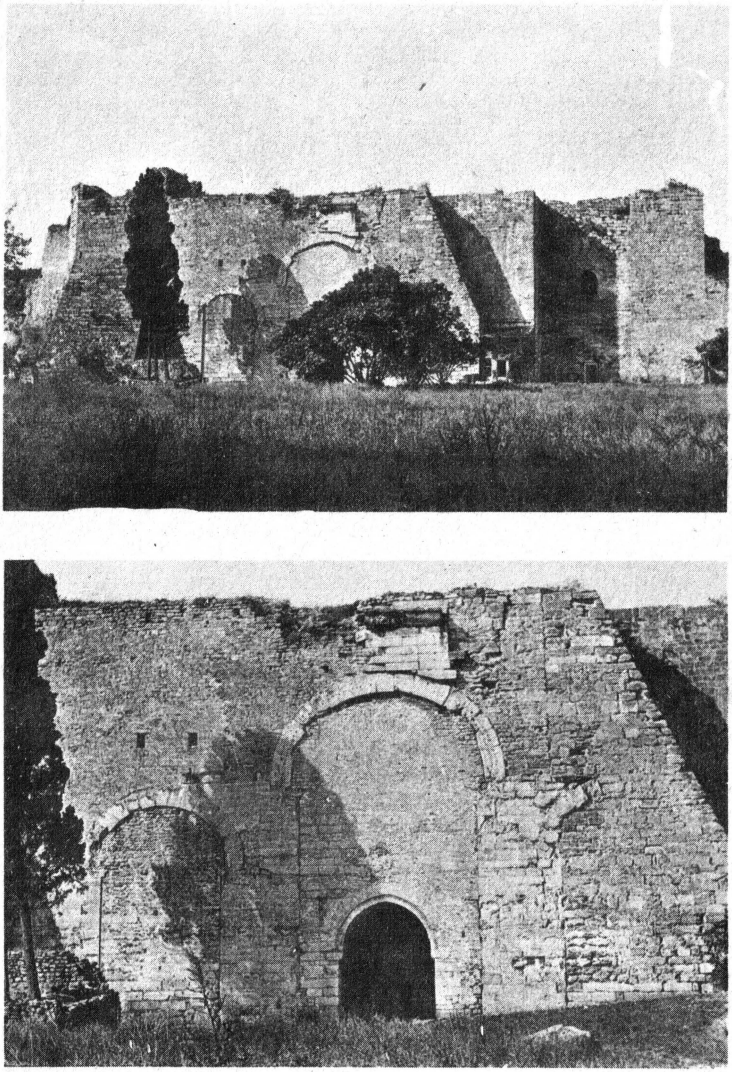

YEDİKULE

RESİM XXVIII

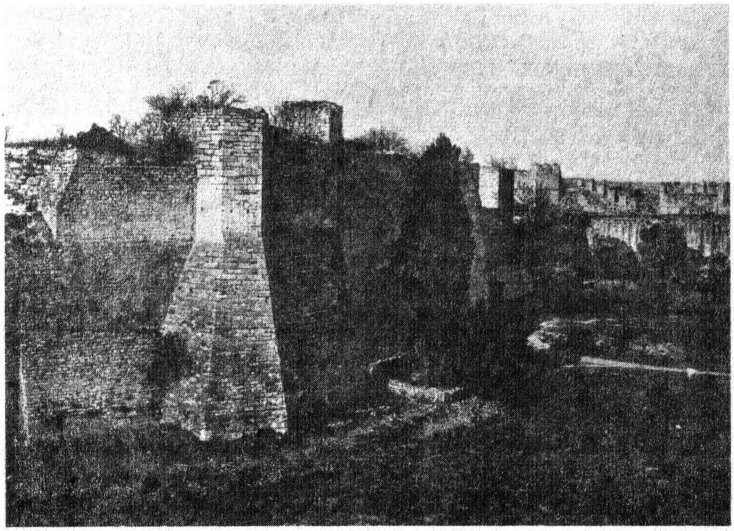

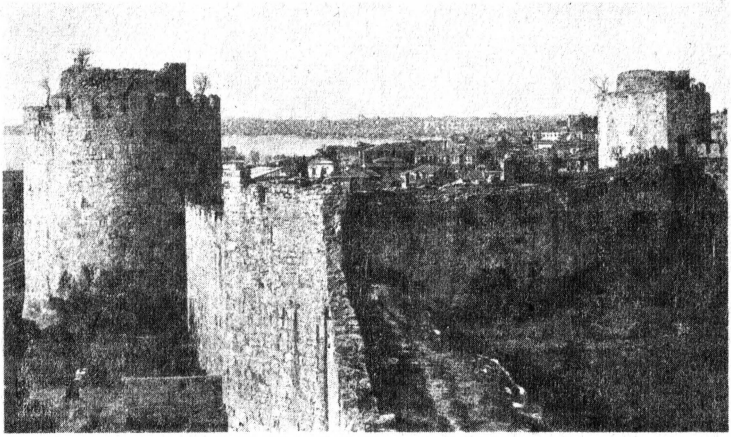

YEDİKULE

RESÎM XXIX

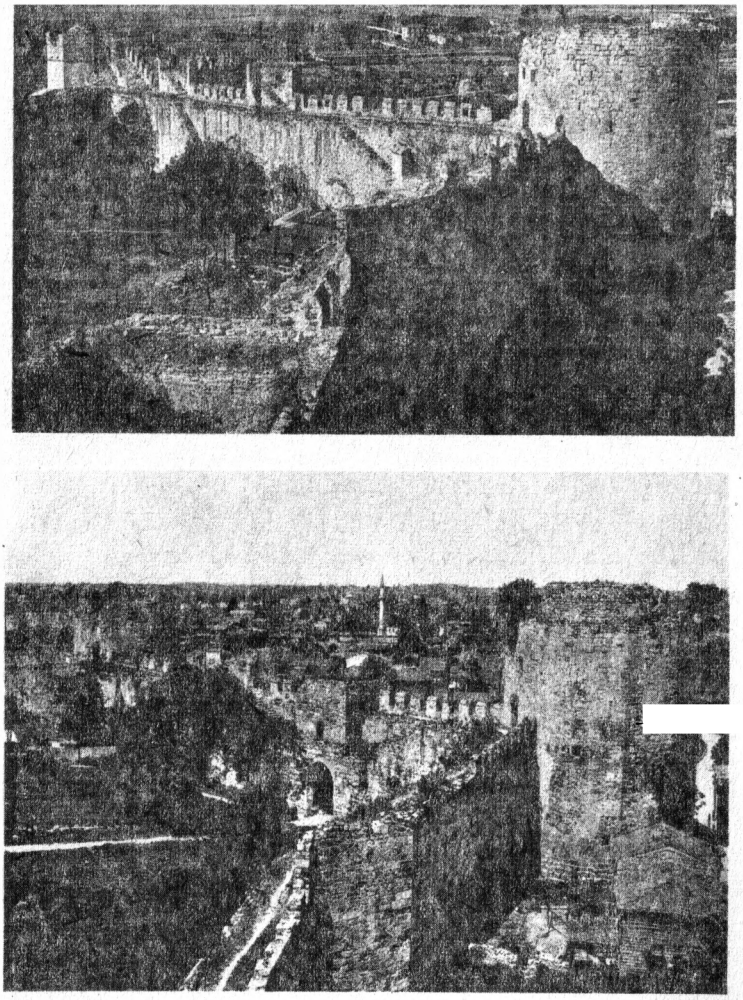

YEDÎKULE

RESİM XXX

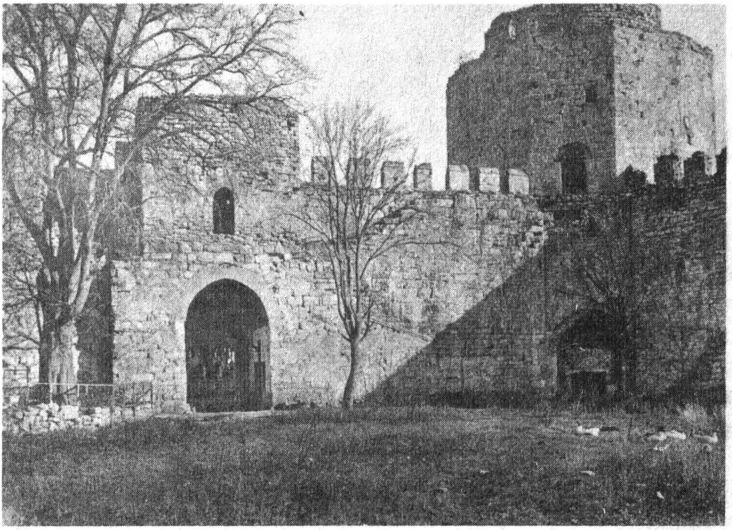

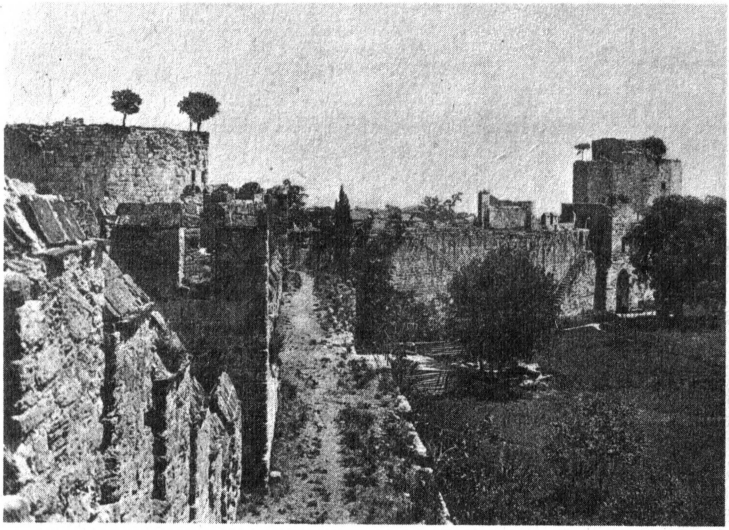

YEDİKULE

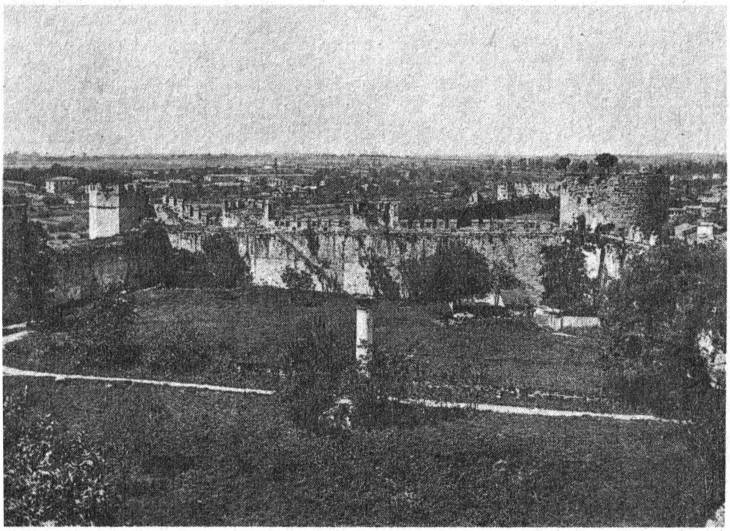

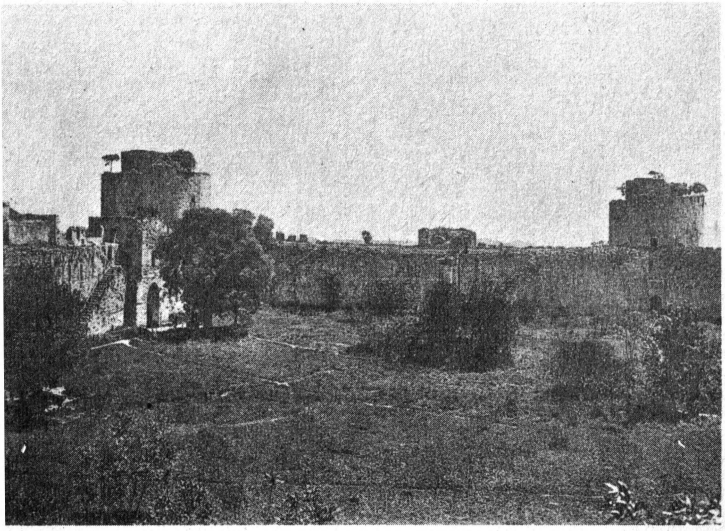

YEDİKULE

RESİM XXXII

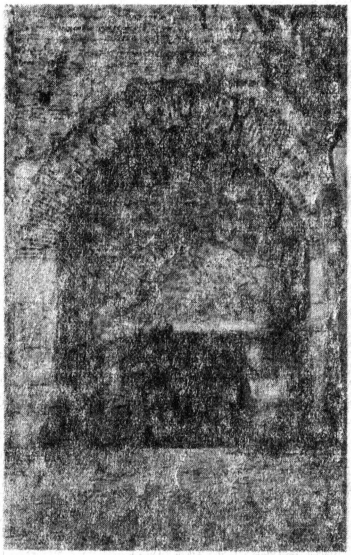

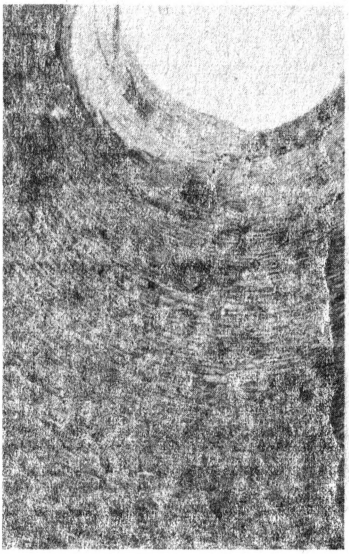

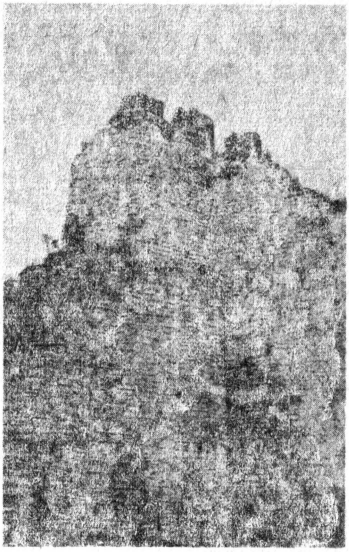

YEDİKULE

RESİM A

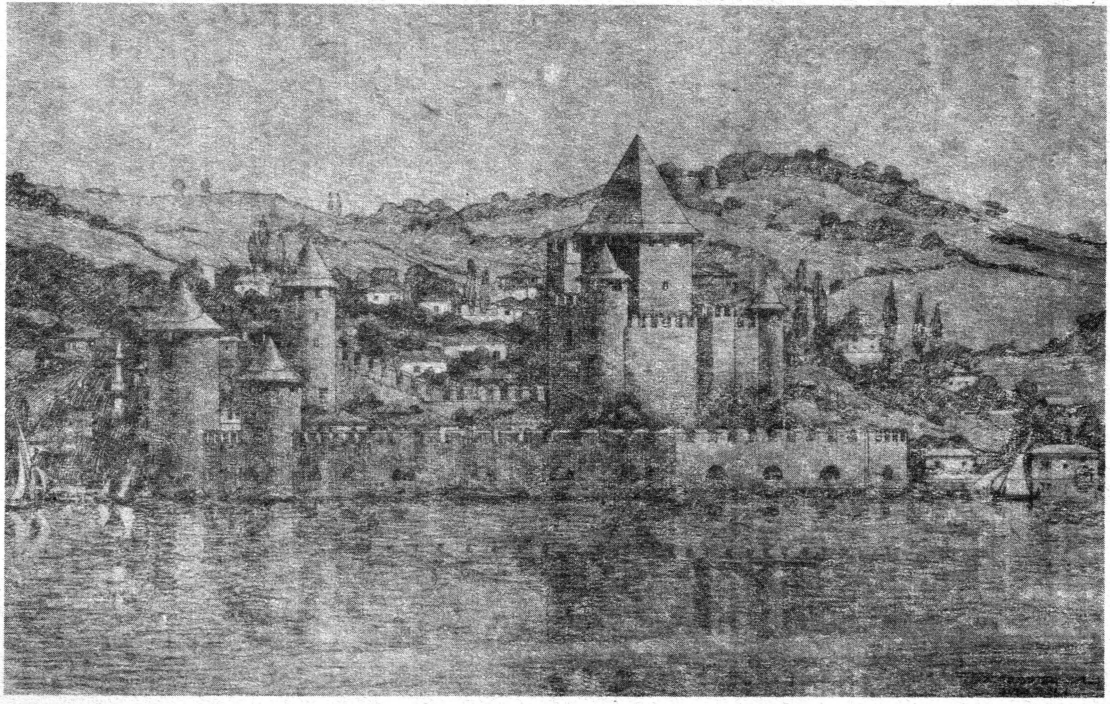

ANADOLU HİSARI (Aslına benzetilmiş resmi)

RESİM B

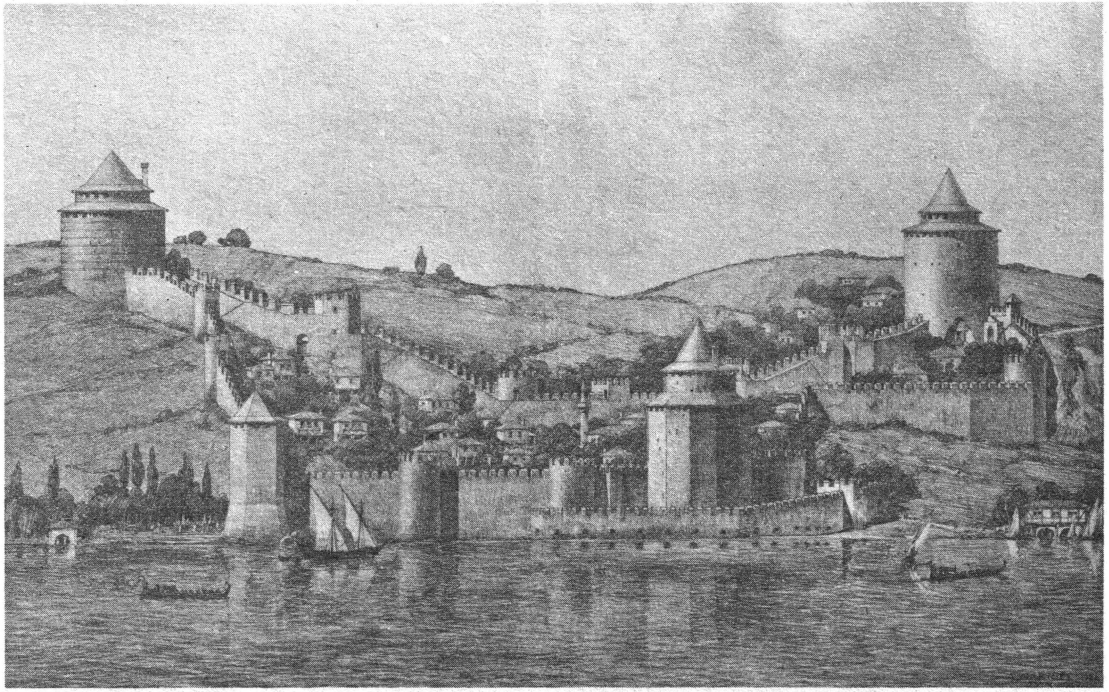

RUMELİ HİSARI (Tamir edilmiş şekli)

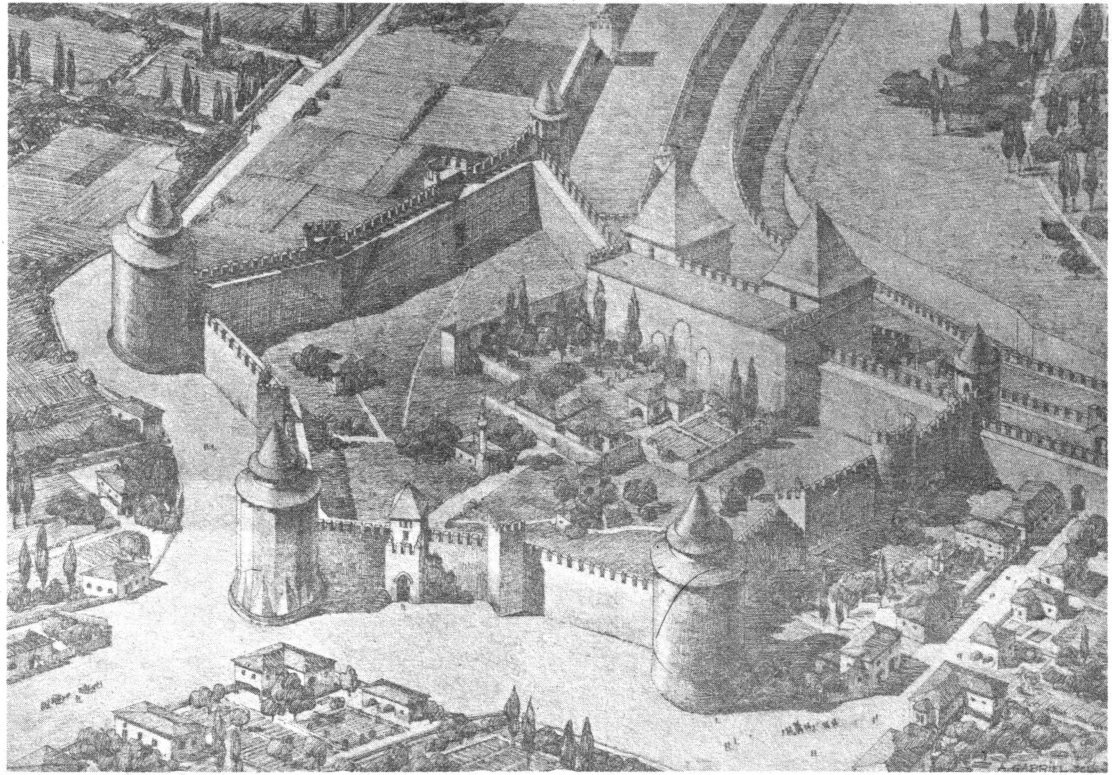

YEDİKULE (Aslına benzetilmiş resmi)

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
(Boğaziçinin Savunması)	11
ANADOLU HİSARI	17
Kaleler ve içduvarlar	23
Dışkale duvarları	29
İnşaat (yapım)	35
Tarihçe	39
RUMELİ HİSARI	47
Boğazkesen kalesi	49
Beden duvarları	53
Kapılar	57
Burçlar	61
Üç büyük burç	64
Yapı	89
Kitabe	95
Hisarın Tarihi	97
BOĞAZİÇİNİN YUKARI KISIM KALELERİ	İli
Yoros kalesi	117
Avrupa yakasındaki eski hisarlar	121
XVII. yüzyıl Türk Kaleleri	123

YE Dİ KULE HİSAR! **127**

Y.edikule hisarı **129**
Altınkapıda değişiklikler **135**
Türk hisarının çizimi **141**
Surların nitelikleri **144**
Yapını (inşaat) **167**
Planda hisarın ilk Konumunun çizimi **171**
Tarih **177**

RESİMLER 183

İNCİYİ İSTEYİNİZ
Halk'a ve olaylara
Tercüman
Aç SUNAR
ESMA'Ü'L-HUSNA
4 BÖLGEYE AYRILAN TURKİYEDE
İŞÇİLERİ ÜCRETLER TESPİT EDİLDİ
İŞÇİ YEVMİYESİ EN AZ 22-25 LİRA
Doğan, demir işçilerine müjdeyi verdi
Başbakan "Hedef milliyetçi gençlik
Tercüman
1001
TEMEL ESER
İLK KİTAP 1 KASIM'DA ÇIKIYOR
Sizler çalışırken de ibadet ediyorsunuz
TÜRKAN SORAY DA TEMEL ATTI

FİYATI : 10 TL.